

”Sota-aikaan riiaattiin kenttäpostin välityksellä”

– etnologinen tutkielma sota-ajan kirjeissä kerrotuista kokemuksista

Heidi Aalto
Etnologian pro gradu -tutkielma
Jyväskylän yliopisto
Historian ja etnologian laitos
Kevät 2008

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta – Faculty Humanistinen tiedekunta	Laitos – Department Historian ja etnologian laitos
Tekijä – Author Heidi Aalto	
Työn nimi – Title ”Sota-aikaan riitettiin kenttäpostin välityksellä” – etnologinen tutkielma sota-ajan kirjeissä kerrotuista kokemuksista	
Oppiaine – Subject Etnologia	Työn laji – Level Pro gradu -tutkielma
Aika – Month and year Kevät 2008	Sivumäärä – Number of pages 133 sivua
Tiivistelmä – Abstract <p>Tutkielma käsittelee kahden nuoren ihmisen jatkosodan ajan kokemuksia, joita he kertoivat toisilleen säännöllisesti lähettämissään kirjeissä yli kolmen vuoden ajan. Pyrkimyksenä on selvittää, mitä ja miten kirjoittajat kertovat elämästään toisilleen ja miten jatkuvuus ilmenee kirjeiden kerronnassa.</p> <p>Kirjeiden kertomuksia tarkastellaan narratiiveina, jolloin olennaista ei ole tapahtumien täysin virheetön kuvaus, vaan kokemukset sellaisina, kuin kertojat ovat ne vastaanottajalle halunneet välittää. Keskeistä on kuvata ja ymmärtää kertojien omakohtaisia kokemuksia. Narratiivisuus on tutkielmassa läsnä sekä teoreettisena lähtökohtana, joka käsittää kertomusten tekstuaalisen ja kielellisen luonteen, että metodisena ratkaisuna eli aineiston analyysin välineenä.</p> <p>Rintamasotilaan ja lotan/emännän kertomukset elämästään ja kokemuksistaan välittyvät kirjeissä erityisesti arjen kertomusten kautta, joita tarkastellaan molempien kertojien omista näkökulmista käsin. Naiskertojan arjen kertomukset rakentuvat lottana ja myöhemmin pientilan emäntänä toimimisen kautta. Mieskertojan kerronnan kontekstina on rintama ja elämä sotilaana. Kertomukset ilmentävät myös kertojien monia sota-aikaisia identiteettejä, kuten pyrkimystä olla ihanteiden mukainen nainen tai kelvollinen sotilas.</p> <p>Suuntaviittana läpi koko tutkielman kulkee ajatus jatkuvuudesta. Rintamasotilaalle säännöllinen kirjeenvaihto oli tärkeä yhteys siviilimaailmaan ja merkki jostakin pysyvistä. Myös kotirintaman naiselle yhteydenpito sulhaseen kertoi elämän jatkumisesta. Jatkuvuuden kokemuksen luomisessa arkikerronnan tärkeys korostui, sillä siten kertojat saattoivat sodasta huolimatta olla osallisina toistensa elämään. Konkreettisenä esimerkkinä jatkuvuudesta on kertojien kihlautuminen ja avioituminen sodan aikana. Sodan luomista poikkeusolosuhteista huolimatta kertojat elivät elämänsä eteenpäin ja rakensivat yhteistä tulevaisuuttaan.</p>	
Asiasanat – Keywords kokemus, identiteetti, narratiivisuus, jatkuvuus, arkielämä, sota-aika	
Säilytyspaikka – Depository Jyväskylän yliopisto, Historian ja etnologian laitos	
Muita tietoja – Additional information Tutkielmassa viisi valokuvaa	

Sisällys

1. Johdanto.....	3
Tutkimuksen lähtökohdat.....	3
Tavoitteet, tutkimuskysymykset ja keskeiset käsitteet.....	4
Aikaisempaa tutkimusta.....	7
2. Aineiston analyysi ja narratiivinen lähestymistapa.....	11
Aineistona sota-ajan kirjeet.....	11
Kirje tutkimuskohteena	12
Sensuuri osana kenttäpostin todellisuutta.....	16
Lähdekriittinen ja tutkimuseettinen näkökulma aineistoon.....	17
Narratiivinen lähestymistapa kirjeiden tutkimuksessa.....	21
3. Kirjeiden kertojat.....	29
4. Sota-aika nuoren naisen kertomana.....	31
Lotta-komennus.....	31
Paluu kotiin.....	40
Kotirintaman arki.....	42
Uuttera emäntä ja hyvä vaimo.....	52
Tunteiden vuodenaajat.....	59
5. Rintamasotilaan kertomus sodasta.....	63
Rintaman arki.....	63
Kelvollinen mies	89
Mielessä kotoiset työt.....	95
6. Kirjeet kertomuksena elämän jatkuvuudesta sota-aikana.....	100
Kirjeiden merkityksestä.....	100
Riiaaminen kenttäpostin välityksellä.....	109
Elämä sodan jälkeen.....	117
7. Kirjeiden kertomusten kokoavaa tarkastelua.....	121
Lähdeluettelo.....	126

1. Johdanto

Tutkimuksen lähtökohdat

Kiinnostukseni tämän tutkimuksen tekemiseen heräsi saadessani käsiini suvussamme kulkeneen kirjekokoelman. Kyseessä olivat silloisen nuorenparin, isovanhempieni, vuosina 1941–1944 toisilleen kirjoittamat kirjeet. Vietin kuukausia aineiston parissa viehättyen suuresti tuosta yli puolen vuosisadan takaisen elämän kuvauksesta ja kerronnasta. Laaja ja hyvin säilynyt kirjekokoelma raotti verhoa sodanaikaiseen elämään ja yhteiskuntaan. Kirjeissä avautui sota-ajan elämä sellaisena, kuin kirjeiden kirjoittajat sen itse olivat kokeneet. Kirjeiden erinomaisuus ajankuvina sekä dokumentteina henkilökohtaisesta kokemusmaailmasta poikkeuksellisen ajanjaksona saivat minut tarttumaan tähän sodan värittämään tutkimusaiheeseen.

Tutkimusaineistona sota-ajan kirjeiden käyttö ei ole mikään harvinainen ilmiö, joskin melko tuore kylläkin. Historian alalla sotaa on tutkittu paljon, mutta viime vuosina kiinnostus on alkanut siirtyä yhä enenevässä määrin sotahistoriasta ja politiikasta kohti varsinaisten sotatapahtumien ulkopuolelle jääviä asioita. Perinteinen sotahistoria on saanut rinnalleen ”uuden” sotahistorian, jossa myös etnologialla on keskeinen sijansa. Keskiöön ovat nousseet tavallinen ihminen ja hänen kokemuksensa sodasta (Bourke 2006: 21–22) – elementit, jotka ovat myös tämän tutkimuksen ydinainesta. Siten tutkimukseni sijoittuu paitsi etnologian myös uuden sotahistorian kenttään kuuluvaksi.

Toinen maailmansota nähdään usein suomalaisen yhteiskunnan kehityksen vedenjakajana. Rauhan tultua agraarinen Suomi alkoi teollistua, kaupungistua, maallistua ja muuttua kaikin tavoin nykyisen kaltaiseksi. Sodan ja sen jälkeisen ajan tutkimukselle on löydettävissä paljon perusteita. Suomalaisten sotakokemus kansana ja sotaa seurannut kehityskaari ovat esimerkiksi sosiaalishistorian parissa herättäneet halun ymmärtää, miten suomalaisista on tullut sellaisia kuin he tänä päivänä ovat. (Kemppainen 2006: 11–12.) Nykysuomalaisen ymmärtämiseksi olisi tärkeää ymmärtää myös edeltäjiämme, tässä tapauksessa sodassa mukana olleita tavallisia ihmisiä kokemuksineen, ajatuksineen ja toiveineen. Oman tutkimukseni etnologisesta luonteesta johtuen ei työ tarjoa yleispätevää esitystä sota-ajan suomalaisista. Sen sijaan tutkielmani kertoo tapauskohtaisen tarinan suomalaisen nuoren parin kokemuksista jatkosodassa, jonka monimerkityksellisyys avautuu etnologisen tutkimuksen kautta. Vaikka sota on

osa monien ihmisten elämää tälläkin hetkellä, on Suomessa jo useampi sukupolvi saanut elää kokematta sotaa omakohtaisesti. Tutkimalla sodan kokenutta suomalaista, voimme ehkä jollain tavoin päästä lähemmäksi ja ymmärtää myös jossakin toisaalla olevaa tavallista ihmistä, jolle sota on arkipäivää nykyäänkin.

Lähtökohta tutkimukselleni löytyy tavallisen ihmisen kokemusmaailmasta. Tutkielmani käsittelee kirjeissä kerrottua kahden nuoren elämää ja heidän kokemuksiaan jatkosodan aikana. Kirjeiden kertojat olivat tavanneet vain muutamaa kuukautta ennen kuin rintamakelpoisille miehille tuli komento lähteä rintamalle. Rintamakomennosta odotettiin lyhyttä, eikä kukaan ollut osannut varautua yli kolme vuotta kestäväan sotaan. Koko jatkosodan ajan, kesäkuusta 1941 syksyyn 1944, kulkivat kertojien toisilleen kirjoittamat kirjeet rintaman ja kotirintaman välillä. He kirjoittivat kirjeitä säännöllisesti ja säilöivät ne huolella. Käytän tutkimuksessa sen laajuudesta huolimatta koko jatkosodan ajalta säilynyttä kirjekokoelmaa. Siten pystyin rajaamaan aiheen myös lähestymistavan kannalta mielekkääksi.

Tavoitteet, tutkimuskysymykset ja keskeiset käsitteet

Sodan aikana ihmiset joutuivat olemaan toisistaan erossa pitkiä aikoja. Omasta elämästä kerrottiin kirjeiden välityksellä ja kirjeenvaihdosta muodostui myös useimmille pariskunnille harvojen lomien lisäksi ainoa keino pitää yhteyttä ja yrittää elää yhteistä elämää eteenpäin. Sodan keskellä kirjeet olivat etenkin rintamalla olijalle usein ehkä ainoa merkki pysyvyydestä ja jatkuvuudesta. Keskityn tutkimuksessani tarkastelemaan sota-ajan kokemuksia mikrotasolla, kahden ihmisen kertomana. Lähestyn tutkimusaihetta seuraavien kysymysten avulla: 1. *Mitä ja miten kotirintaman elämästä kerrotaan rintamalle?* 2. *Mitä ja miten rintaman todellisuudesta kerrotaan kotirintamalle?* Edellisten kysymysten rinnalla ja niille suuntaa-antavana kulkee läpi koko työn kysymys: 3. *Miten kirjeet toimivat elämän jatkuvuuden rakentajina sota-aikana?* Tähän kysymykseen pureudun yksityiskohtaisemmin vielä tutkielman viimeisessä varsinaisessa käsittelyluvussa 6. *Kirjeet kertomuksena elämän jatkuvuudesta sota-aikana.* Lähtöoletukseni on, että sodan luomasta poikkeustilanteesta huolimatta tutkittavat rakensivat yhteistä elämäänsä ja koettivat elää sitä eteenpäin. Oletukseni nostaa keskeiseksi *jatkuvuuden* käsitteen, joka onkin työni punaisena lankana. Saamani käsityksen mukaan sota ei lamauttanut ihmisiä, vaan he elivät elämäänsä eteenpäin sodan sallimissa rajoissa; kotitiloja pidettiin yllä, ihmissuhteita

hoidettiin, perheitä perustettiin ja rintamalla olijat osallistuivat kotirintaman arkeen mahdollisuuksiensa mukaan, joko kirjeiden välityksellä tai lomien aikana. Jatkuvuuden käsitteen tärkeys tulee esiin tavoitteessani osoittaa kirjeiden merkitys kertomuksena elämän jatkuvuudesta. Tutkimukseni kannalta muita keskeisiä käsitteitä ovat *kokemus*, *identiteetti* ja *narratiivisuus*.

Kokemus

Kokemukselle on löydettävissä useita eri määritelmiä. Tässä tutkimuksessa koin mielekkäänä käyttää siitä sodan kokemushistoriaa tutkineen historioitsija Klaus Latzelin määritelmää, jonka mukaan kokemus on kielellisesti määritelty subjektiivinen käsitys jostakin elämyksestä tai tapahtumasta, jolle kieli ja kulttuuri antavat lopullisen merkityksen. Kokemus ei siis ole irrallinen ympäristöstään, vaan sosiaalisesti jaettu kieli rajaa ja määrittää kokemuksen ja tekee sen ymmärtämisen mahdolliseksi. (Kivimäki 2006: 75.) Tutkimuksessani kirjeet ovat kokemusten jakamisen väline. On tärkeää pitää mielessä, että kyseessä on sota-ajan kirjeenvaihto, jolloin suinkaan kaikkea ei sensuurin takia edes voinut kirjoittaa. Kirjoittaja saattoi myös tietoisesti haluta jättää joitakin kokemuksiaan kertomatta. Tietoisuus siitä, etteivät kirjeet välttämättä kerro kaikkea, oli läsnä myös tämän tutkielman kirjeiden kerronnassa:

En tietystikään voi kuvitellakaan sitä mitä Sinä Mattini olet tovereinesi joutunut kokemaan (Irja 26.8.1941).

Identiteetti

Koska aineisto rakentuu kahden yksilön henkilökohtaisesta kerronnasta, jossa he käsittelevät ensisijaisesti itseään, nousee myös identiteetin käsite tärkeäksi. Identiteetti on monisyinen käsite ja sitä on määritelty monin eri tavoin. Yleensä identiteetin käsitteellä viitataan kuitenkin ihmisen tapaan määritellä itseään. Identiteetin monisyisyys ilmenee myös ihmisten tavassa määritellä itseään usealla eri tavalla. Yksilöllä on näin ollen useita identiteettejä. Perinteisesti identiteetti on mielletty pysyväksi ja muuttumattomaksi, mutta nykyään identiteetin nähdään muuttuvan ja uudelleen muovautuvan elämän varrella. Identiteetti luokitellaan tavallisesti jakamalla se sosiaaliseen ja henkilökohtaiseen identiteettiin. Sosiaalinen identiteetti suhteuttaa yksilön sosiaalisiin kategorioihin, jolloin yksilö määrittelee itsensä ryhmän jäseneksi. Henkilökohtainen identiteetti viittaa puolestaan itsen määrittelyyn yksilönä henkilökohtaisten ominaisuuksien perusteella. (Miettinen 2002: 37.)

Tässä tutkielmassa esiintyvien henkilöiden identiteetti tulee esiin heidän kirjoittamiensa kirjeiden välityksellä. Lähestynkin identiteettiä näkökulmasta, jonka mukaan ihmiset ymmärtävät itsensä kertomusten kautta rakentamalla identiteettiään narratiivisesti tarinoiden välityksellä. Tarinoiden avulla tuotetaan narratiivista identiteettiä, joka syntyy sosiaalisessa vuorovaikutuksessa ja muokkaantuu sekä kehittyy tuon vuorovaikutuksen seurauksena. Narratiiviselle identiteetille on ominaista muutos, koska se määrittyy aina erojen kautta ja suhteessa toisiin ihmisiin, elämäntapahtumiin ja tulevaisuuden odotuksiin. tarinat, joissa identiteettiä rakennetaan, rakentuvat aina kulttuuristen mallien mukaan siten, että kerrotut tarinat noudattavat sosiaalisen tarinavarannon määrittelemiä sääntöjä. Myös ihmisten toimintaa ohjaa tarve mukautua mallitarinoiniin. Tästä syystä onkin ymmärrettävää, että identiteettejä on tarkasteltava aina niiden omassa kulttuurisessa viitekehysessä. (Miettinen 2002: 67–68.)

Narratiivisuus

Narratiivisuus viittaa tässä tutkimuksessa sekä tutkimusaineiston luonteeseen että aineiston analyysitapaan. Lähtökohtana aineiston analyysille on kirjeiden tarkastelu kertomuksina, narratiiveina. Lähestyn narratiivisuutta kahdelta eri tasolta, joista teoreettinen taso käsittää kertomusten tekstuaalisen ja kielellisen luonteen ja metodinen taso välineellisen lähestymistavan. Lähden liikkeelle oletuksesta, että ihmisen suhde todellisuuteen on narratiivinen. Ihminen tekee maailmasta merkityksellistä kielen avulla. (Sintonen 1999: 45.) Merkityksellistäminen tapahtuu tuottamalla siitä kertomuksia ja kertomalla niitä toisille ihmisille (Lehtonen 2000: 16). Myös tapa, jolla ihminen luo itseään ja jäsentää omia kokemuksiaan, on narratiivinen (Sintonen 1999: 45). Näitä kertomuksia ei ole mielekästä tutkia todellisina asiantiloina vaan kertojalleen tosina, hänen henkilökohtaista kokemusmaailmaansa kuvaavina asioina (Erkkilä 2005: 201–202; ks. myös Vilkkonen 1997: 92). Keskeistä omassa tutkimuksessani on kuvata ja ymmärtää kahden kertojan omakohtaisia kokemuksia. Olen päätenyt lukemaan kirjeitä tarinoina, jolloin tärkeintä ei ole tapahtuneen täysin totuudenmukainen kuvaus, vaan tapahtumat ja kokemukset sellaisina, kuin kertoja on ne kirjoitushetkellä halunnut välittää vastaanottajalle. Narratiiviseen lähestymistapaan palaan tarkemmin vielä luvussa 2. *Aineiston analyysi ja narratiivinen lähestymistapa.*

Tutkimuksen rakenne

Tutkimukseni kulku on seuraavanlainen: Johdanto-luvussa olen käsitellyt tutkimuksen taustoja ja lähtökohtia sekä esitellyt tutkimuksen aiheen ja tutkimusasetelman. Alaluvussa *Aikaisempi tutkimus* teen katsauksen aikaisempaan sota-ajan ja kirjeiden tutkimukseen. Luvussa 2. *Aineiston analyysi ja narratiivinen lähestymistapa* tarkastelen aluksi kirjeiden käyttöä tutkimusaineistona sekä sotasensuurin vaikutusta kirjeiden sisältöön. Alaluvussa *Lähdekriittinen ja tutkimuseettinen näkökulma aineistoon* pohdin omaa tutkijan rooliani, oman kulttuurin ja läheisen aiheen tutkimista, aineiston käyttöön liittyvää tutkimusetiikkaa sekä tulkintaan liittyviä kysymyksiä. Alaluku *Narratiivinen lähestymistapa kirjeiden tutkimuksessa* pitää sisällään sekä tutkimukseni teoreettisen että metodisen osuuden. Tarkastelen kirjeitä narratiiveina, jotka nivovat teoreettiset lähtökohdat ja käyttämäni työkalut niin kiinteästi toisiinsa, ettei niiden erottamien erillisiin lukuihin tuntunut mielekkäältä. Luku 3. *Kirjeiden kertojat* esittelee tutkittavat ja heidän taustansa lyhyesti. Varsinainen tutkimuskysymysten käsittely tapahtuu luvuissa: 4. *Sota-aika nuoren naisen kertomana*, 5. *Rintamasotilaan kertomus sodasta* ja 6. *Kirjeet kertomuksena elämän jatkuvuudesta sota-aikana*. Tutkimuksen narratiivisesta luonteesta johtuen luvut 4 ja 5 etenevät sisällöllisesti kirjeistä löytämiäni juonia noudatellen, eli kronologisesti sodan alusta kohti sodan päättymistä. Luvussa kuusi kertojien näkökulmat yhdistyvät etsiessäni vastauksia jatkuvuutta käsittelevään kysymykseen. Viimeisessä luvussa 7. *Kirjeiden kertomusten kokoavaa tarkastelua* luon kokonaiskatsauksen käsiteltyihin aiheisiin ja pohdin jatkotutkimusmahdollisuuksia.

Aikaisempaa tutkimusta

Sota-aikaa on etnologian alalla tutkittu melko vähän. Ensimmäinen uusia näkökulmia toiseen maailmansotaan avaava suomalainen kokoomateos on Tiina Kinnusen ja Ville Kivimäen (2006) toimittama *Ihminen sodassa: suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodasta*. Teoksessa sotaa lähestytään historian, sosiologian ja etnologian näkökulmista. Tarkastelun kohteena teoksessa ovat muun muassa myytit, sukupuoli, fantasiat, arki, tunteet, mentaliteetti ja muisti – aiheita, joiden myötä myös sodan kokeneen tavallisen ihmisen ääni pääsee kuuluviin. Oman tutkimukseni kannalta teoksen kiinnostavinta antia on etnologi Sonja Hagelstamin artikkeli *Lähellä ja kaukana. Parisuhteen ylläpitäminen rintaman ja kotirintaman välisessä kirjeenvaihdossa*. Artikkelissaan Hagelstam käsittelee niitä keinoja, joiden avulla

suomenruotsalainen opettajapariskunta piti parisuhdettaan yllä sodan aikana. Hagelstamin artikkelin teemat ovat osittain läsnä myös omassa tutkimuksessani, mutta jo pelkästään tutkittavien taustojen erilaisuus johtaa väistämättä jossain määrin myös tulosten erilaisuuteen.

Jatkosodan etnologista tarkastelua edustaa myös Tenho Pimiän tulevaan väitöskirjaan perustuva vuonna 2007 ilmestynyt teos *Sotasaalista Itä-Karjalasta. Suomalaistutkijat miehitettyillä alueilla 1941–1944*. Pimiä selvittää tutkimuksessaan suomalaisten tiedemiesten uuden yhtenäisen Suomen rakentamisen edistämiseksi suorittamia tehtäviä niin henkisen kuin aineellisen kansanperinnön kerääjinä Itä-Karjalassa.

Sota-ajan kirjeiden taltiointia on harjoitettu jo pidempään, mutta niiden käyttö tutkimusaineistona on yleistynyt vasta viime vuosina. Toisen maailmansodan aikaisista kirjeistä on olemassa useita kokoomateoksia, kuten Tampereen kansanperinteenlaitoksen keruun pohjalta syntyneet Taina Huuhtasen toimittamat teokset *Talvisodan kirjeet* (1984) ja *Jatkosodan kirjeet* (1986). Tämän kaltaisten kokoelmien päämääränä on ollut antaa kattava kuva sodan aikana kirjoitetuista kirjeistä, mutta on oletettavaa, etteivät kaikkein henkilökohtaisimmat tai suvulle tärkeimmät kirjeet ole päätyneet näiden kokoelmien sivuille. Painetussa muodossa on saatavissa myös lukuisia pariskuntien tai muiden perheenjäsenten välisen kirjeenvaihdon pohjalta koottuja kirjekokoelmia. Tällaisia ovat esimerkiksi Katarina Eskolan toimittamat teokset *Itään: Elsa Enäjärvi-Haavion ja Martti Haavion kirjeet 1941–1942* (2002) ja *Autius lehtipuissa: Elsa Enäjärvi-Haavion ja Martti Haavion päiväkirjat ja kirjeet 1942–1951: parielämäkerran päätösosa* (2003), Kyllikki Villan *Tyttö sodassa: kenttälötkön kirjeitä 1941–1944* (2006) sekä Paavo Hiltusen hänen ja vaimonsa välisestä kirjeenvaihdosta kokoama teos *Huomenna sinä saavut: rintamakirjeitä rakastetulle* (2005). Kokoomateokset ovat nimensä mukaan kokoelmia kirjeistä, eivätkä ne sisällä tieteellistä analyysia.

Syynä kirjeiden käytön vähäisyyteen saattaa olla niiden kohtaama kritiikki tutkimusaineistona. Kritiikki on kohdistunut erityisesti kirjeiden subjektiivisuuteen ja sitä on tärkeää pohtia myös oman tutkielmani kannalta. Tähän kysymykseen paneudun kuitenkin tarkemmin vasta seuraavassa luvussa. Kritiikistä huolimatta kirjeet ovat onnistuneet löytämään oikeutuksensa tutkimusaineistona. Jatkosodan aikaisia kirjeitä on tutkimusaineistona käyttänyt esimerkiksi Kirsi-Maria Hytönen (2007) suomenhistoriaan

tekemässään pro gradu –tutkielmassaan *Me kaikki täällä voimme hyvin. Perhettä ja sukupuolirooleja koskevia diskursseja nuoren avioparin jatkosodan aikaisissa kirjeissä*. Tutkielma on diskurssianalyttinen katsaus keskisuomalaisen pienviljelijäpariskunnan perhettä ja sukupuolirooleja käsitteleviin puhetapoihin. Väitöskirjatason tutkimusta kirjeistä on tehnyt kulttuurihistorioitsija Maarit Leskelä-Kärki vuonna 2006 julkaistussa teoksessaan *Kirjoittaen maailmassa. Krohnin sisaret ja kirjallinen elämä*. Tätä tutkielmaa tehdessä teos on toiminut mielenkiintoisena esimerkkinä kirjeiden tarjoamista mahdollisuuksista myös laajemman tutkimuksen aineistona.

Tieteellinen tutkimus kotirintamasta on vielä melko vähäistä. Sen sijaan kotirintaman elämästä on julkaistu joitakin yleisesityksiä, kuten Martti Favorinin ja Jouko Heinosen (1972) *Kotirintama 1941–1944* ja Jouni Kallioniemen (2003) teos *Sotavuosien Suomi 1939–1945 naisten ja lasten silmin*. Analyttisemmän otteen tavallinen ihminen ja kotirintama kohtaavat Riikka Raittiin ja Elina Haavio-Mannilan (1993) toimittamassa teoksessa *Naisten aseet – suomalaisena naisena talvi- ja jatkosodassa*, joka valaisee naisten sodan aikaista työntekoa ja selviytymistä muisteluaineiston pohjalta laadittujen artikkelien kautta. Teoksessa saavat puheenvuoron niin kotirintaman kuin lottakomennukselle lähteneet naiset. Naisten roolia sodassa on tutkinut myös etnologi Pia Olsson. Hän tarkastelee aihetta Lotta Svärd -järjestön toiminnan näkökulmasta. Olssonin (2005) teos *Myytti ja kokemus: Lotta Svärd sodassa* käsittelee sota-aikana muodostunutta lottakuvaa ja sen suhdetta lottien toimintaan ja kokemuksiin.

Myös yksittäisten suomalaisten sotilaiden kokemuksia on tutkittu perin vähän. Perusteellisin tutkimus suomalaisista sotilaista on vuonna 1947 ilmestynyt sosiologi Knut Pippingin väitöskirja *Kompaniet som samhälle: iakttagelser i ett finskt frontförband 1941–1944*. Tutkimus tarkastelee yhtä komppaniaa monesta eri näkökulmasta nostaten esiin myös yksittäisiä sotilaita. Tarkastelun kohteena ovat niin komppanian toimintatavat, sosiaaliset ryhmät, normit kuin sotilaiden asenteet. Tuoreemmasta tutkimuksesta mainittakoon Sonja Hagelstamin (2006) tekeillä olevaan väitöskirjaan pohjautuva artikkeli *Velvollisuus ja vastahakoisuus: ambivalentti sotilasidentiteetti jatkosodanaikaisissa kirjeissä*, joka selvittelee sotilasidentiteetin rakentumista kirjeitse käydyssä vuoropuhelussa. Artikkelin tuo esille ne moninaiset identiteetit, joita rintamamiehellä sodan aikana oli. Oman tutkimukseni kannalta kiinnostavinta on se, miten tutkittavat välittävät minäkuvaansa kirjeissä osana kirjeiden kertomuksia. Erityisen mielenkiintoista se on oman tutkimukseni kannalta siksi, että

kirjeiden kertojat eivät sodan syttyttyä olleet toisensa hyvin tunteva aviopari vaan vasta tavanneita, jolloin kirjeet merkitsivät aluksi myös keinoa tutustua toisiinsa:

On totta että tämän vilkkaan (sotakirjeenvaihdon) välityksellä olemme tulleet paljon tuntemaan toisiamme. Niin lyhyeenhän loppuikin tuo henkilökohtainen kanssakäymisemme. (Irja 22.11.1941.)

Oletankin vierauden vaikuttaneen myös siihen, minkälaista minäkuvaa vastaanottajalle välitettiin. Identiteetteihin liittyviin kysymyksiin paneudun tarkemmin tutkielman kolmessa aineistoa analysoivassa luvussa (4–6).

2. Aineiston analyysi ja narratiivinen lähestymistapa

Aineistona sota-ajan kirjeet

Tutkimukseni primääriaineisto koostuu Irja (os. Piirainen) ja Matti Aallon toisilleen kirjoittamista kirjeistä ja korteista koko jatkosodan¹ ajalta, siten että kokoelman ensimmäinen kirje on päivätty 21.6.1941 ja viimeinen 16.11.1944 kirjoitetuksi. Kirjeet kulkivat pääasiassa rintaman ja kotirintaman välillä lukuun ottamatta jatkosodan alkukuukausia (heinäkuu–lokakuu 1941), jolloin Irja toimi Lotta Svärd –järjestön palveluksessa ja kirjoitti kirjeensä komentopaikaltaan. Kirjeitä on säilynyt kaikkiaan 615, yhteensä 1189 lehteä, ja kortteja 19. Kirjekokoelma muodostaa melko yhtenäisen dialogin kirjoittajien välille, mikä antaa aihetta uskoa, että suurin osa kirjeistä on säilynyt. Joitain kirjeitä on silti saattanut vuosien saatossa kadota tai niitä on voitu tietoisesti hävittää. On tavallista ja varsin ymmärrettävää, että sota-ajalta on säilynyt huomattavasti enemmän rintamalta kotiin kuin kotoa rintamalle kirjoitettuja kirjeitä (Hartley 1999: 186). Tämän tutkimuksen aineistossa myös kotoa kirjoitetut kirjeet ovat kuitenkin varsin hyvin edustettuina. Kirjeiden kirjoittajat koettivatkin heti sodan alusta alkaen säilyttää niitä huolella:

[...] arvaappas kuinka monta kirjettä minulla on Sinulta. Niitä on kolmekymmentäviisi lisäksi kortit. Tienhaarassa ollessani toipilas otin kaikki kirjeesi laitoin ne päiväjärjestykseen, vasemmasta reunastaan ompelin kiinni, sitten illalla luin kuin rakkausromaanina. Kumpahan palaat luumme sitä yhdessä. Voihan olla, että siitä väliltä on poiskin kirjeitä, vaikkakin olen koettanut ne säilyttää. (Irja 19.10.1941.)

Niitä säästeltiin myös jälkipolville luettavaksi:

[...] saavat lapsenlapset sitten ihmetellä miten ennen sota-aikaan riiaattiin kenttäpostin välityksellä (Matti 14.3.1943).

¹ Jatkosota käytiin Suomen ja Neuvostoliiton välillä 25. kesäkuuta 1941 – 19. syyskuuta 1944. Suomi lähti sotaan hakemaan takaisin talvisodassa (1939–1940) menettämiään alueita. Suomalaiset joukot etenivät nopeasti entiselle, talvisotaa edeltäneelle, rajalle. Joulukuussa 1941 joukkojen eteneminen pysähtyi ja alkoi kaksi ja puoli vuotta kestänyt asemasotavaihe, jolloin käytiin vain hajanaisia taisteluja. Asemasota päättyi Neuvostoliiton suurhyökkäykseen Karjalankannaksella ja Maaselän suunnalla kesäkuussa 1944. Suomalaisen puolustus ei kestänyt ja maan oli taivuttava Neuvostoliiton asettamiin rauhanehtoihin. Rauhanehtoina Suomen oli irtauduttava Saksasta ja karkotettava saksalaiset joukot Pohjois-Suomesta, mikä johti Lapin sotaan. Lisäksi Suomen oli luovutettava Neuvostoliitolle talvisodassa menetettyjen alueiden lisäksi Petsamo, vuokrattava Porkkala 50 vuodeksi sekä taattava Neuvostoliiton sotilaille sinne vapaan pääsyn Suomen alueiden kautta. Suomen piti myös supistaa armeijansa 42 000 mieheen, maksaa tuntuvat sotakorvaukset sekä lakkauttaa kaikki Neuvostoliiton vastaiset järjestöt, kuten Lotta Svärd. (ks. esim. Leskinen & Juutilainen 2006.)

Koska tallessa oleva kirjekokoelma on laaja ja varsin kattava, en katso tutkimukseni toteuttamisen kannalta noilla mahdollisesti puuttuvilla kirjeillä olevan kovinkaan suurta merkitystä.

Kirjeitä on kirjoitettu toisinaan päivittäin, toisinaan kerran viikossa tai jopa harvemmin. Pääsääntöisesti yhteydenpito on kuitenkin ollut hyvin vilkasta ja säännöllistä. Kirjoittamisaktiivisuuteen ovat vaikuttaneet rintamalla sodan tapahtumat ja postin vaihteleva kulku. Myös kotirintamalta postinkulku oli välillä huonoa ja toisaalta myös töiden määrä riisti toisinaan aikaa kirjoittamiselta. Jatkosodan aikana tuntuvasti lisääntynyt postin määrä aiheutti häiriöitä postinkuljetuksessa. Viestinvaihto sota-aikana oli vilkasta ja tavallisten postilähetysten lisäksi kulki myös kenttäposti. (Pietiäinen 1998: 12.) Esimerkiksi kesällä 1943 kenttäpostikonttoreiden kautta kulki yhteensä noin miljoona kirjettä ja korttia (Huuhtanen 1986: 6). Paitsi että postin kulku takelteli, saattoivat rintamalla olevat sotilaat olla joskus hyvinkin hankalasti postin tavoitettavissa:

Tänne päin on nykyään postinkulku hankalaa, on ainakin 30 km päästä haettava se kolmelle miehelle, mutta kyllä se silti aina on yritetty saada tänne. (Matti 8.9.1941.)

Historioitsija Jenny Hartleyn mukaan toinen maailmansota oli myös muualla Euroopassa kirjeiden kirjoittamisen kulta-aikaa. Etenkin naiset kirjoittivat kirjeitä paitsi henkilökohtaisista syistä myös osana isänmaallista velvollisuuttaan – kirjeitä pidettiin merkittävinä taistelutahdon ylläpitäjinä, sillä viesti kotoa oli rintamalla taistelevalle sotilaalle muistutus siitä, miksi taistelua kannatti jatkaa. Kotoa tulevien kirjeiden toivottiin olevan pitkiä ja kotoisuutta huokuvia, jolloin lukukokemus toisi kodin turvallisuuden ja läheiset ihmiset edes hetkeksi lukijan, rintamasotilaan, lähelle. Kirjeet olivat sota-aikana harvojen tapaamisten ohella useimmiten myös ainoa keino pitää yhteyttä perheenjäseniin, mikä kasvatti niiden merkitystä. (Hartley 1999: 184, 186.)

Kirje tutkimuskohteena

Kirjeiden tutkimuksellisen arvon pohdintaa voidaan lähestyä muisteluaineistojen käyttöön liittyvien näkökulmien kautta. Tutkittaessa kirjeitä ollaan tekemisissä kirjeen kirjoittajan subjektiivisten käsitysten ja tulkintojen kanssa. Kirjeiden kirjoittaminen on näin ollen verrattavissa muisteluun. Folkloristi Taina Ukkosen (2000) mukaan elämänvaiheiden ja kokemusten muistelussa on kysymys paitsi sekä menneisyyden

mieleen palauttamisesta että tulkinnasta, myös sen uudelleen jäsentämisestä ja muokkaamisesta. Muistelu voi olla hyvin yksilöllistä ja arkipäiväistä toimintaa, johon ei edes tietoisesti ryhdytä tai se voi olla monin tavoin tietoista ja yhteisöllistä, jolloin kyseessä on muistelijan omien elämäkokemusten arviointi tai yhdessä muistellen tapahtuva yhteisen menneisyyden rakentaminen. Muistelun avulla yksittäinen muistelijä voi pohtia omaa elämäkulkuaan ja jakaa kokemuksiaan sekä suhteuttaa niitä muiden kokemuksiin. (Ukkonen 2000: 11.)

Muisteluaineistoihin pohjautuvan etnologisen tutkimuksen on mahdollista muodostaa kollektiivista ja sosiaalista kuvaa kulttuurista ja sen toimijoista. Yksilöllinen muisti liittyy aina yhteiseen historialliseen, sosiaaliseen ja kulttuuriseen muistiin. Menneisyydestä kertominen ja siitä tulkintojen tekeminen eivät siis ole vain muistelijan oman elämän tarkastelua, vaan ne pitävät sisällään historiallisten tapahtumien käsittelyä ja kertojan elämänvaiheiden suhteuttamista näihin tapahtumiin (Ukkonen 2000:12). Etnologi Pirjo Korkiakankaan (2005) mukaan muisteluaineistoja tutkittaessa on tärkeää pitää mielessä, että aineisto on kertojan rakentamaa, esittämää ja tulkitsemaa. Koska eri ihmiset kokevat tapahtumat eri tavoin, poikkeavat myös muistot toisistaan. (Korkiakangas 2005: 129.) Siten muistelu kertoo pikemminkin tapahtumien merkityksestä kuin itse tapahtumista. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, etteikö muistelukerronta pyrkiisi totuuden esittämiseen (Portelli 2006 [1998]: 55).

Tutkittaessa persoonallisia dokumentteja, kuten muisteluaineistoja tai kirjeitä, nousee keskeiseksi kysymykseksi muistetun ja menneen todellisuuden suhde (Ukkonen 2000: 88). Vaikka kirjeaineistojen kerronta käsittääkin pääasiassa menneisyydessä eletyn nykyhetken ja lähimenneisyyden tapahtumia, on tutkijan myös kirjeitä analysoidessaan kiinnitettävä huomiota kerronnan ja todellisuuden väliseen suhteeseen. Muistelujen tavoin kyseessä on kertojan henkilökohtaisista valinnoista ja tulkinnoista rakentuva aineisto. Muistelua, samoin kuin kirjeiden kerrontaa, tulee tarkastella kertojan näkökulmasta totena (Korkiakangas 2006: 133). Korkiakankaan mukaan muistelu ja kerronta muodostavat oman narratiivisen totuutensa, eli muisteltaessa ja kerrottaessa tavallaan muotoillaan ja neuvotellaan yhteisesti hyväksyttäviä kertomuksia koetuista tapahtumista (Korkiakangas 1996: 17). Narratiiviselle todellisuudelle on tyypillistä, että menneet kokemukset ja tulevaisuuteen kohdistuneet odotukset voivat saada eri sävyjä eri aikoina (Miettinen 2004: 68).

Missä määrin kirjeiden sisältöä voi sitten pitää totuudenmukaisena? Historioitsija Kai Häggmanin (1994) mukaan kirjeet ovat vain osaksi välittömiä dokumentteja jokapäiväisestä elämästä. Ne ovat muistelmien ja elämäkertojen tavoin aina myös kertomuksia elämästä, joille on ominaista se, että jotakin on voitu unohtaa, jotakin poistaa ja kaikki on kertojan tulkitsemaa. (Häggman 1994: 30; ks. myös Helsti 2006: 121.) Kulttuurihistorioitsija Maarit Leskelä-Kärki (2006) toteaa väitöskirjassaan, että kirjeiden lukijan on muistettava, etteivät kirjeet kerro autenttisesta ihmisestä, tunteista ja ajatuksista sinänsä, sillä kirjeisiin on kietoutunut konventioita, välillisyyttä ja kulttuurisia käytänteitä. Leskelä-Kärjen mukaan kirjeitä kirjoittaessaan ihminen jäsentää, tekee karsintaa, poistamisia ja lisäyksiä eli luo kokemastaan niin itselle kuin toiselle ymmärrettävän tarinan. Tutkijan on myös hyvä pitää mielessä, että kirjeet kertovat aina vain osasta elämää ja ne muodostavat aina oman erityisen maailmansa. Tämä maailma ei ole koskaan täysin yhtenevä eletyn elämän kanssa, vaan kirjeisiin kirjoitetaan elämästä tehden omia rajauksia ja tulkintoja, joille on ominaista dialogisuus. (Leskelä-Kärki 2006: 66.)

Näen dialogisuuden omassa aineistossani tarkoittavan sitä, että kirjeet on kirjoitettu tiettyä vastaanottajaa silmällä pitäen. Kirjeiden kirjoittajat kertovat kirjeissään tarinoita elämästään ja luovat samalla narratiivisesti omaa identiteettiään. Kielitieteilijä Matti Suojasen (1986) mukaan kirjeiden minän suhteutuminen vastaanottajaan tulee esiin tavassa kirjoittaa. Läheiselle ihmiselle kirjoitetaan hyvin eri tavalla kuin viralliselle taholle. Kirjeiden sisältöä määrittävinä tekijöinä ovat paitsi kirjeen kirjoittajan ja lukijan suhde toisiinsa, myös aihe ja tilanne, jossa kirje kirjoitetaan. Läheisellekin ihmiselle kirjoitettaessa teksti muuttuu formaalimmaksi siirryttäessä etäämmälle henkilökohtaisista asioista. (M. K. Suojanen 1986: 9.)

Kirjeitä tutkittaessa on hyvä myös huomioida, etteivät kirjeet välttämättä anna todenmukaista kuvaa yksityiselämästä. Niiden sisältöön vaikuttavat kirjeen kirjoittamiseen liittyvät tavat, soveliaisuussäännöt ja kirjoittajan itsetehostuksen tarve. (Elomaa 1996: 28). Kirjeenkirjoittajalla on lisäksi aina vapaus päättää, mitä kertoa ja mitä jättää kertomatta. Etnologi Hilikka Helsti korostaa kirjeiden yhteisöllistä luonnetta tarkoittaen, että kirjeet on aina osoitettu jollekin toiselle, jolloin ne eivät ilmennä päiväkirjojen tavoin *täysin suodattamattomia subjektiivisia ajatuksia tai kokemuksia*. Kirjeiden välityksellä kirjoittajat kuitenkin luovat identiteettiään ja välittävät lukijalle kuvaa itsestä. Keskeisintä perheen tai ystävien kanssa käydyssä kirjeenvaihdossa Helsti

näkee olevan vastavuoroisuuden sekä sosiaalisten arvojen ja suhteiden rakentamisen ja ylläpitämisen, jotka ovat myös tämän tutkimuksen kannalta keskeisiä asioita. Tutkijalle kirjeaineisto tarjoaa autenttisen tavan ymmärtää, miten kirjoittajat toimivat ja kommunikoivat keskenään. (Helsti 2006: 121.) Kirjeet ovat myös oivallisia dokumentteja siitä ajasta, jolloin ne on kirjoitettu. Kirjeet välittävät ajatuksia ja tunnelmia menneisyydessä eletystä nykyhetkestä ja tarjoavat siitä autenttista kuvausta (Kankaanpää 2001: 67). Persoonalliset dokumentit päästävät tutkijan lähelle yksilöä, suoraan hänen ajatuksiinsa ja tapaan ymmärtää maailmaa. Etnologisen tutkimuksen tekijänä pidän Tanja Huuhtasen (1984) puolustusta kirjeiden tutkimuskäytölle myös oman tutkielmani tekoa kannustavana kommenttina:

Jos ei lähdetä etsimään yleispätevää tietoa, vaan otetaan lähtökohdaksi se, että jokainen historiallinen ilmiö ja jokainen historiassa elänyt ihminen on ainutkertainen, [kirje]kokoelma avaa laajoja mahdollisuuksia. (Huuhtanen 1984: 31.)

Käytän tutkielmassani koko jatkosodan ajalta olemassa olevaa kirjekokoelmaa, sillä koin mielekkäänä rajata tutkimuksen käsittämään koko sota-ajan, jolloin sillä olisi myös narratiivista lähestymistapaani tukeakseen selkeä alku ja loppu. Toisaalta, koska kirjeissä toistuvat usein samat asiat, en näe aineiston laajuutta ongelmana vaan pikemminkin edesauttavana tekijänä ”oikeiden” tulkintojen syntyiseksi. Kirjeaineisto koostuu kirjeiden kertojien keskenään jakamistaan kokemuksista ja ajatuksista jatkosodan aikana. He kertovat asioita ja tapahtumia omasta elämästään, ja kirjeet ovat usein sisällöltään hyvinkin arkisia. Kirjeissä jaetaan arjen pieniä ja suuria tapahtumia, pohditaan parisuhdetta, rakennetaan omaa minäkuvaa, mietitään sotaa, rauhaa ja isänmaata sekä kerrotaan läheisten ihmisten kuulumisia. Tutkielmassani olen halunnut päästää tutkittavien oman äänen kuuluviin. Annan heille näin mahdollisuuden kertoa kokemuksistaan myös omin sanoin.

Kirjeaineistoon liittyvien viittausten teknisestä toteutuksesta mainittakoon, että viitatessani kirjeiden kirjoittajiin käytän yksinkertaisuuden vuoksi vain heidän etunimiään. Muiden kirjeissä esiin tulevien henkilöiden kohdalla käytän vain nimen etukirjaimia. Myös suorissa lainauksissa kertoja on ilmoitettu pelkällä erisnimellä, siten että esimerkiksi viite (Matti 8.9.1941) tarkoittaa Matin Irjalle kirjoittamaa kirjettä. Jokaisessa viitteessä on mukana päivämäärä yhdistämään lainauksen oikeaan kirjeeseen ja ajankohtaan. Kaikki tutkimuksessa käytetyt kirjeistä poimitut suorat lainaukset ovat alkuperäisessä kirjoitusasussaan, ellei toisin mainita.

Kirjeiden lisäksi minulla on ollut mahdollisuus nähdä myös n. 250 Matti Aallon valokuvaa rintamalta ja loma-ajoilta. En käytä näitä valokuvia varsinaisena tutkimusaineistona, mutta ne ovat toimineet aina silloin tällöin kirjeissä olevien tarinoiden kuvallisena kerrontana ja tehneet luku-urakasta, jos mahdollista, vielä mielenkiintoisemman. Joitakin näistä kuvista löytyy liitettynä tutkimukseni sivuille. Kirjeet ovat Aallon suvun ja kuvat Jorma Aallon hallussa.

Sensuuri osana kenttäpostin todellisuutta

Sodanaikaisia kirjeitä lukiessa on pidettävä mielessä, että sensuuri kontrolloi kirjeiden sisältöä. Kustaa Vilkuna (1962) selvittelee teoksessaan *Sanan Valvontaa. Sensuuri 1939–1944* sotasensuurin syntyä ja kehitystä Suomessa. Sotasensuurin synty ja organisointi juontaa juurensa vuoteen 1939. Sen organisaatio uudistettiin kuitenkin jatkosodan kynnyksellä talvisodan kokemuksen pohjalta. Sensuurin tavoitteena oli ajan asetuksen mukaan ”*sota-aikana ehkäistä sellaisten tietojen sekä kuva- tai äänituotteiden julkisuuteen saattaminen, levittäminen ja välittäminen, jotka saattavat vaikuttaa haitallisesti valtakunnan puolustukseen tai yleisen turvallisuuden säilymiseen.*” Jatkosodan alussa asetusta tarkennettiin niin, että se kattoi myös posti-, lennätin-, puhelin- ja muun tietoliikenteen. Näitä sääntöjä tulkittiin sodan aikana kuitenkin eri tavoin, eikä aina aivan yhdenmukaisesti. (Vilkuna 1962: 11–12, 19.) Valtion kannalta tärkeintä oli julkaisutoiminnan, eli lehtien, kirjojen ja radion, valvonta. Myös postilähetysten sisältöä valvottiin ja niiden tarkastus hoidettiin pistokokein. Kirjeissä ja korteissa ei saanut olla asioita, jotka voisivat hyödyttää vihollista, kuten tietoa omien joukkojen sijainnista ja toiminnasta. Mikäli kiellettyjä asioita löytyi postilähetyksistä, poistettiin ne mustaamalla tai leikkaamalla. Paketeista tarkastettiin, ettei niistä löydy valtion omaisuutta tai sellaisia esineitä, joiden kuljettaminen oli postitse kiellettyä. Kuitenkin kenttäpostin kokonaismäärään verrattuna vain hyvin pieni osa postilähetyksistä ja paketeista tarkastettiin. (Rönkkönen 2005: 644.)

Sensuuri ulottui siis myös yksityisiin kirjeisiin. On hyvä huomioda, ettei kaikkia kirjeitä lähetetty kenttäpostin mukana, vaan viestit kulkivat perille myös lomille lähtevien miesten matkassa, jolloin sensuuria voitiin välttää ja kenties kirjeiden sisältökin saattoi muuttua. Tämän kysymyksen tarkasteluun en ole kuitenkaan tutkielmani puitteissa voinut puuttua, enkä näe sitä olennaisena tutkimukseni tulostenkaan kannalta. On vaikea tietää, missä määrin sensuurin olemassaolo on

vaikuttanut kirjeiden sisältöön. Aineistostani löytyi vain yksi kirje, josta joitakin paikannimiä oli sensuroitu yliviivaamalla mustalla tussilla. Muuta sensuuria ei päällepäin näkynyt, mutta aineistosta löytyy joitakin kirjeitä, joiden kirjoittamisen kertoja on lopettanut *sensuurisetiä* säästääkseen (esim. Irja 7.3.1944). Kirjoittajat ovat olleet ilmeisen tietoisia sensuroitavan tiedon laadusta, jolloin sellaisen kirjoittamista on osattu välttää. Sensuurilla voi myös ajatella olleen kirjeisiin yksityistävä vaikutus: sensuuriahan kiinnosti nimenomaan julkinen tieto, eivät ihmisten yksityiset asiat. Myös kirjoittajien harjoittama itsesensuuri vaikutti kirjeiden sisältöön. Kirjoittajat jättivät kirjeistä pois joitakin sopimattomiksi katsottuja asioita, kuten sellaisia, jotka olisivat saattaneet lisätä toisen huolta liikaa.

Lähdekriittinen ja tutkimuseettinen näkökulma aineistoon

Käsillä olevan tutkielman primääriaineisto, kirjekokoelma, nostaa esiin muutamia lähdekriittikin sekä tutkimuseettikan näkökulmista tärkeitä kysymyksiä. Lähdekriittisen tarkastelun alle asettuvat erityisesti tutkimusaineiston henkilökohtaisuus, jolla tarkoitan aineiston luonnetta persoonallisina dokumentteina, sekä aineiston läheisyys tutkijalle. Tutkimuseettisesti pohdittavista kysymyksistä keskeisin liittyy myös aineiston henkilökohtaisuuteen, jolloin tutkijan on selvitettävä, millä hän oikeuttaa yksityisten kirjeiden käytön tutkimusaineistona.

Tutkimusaineistona kirjeenvaihto edustaa dokumentteja mikrotasolta. Vaikka kirjeiden sisältö on sidoksissa kirjoittajan kontekstiin, ovat kirjeet erinomaisia tiedonlähteitä nimenomaan yksittäisen ihmisen kokemuksista. Historioitsija Anne Ollila (1996: 11) on pohtinut mikrohistorian tutkimiseen liittyvää problematiikkaa. Hän toteaa, että tutkijalla on olemassa aina esiymmärrys ja tiettyjä ennako-oletuksia tutkittavasta asiasta. Lukija ei siis pysty sulkemaan itseään pois tutkimusasetelmasta, vaan hän tulee lukiessaan luoneeksi mielikuvia kertomusten konteksteista, joilla kertoja on elämänsä kokenut ja muistiinkirjannut (Kanniainen 2000: [online]). Myös Leskelä-Kärki kirjoittaa tutkimuksen tekemisen olevan aina *persoonallinen, omiin ajatuksiin ja tunteisiin vaikuttava kokemus*. Emme voi kirjoittaa toisesta kirjoittamatta samalla myös itsestämme. Henkilökohtaisuuden merkitys kasvaa tutkimuskohteen ollessa toinen tunteva ja ajatteleva ihminen, jonka elämää koetamme ymmärtää. Tämä tarkoittaa sitä, että tutkijan on koko tutkimusprosessin ajan tasapainoiltava empaattisuuden ja kriittisyyden välillä. (Leskelä-Kärki 2006: 636.)

Ollilan (1996: 11) mukaan tutkijan tulisi kuitenkin pystyä kyseenalaistamaan omat ennakkokäsityksensä ja pyrkiä vuoropuheluun lähteidensä kanssa. Myös folkloristi Sari Kanninen (2000) näkee henkilökohtaisia kertomuksia lukevan tutkijan olevan vuorovaikutuksessa kertojan kanssa, jolla hän tarkoittaa tekstin suodattumista lukijan omien tunne- ja elämäkokemusten läpi samaan aikaan kun lukija pitää kriittisen etäisyyden kertojaan. Samalla kun kirjoittajan kerrontaan on vaikuttanut hänen kokemansa sosiokulttuurinen todellisuus, tulkitsee lukija tekstiä oman henkilökohtaisen historiansa ja tietopohjansa kautta. Kanninen jatkaa, että vaikka lukeminen on periaatteessa vain vuorovaikutusta tekstin kanssa, vaatii ymmärtävä tulkinta myös toisen asemaan asettumista eli roolin ottoa ja koko tunneskaalan käyttämistä. Koska tekstiin liittyy lukijaan nähden ajallinen ja paikallinen eroavaisuus, on lukijan kuitenkin mahdollista säilyttää tarvittava etäisyys eläytymisen rinnalla. (Kanninen 2000: [online]). Olennaista lähteiden kanssa käydyssä vuoropuhelussa on Ollilan mukaan se, että tutkijan tulisi havaita lähteistä esiin nousevat kysymykset ja teemat toteuttamatta yksioikoisesti vain omaa näkökulmaansa. Tärkeää olisi myös pitää huolta siitä, ettei nykyajan tulkintoja ja käsitteitä projisoida menneisyyteen. (Ollila 1996: 11.)

Tämän tutkielman aineistolle erityisen leiman ja lähdekriittisen pohdinnan aiheen antaa aineiston läheisyys tutkijalle. Tutkimusaineisto koostuu omien lähisukulaisieni, isovanhempieni, välisestä kirjeenvaihdosta. Samalla kun kirjeet välittävät kertomuksia menneestä ajasta, ovat ne myös matka omiin juuriini. Tämä tekee aineistosta ja sen jokaisesta kirjeestä erityisen henkilökohtaisen ja minulle tärkeän. Omaa kulttuuria ja läheisiä ihmisiä tutkivana olen velvoitettu pohtimaan muutamia tärkeitä lähdekriittisiä kysymyksiä. Etnologi Päivikki Suojanen (1997) nostaa artikkelissaan *Työkaluna tutkijan persoona* esille monia keskeisiä kysymyksiä, joita tutkija joutuu kohtaamaan läheistä yhteisöä tai ilmiötä tutkittaessa. Läheisyyden ongelma näkyy etenkin vaarassa ottaa monia tutkimuksen kannalta olennaisia asioita, kuten ajattelutavat, säännöt tai normit, itsestäänselvyysinä, niitä kyseenalaistamatta. Suojasen mukaan (oman) kulttuurin tutkijan olisi myös pohdittava, miten paljon hänen oma elämäkokemuksensa vaikuttaa tutkimuksen ennako-oletuksiin, tulkintaan ja merkitysten antamiseen. Oman kulttuurin ja oman suvun tutkiminen vaatii etäännyttämistä, jotta tutkija pystyisi kyseenalaistamaan ja esittämään toisenlaisia kysymyksiä ja toisaalta myös tunnistamaan sisäisen näkökulman hyvät ja huonot puolet. (Suojanen 1997: 155.)

Näitä kysymyksiä on pohtinut myös oman yhteisön parissa tutkimusta tehnyt Helena Ruotsala (2002) kansatieteellisessä väitöskirjassaan *Muuttuvat palkiset. Elo, työ ja ympäristö Kittilän Kyrön paliskunnassa ja Kuolan Luujärven poronhoitokollektiiveissa vuosina 1930–1995*. Ruotsala painottaa Suojasen tavoin, että tutkittavan yhteisön jäsenyys saattaa tehdä tutkijasta sokean siten, ettei hän kykene näkemään itseään, tutkijanrooliaan tai paikkaansa selkeästi. Hän kuitenkin mieltää oman sisäryhmäläisyytensä olleen tutkimuksen tekemisessä monessa tilanteessa pikemminkin etu kuin haitta. Ruotsala perustelee väitettään toteamalla muun muassa, että sisäisen näkökulman ansiosta hänellä on ollut jo ymmärrystä poronhoidosta eikä häntä näin ollen ole voitu johtaa harhaan. Mielestään hän on saanut haastattelujen yhteydessä myös sellaista tietoa, joka ei olisi ollut vieraan tutkijan ulottuvilla. Toisaalta hänen saatettiin olettaa tietävän joitakin haastateltavien itsestään selvinä pitämiä asioita. (Ruotsala 2002: 54–58.) Etnologi Outi Fingerroos lähestyy edellä käsiteltyjä teemoja *refleksiivisen paikantamisen* käsitteellä, jolla hän tarkoittaa tutkijan selvitystä oman persoonan, menetelmien, valittujen teorioiden ja lähestymistapojen vaikutuksesta tutkimukseen (Fingerroos 2003: [online]).

Itselleen läheistä aihetta, velisurmaa, tutkineen folkloristi Riina Haanpään (2005) pohdinnat oman suvun tutkimukseen liittyvistä haasteista korostavat myös tutkijan velvollisuutta selvittää erityisen tarkkaan, mitä merkityksiä tutkimuskohteen läheisyydellä ja tutkijan roolilla tutkimuksen toteuttamisen kannalta on. Haanpään artikkeli on ollut suurena apuna pohtiessani omaa suhdettani aineistooni. Aineistona käyttämäni kirjekokoelma on syntynyt ilman, että itselläni olisi ollut siihen minkäänlaista vaikutusta. Aineisto on ollut olemassa jo kauan ennen minua, ja se on syntynyt ilman ulkopuolisten ohjausta, kirjoittajien omasta toimesta ja halusta. Toki kirjeiden sisältöä on sota-ajan kyseessä ollen kontrolloitu, mutta kirjoittajat ovat oman harkintansa mukaan voineet päättää ne asiat, joista kirjeissä kerrotaan. Jos kysymyksessä olisi ollut samojen ihmisten haastattelu, olisin ollut toisenlaisten kysymysten edessä ja joutunut pohtimaan esimerkiksi läheisyyden vaikutusta saamani informaation sisältöön. Oman tutkielmani kohdalla läheisyyden ongelma liittyy aineiston tulkintaan ja siihen liittyviin mahdollisiin ennakko-oletuksiini. Vaikka tutkittavani ovat edesmenneet, olen huomannut varautuneeni myös oman lähisukuni reaktioihin. Odotetaanko minulta tietynlaista tulkintaa ja ymmärrystä? Entä yhtenevätkö mielipiteemme siitä, mitä ylipäänsä on soveliaista tuoda julki? Haanpää huomauttaa, että tutkija saattaa myös itse haluta esittää oman sukunsa historian tietynlaisena. Oman

suvun tarinaa koskettava tutkimus onkin valintojen tekemistä suhteessa itseen ja tutkittaviin. Tutkijan on päätettävä mitä ja minkälaisin näkökulmin suvustaan kertoo. Objektivistista suhtautumista sukuaan kohtaan tutkija ei tulkinnoissaan Haanpään mukaan kuitenkaan pysty tuottamaan. (Haanpää 2005: [online].)

Haanpään tutkimuksesta poiketen oma tutkimusaineistoni liittyy itselleni hyvin kaukaisiin tapahtumiin. Kirjekokoelma on osa menneisyyttä, joka käsittää yli 60 vuoden takaista jaksoa Suomen historiassa. Vuosina 1941–1944 elettiin hyvin erilaista todellisuutta kuin tänä päivänä. Sota teki ajasta hyvin poikkeuksellisen. Maailma, jossa kirjeiden kertojat elivät, oli täysin toinen kuin se, missä minä elän nyt. Välissä olevien vuosikymmenten taakseen jättämä toiseus on mahdollistanut kertojista etäännyttymisen. Etäännyttymisen vaatimusta on helpottanut myös se, että toinen kertojista on ollut olemassa minulle vain kuvina ja tarinoina, toinenkin elossa vain muutaman lapsuusvuoteni ajan. Edellä mainituista syistä en koe tutkimusaiheittani ajallisesti enkä kertojien kannalta liian läheiseksi. Koska sota-aika oli vaiettu aihe kertojien perheessä, ei myöskään kolmannen polveen tietoon ole välittynyt kuin hyvin vähän heidän muistojaan tuolta ajalta.

Kirjeet edustivat siis itselleni pääosin täysin uutta tietoa sukulaisteni kokemuksista sota-ajalta. Omien muistojeni vähäisyyden vuoksi mielikuvani tutkittavista rajoittuvat kertomuksiin, joita olen heidän jälkeläisiltään kuullut. Nuo kertomukset sijoittuvat kuitenkin pääosin sodan jälkeiseen aikaan. Vaikka minussa virtaa tutkimusaineistoni kirjoittajien veri, jäivät niin he kuin se elämä, jota he elivät niin vieraaksi minulle, että läheisyydestä huolimatta läsnä oleva vieraus riittänee puolustukseksi valinnalleni tutkia juuri näitä kirjeitä. Myös suku on antanut hyväksyntänsä tutkimuksen teolle.

Kirjeiden tutkimiseen liittyy myös eräitä tutkimuseettisiä kysymyksiä. Kirjeet ovat hyvin henkilökohtaisia dokumentteja, eikä niitä ole usein alun perin tarkoitettu kenenkään muun kuin vastaanottajan luettavaksi. Tutkijan on pohdittava, millä hän oikeuttaa tunkeutumisensa yksityisissä kirjeissä jaettuihin tarinoihin ja niiden tutkimisen. Sonja Hagelstam (2006) on pohtinut samaa kysymystä omassa artikkelissaan löytäen sille perusteen kirjeiden mahdollisuuksista aineistona. Hän toteaa kirjeiden olevan kahden ihmisen keskinäisen kanssakäymisen lisäksi myös erinomaisia dokumentteja menneisyydestä. Kirjeistä välittyy lukijalle kirjoittajien tapoja toimia, ajatella ja tuntea niin kuin he halusivat kertoa niistä vuoropuhelussa kirjeen

vastaanottajan kanssa (Hagelstam 2006: 216; ks. myös Kankaanpää 2001: 66.) Päivikki Suojanen (1984) kirjoittaa kirjeiden kertovan menneisyydessä eletystä nykyhetkestä, joka tulee esiin kirjoittajien peilattaessa itsessään aikaansa ja silloista ympäristöään. Lukemalla jatkosodan aikaisia kirjeitä voidaan saada käsitys 1940-luvun alkupuolen yleisistä arvoista, ajan kulttuuri-intresseistä, ihmisten sosiaalisista suhteista, yksilön kokemuksista, maailmankuvasta sekä yksilön ja yhteiskunnan välisestä vuorovaikutuksesta. (Suojanen 1984: 48.) Kirjeiden arvokkuus tutkimusaineistona perustuu niissä olevaan aikalaiskerrontaan ja mahdollisuuteen päästä käsiksi ihmisten kokemuksiin juuri tapahtumahetkellä. Tutkimuseettisesti kirjeiden käyttöä voidaan perustella niiden arvokkaan uutta tietoa lisäävän merkityksen vuoksi.

Kirjeiden tutkimiseen liittyy niiden henkilökohtaisuuden vuoksi oma tulkinnallinen hankaluutensa. Vaikka tutkija ja tutkittavat jakavat saman yhteisen kielen, on jaettu kieli kuitenkin sidoksissa myös henkilökohtaisiin tulkintakehyksiin. Kirsi-Maria Hytönen (2007) on omassa tekstissään pohtinut kirjeiden ymmärtämiseen liittyvää näkökulmaa todeten, että ulkopuolisen tutkijan voi olla vaikea ymmärtää joitakin kirjeissä olevien ilmauksien sävyjä ja niissä piileviä viitteitä. Joidenkin ilmaisujen todellinen merkitys ja sisältö saattavat olla kirjoittajan ja vastaanottajan väliseen keskinäiseen sopimukseen perustavaa tai yhteisen kokemuksen pohjalta syntyneitä. Kirjeiden kirjoittamistilanteeseen, -aikaan ja henkilöihin perehtyminen saattaa avata joitakin merkityksiä ymmärrettävämmiksi. (Hytönen 2007: 10.) Menneisyydessä tuotettuja tekstejä lukeva tutkija on haasteellisessa tilanteessa myös siksi, ettei täsmentäviä kysymyksiä tekstin laatijalle hänen tavoitteistaan tai merkityksistään voi enää esittää, jolloin mahdollisuudet rakentaa teksteistä tulkintaa muuttuvat jossain määrin rajallisemmiksi (Fingerroos 2004: 23).

Narratiivinen lähestymistapa kirjeiden tutkimuksessa

Lähtökohta aineistoni tarkastelutavalle löytyy kirjallisuustieteilijä Mikko Lehtosen (2000) ajatuksesta, jonka mukaan ihmisen suhde todellisuuteen on narratiivinen. Narratiivisuus liittyy nimenomaan kielen merkityksiä tuottavaan luonteeseen. Ihmisellä on tapana tehdä maailmaa merkitykselliseksi kielellisesti. Merkityksellistäminen tapahtuu tietoa, kokemuksia ja tunteita sisältäviä kertomuksia tuottamalla ja kertomalla niitä toisille ihmisille. (Lehtonen 2000: 16.) Sosiologi Teppo Sintonen (1999: 37) esittää väitöskirjassaan, että ihmiset tekevät myös elämänsä merkitykselliseksi kertomusten

avulla. Kertomuksellisuus tekee näistä merkityksistä kommunikoitavia, eli ne mahdollistavat merkitysten siirtämisen ihmisten välillä. Tässä tutkielmassa kirjeiden kertojat luovat todellisuuttaan ja merkityksellistävät elämäänsä sekä itselleen että vastaanottajalle kirjeissä jaettujen kertomusten kautta.

Narratiivisuus kytkeytyy tiiviisti kieleen ja sen aktuaaliseen käyttöön. Kieli on puolestaan sidottu kulttuuriin. Ihminen tulkitsee maailmaa jatkuvasti uudelleen muotoutuvana kertomuksena, jonka perustana toimii kulttuurinen kertomusvarasto eli tieto. (Sintonen 1999: 51, 53.) Kulttuurit pitävät sisällään merkityskarttoja, jotka tekevät maailmasta ymmärrettävän niiden jäsenille. Inhimillinen todellisuus on merkitysten kudos, ja merkityksillä on materiaallinen ja sosiaalinen perustansa. (Lehtonen 2000: 17, 19–20.) Ihmisen kielellinen ja narratiivinen suhde maailmaan ei kuitenkaan tarkoita sitä, etteikö reaali maailma voisi olla olemassa. Esimerkiksi vuoret tai metsät ovat olemassa fyysisinä objekteina kielestä riippumatta, mutta merkityksiä ne voivat saada vain kielen kautta. (Sintonen 1999: 45.) Ihmisten ruumiillisuudesta johtuen heidän kokemuksiin kuuluu tärkeitä kielen ulkopuolelle jääviä puolia. Todellisuus on aina sekä kielellistä että ei-kielellistä, jolloin sieltä on löydettävissä merkkejä, mutta myös sellaista, mikä ei toimi merkin tavoin. Materiaalisessa todellisuudessa on aina asioita, joita emme käsitä ja jotka siksi jäävät ymmärryksemme, kielen ja merkitysten ulkopuolelle. Täten inhimillinen todellisuus ei koostu yksin kielestä eikä todellisuuden olemassaolo ole kielestä riippuvaista. Vaikka asioiden ja ilmiöiden olemassaolo ei riipukaan kielestä, voi niillä olla merkityksiä vain kielen sisällä. Todellisuus ei siis jakaudu itsessään ja itsestään merkityksellisiin osiin, vaan tämä tapahtuu vasta inhimillisissä merkityksenannoissa. Siten tieto todellisuudesta on väistämättä luonteeltaan kielellistä ja tekstuaalista. (Lehtonen 2000: 20, 30–31.)

Valitsemalleni aineiston tarkastelutavalle löysin kannustusta valtiotieteilijä Anni Vilkon (1997) omaelämäkertojen kerrontaa ja luentaa käsittelevästä väitöskirjasta. Omaelämäkertojen tavoin myös kirjeitä leimaa voimakas kulttuurisidonnaisuus. Ne tavat, joilla elämän tapahtumia kirjeissä jäsennetään ja ne asiat, joita käsitellään, määräytyvät pitkälti kulttuurin mukaan. Elämästä kerrotaan kulttuurille sopivilla tavoilla ja sosiaalisten sääntöjen mukaan, jolloin elämän kuvat ovat myös kuvia siitä yhteiskunnasta, jossa ne ovat syntyneet. Vilko toteaa, että omaelämäkertoja voi tarkastella myös teksteinä, samoin kirjeitä. Painottamalla eletyn ja koetun kuvausta tutkija voi kohdistaa kiinnostuksensa kertomukseen tai kerronnalliseen kokonaisuuteen.

Näin tehdessä tullaan huomioineeksi se subjektiivisen dokumentin ongelma, että kertomus elämästä ei ole suora heijastus tapahtuneesta. Kertomus on elämäntapahtumista tehty konstruktio, jota yksilö muokkaa tilanteen mukaan. Kertomus ei näin ollen ole tapahtunut reaali maailmassa, mutta se ei ole myöskään satua tai fiktiota täysin kuvitteellisessa mielessä, vaan se on tapahtunut kertojalle ollen siis hänelle tosi. (Vilkko 1997: 91–92; Erkkilä 2005: 201.) Siten myös kirjeet ilmentävät kirjoittajien narratiivista suhdetta ympäröivään todellisuuteen. Luenkin kirjeitä tarinoina, jolloin olennaista ei ole tapahtuneen täsmällinen ja virheetön kuvaus, vaan tapahtumat ja kokemukset sellaisina, kuin kertoja on ne kirjoitushetkellä halunnut välittää vastaanottajalle.

Toisaalta muun muassa Korhonen (2006: 128) on tuonut esiin kollektiiviseen muistiin liittyvän näkökulman, jossa kertomuksen ajatellaan rakentuvan ihmisten dialogisessa suhteessa aina uudelleen, käyttäen hyväkseen myös kollektiivisen muistin tarinavarantoa. Tällöin ihmisten elämäntarinoihin saattaa sisältyä tapahtumia, joita he eivät ole varsinaisesti itse kokeneet, mutta jotka he ovat kokeneet merkityksellisiksi liittämällä omaan tarinaansa. Merkityksellistämisen jälkeen kollektiivisesta muistista ammentettua voidaan tulkintani mukaan pitää osana kertojan tarinan todellisuutta, olkoonkin, että se ei ole kertojalle tapahtuneena totta.

Kertomukset ovat keino rakentaa ymmärrystä ja tulkita yksilön omaa elämää, mutta ne muodostavat tietoa myös ympäröivästä maailmasta. (Heikkinen 2001: 118; ks. myös Riessman 1993: vi, 4) Ymmärrän kertomukset folkloristi Kaarina Kosken (2007: [online]) tavoin merkitysten antamisen sekä menneisyyden ja identiteetin rakentamisen välineeksi. Tässä tutkielmassa kirjeet muodostavat kertomuksia kirjoittajien kokemuksista ja heidän kokemuksista tekemistään tulkinnoista, mutta ne toimivat myös kirjoittajien minäkuvan rakentamisen välineinä. Narratiiviseen lähestymistapaan sisältyy kasvatustieteilijä Raija Erkkilän (2005: 201) sanoin ajatus *ihmisen maailmassa olemisesta kokemuksiinsa kietoutuneena*, joka jollakin tavalla konkretisoituu tutkimusaineistossani – kirjeiden kertojat tulevat olemassa oleviksi kirjeissä kuvaamiensa kokemusten kautta. Kokemus on keskeinen käsite selvittäessäni tutkittavien sodanaikaista elämää. Kokemukselle on olemassa lukuisia eri määritelmiä, mutta tässä työssä ymmärrän sen siis Klaus Latzelin tavoin kielellisesti muotoiltavana subjektiivisena käsityksenä jostakin elämyksestä tai tapahtumasta, jolle kieli ja kulttuuri antavat lopullisen merkityksen. Aineistossani kokemusten merkityksellistäminen

tapahtuu kirjoitetun tekstin kautta, jolloin ilmiöt ja tapahtumat muuttuvat kommunikativiksi ja ymmärrettäviksi kokemuksiksi. (Kivimäki 2006: 75–76.)

Inhimillisten kokemusten tutkimisen tekee ongelmalliseksi se, ettei toisen ihmisen kokemuksia voi tavoittaa sellaisenaan vaan erilaisten kuvausten kautta, jotka ovat jo kertojan tulkintaa koetusta. Narratiivinen tutkimus ei kuitenkaan edes pyri etsimään kokemuksen ydinolemusta, vaan sen tarkoituksena on kuvata kokemuksen moniulotteisuutta ja pyrkiä ymmärtämään kokemusta osana kerrottua tarinaa. (Erkkilä 2005: 201–202.) Lähtökohtana narratiiviselle tutkimukselle on kertojan näkökulma. On tavoiteltavampaa pyrkiä ymmärtämään yksilön ainutlaatuista näkökulmaa kontekstissaan, kuin valvoa esille nousseiden asioiden paikkansapitävyyttä. Narratiivinen näkökulmaa näkee kontekstin käsitteen monimerkityksellisenä, mikä pitää sisällään tarinan sijoittumisen tiettyyn sosiaaliseen struktuuriin, aikaan ja paikkaan. (Erkkilä 2005: 198.) Tämän tutkimuksen aineiston sisältämien kertomusten konteksti tulee pääpiirteittäin esille luvussa 3. *Kirjeiden kertojat* ja täsmentyy myöhemmissä luvuissa.

Kasvatustieteilijä Hannu L. T. Heikkinen (2001) määrittelee narratiivisuuden tutkimuksessa tarkoittamaan lähestymistapaa, joka käsittää kertomukset tiedon välittäjinä ja rakentajina. Heikkinen nostaa esiin neljä erilaista tapaa, joilla narratiivisuuden käsitettä on käytetty tieteellisessä keskustelussa. Narratiivisuus voidaan nähdä tietämisen tapana tai tiedon luonteena, jolloin puhutaan narratiivisuuden konstruktivistisesta luonteesta. Narratiivisuutta voidaan käyttää myös kuvatessa tutkimusaineistoa tai sillä voidaan viitata aineiston analyysitapoihin. Näiden lisäksi käsite on tieteellisessä tutkimuksessa liitetty myös narratiivien käytännölliseen merkitykseen. Tämä viittaa narratiivien käyttöön ammatillisena työvälineenä, enkä siksi paneudu siihen tässä sen tarkemmin. (Heikkinen 2001: 118.)

Narratiivisuus konstruktivistisena tutkimusotteena korostaa näkemystä, jonka mukaan ihmiset rakentavat tietonsa ja identiteettinsä kertomusten välityksellä. Käsitys maailmasta ja omasta identiteetistä nähdään jatkuvassa muutoksessa olevana kertomuksena. Käsitys todellisuudesta muotoutuu kunkin oman ymmärryksen pohjalta, jolloin yhtä, kaikille yhteistä todellisuutta ei ole. Narratiivisuus toimii tutkimuksessa kahteen suuntaan, tarkoittaen, että kertomukset ovat sekä lähtökohta että lopputulos. (Heikkinen 2001: 119–120.)

Narratiivit tutkimusaineistona viittaa aineiston laadun kuvaukseen, jolloin narratiivisuudella voidaan viitata kerrontaan tekstilajina. Narratiiviselta aineistolta voidaan edellyttää kertomuksen tunnuspiirteitä, kuten juonellisuutta tai selkeää kertomuksen rakennetta alkuineen, keskikohtineen ja loppuineen, mutta narratiivinen aineisto voi olla myös mitä tahansa kerrontaan perustuvaa aineistoa, jossa ei aina välttämättä aseteta vaatimuksia eheiden, juonellisten kertomusten tuottamisesta. (Heikkinen 2001: 121.)

Puhuttaessa narratiivisuudesta analyysimenetelmänä, voidaan se jakaa karkeasti narratiivien analyysiin ja narratiiviseen analyysiin. Jako perustuu Donald Polkinghornen (1995) tekemiin määritelmiin, joiden mukaan narratiivien analyysi tarkoittaa analyysitapaa, jossa narratiiveja tematisoidaan ja luokitellaan. Tavoitteena voi olla myös yleispätevän tiedon etsiminen. Narratiivinen analyysi keskittyy uuden kertomuksen tuottamiseen aineiston kertomusten pohjalta niin, että uusi kertomus pyrkii tuomaan esiin aineiston kannalta keskeisiä teemoja. Keskeisenä tavoitteena on löytää tarinan juoni, kuulla ja myös säilyttää kertojan ääni, analysoida kertojan ja tutkijan välistä yhteistyötä tarinan tuottamisessa sekä analysoida erilaisia kerronnan tapoja ja kontekstia. (Polkinghorne 1995: 12; ks. myös Heikkinen 2001: 122; Erkkilä 2005: 200.)

Edellä mainittu jako narratiivien ja narratiiviseen analyysiin pohjautuu Jerome Brunerin (1986) tapaan erotella toisistaan kaksi erilaista tietämisen tapaa. Brunerin mukaan ”kertomukset” eivät tapahdu todellisuudessa, vaan ihmiset rakentavat kertomuksia omassa ymmärryksessään. Ihminen jäsentää kokemuksiaan narratiivisen ajattelunsa avulla. Brunerin mukaan narratiivisuus on kertomukseen perustuva ymmärryksen muoto, toinen on loogis-tieteellinen. Loogis-tieteelliselle tietämiselle tai paradigmaattiselle päättelylle on tyypillistä yleispätevän totuuden etsiminen. Paradigmaattisen ajattelun avulla pyritään selittämään fysikaalista todellisuutta, jolloin keskeisenä selittäjänä on syyn käsite. (Bruner 1986: 11–13; Heikkinen 2001: 122–123.)

Narratiivinen tietäminen tarkoittaa puolestaan temaattisesti ja johdonmukaisesti etenevän kertomuksen tuottamista. Narratiivinen ajattelu liittyy erityisesti ihmisen jokapäiväisen elämän tapahtumiin ja sosiaalisiin suhteisiin, kuten kirjeaineistossani. Kysyttäessä ihmisiltä heidän arkipäivästään, tuottavat he narratiivisen selityksen, eivät loogis-tieteellistä. Narratiivisella ajattelulla ihmiset selittävät inhimillistä toimintaa, jolloin selittävinä tekijöinä ovat esimerkiksi toiveet, halut tai uskomukset. Narratiivinen

tiedonmuodostus on kontekstuaalista, joka etsii yhteyksiä tapahtumien välille. Narratiivisen tutkimuksen pyrkimyksenä on näin ollen vastata lokaaliseen tiedon haasteeseen, joka tässä tutkimuksessa tarkoittaa pyrkimystä ymmärtää yksilötason kokemuksia juuri tietyssä aikana tietyssä paikassa. Narratiivinen tietäminen soveltuu tutkijan välineeksi siitä syystä, että ihminen ymmärtää sekä oman että toisten elämän narratiivisesti. Paradigmaattista tietämistä sovelletaan narratiivien analyysissä ja narratiivista tietämisen tapaa narratiivisessa analyysissä. (Bruner 1986: 11–13; ks. myös Polkinghorne 1995: 8–11; Erkkilä 2005: 199–200; Heikkinen 2001: 122–123.)

Erkkilän (2005: 196) tavoin olen kiinnostunut siitä, miten yksittäinen ihminen jäsentää kokemuksiaan elämästään ja minkälaista tarinaa hän niistä kertoo, eli lähestyn aineistoa narratiivisen analyysin keinoin. Tällöin mielenkiinnon kohteina ovat yksilöt sosiaalisten suhteiden ja kokemusten verkostoissa. Keskeistä omassa tutkimuksessani on kuvata ja ymmärtää kahden kertojan henkilökohtaista kokemusmaailmaa. Tässä yhteydessä narratiivisuus tarkoittaa sekä ihmisen tapaa jäsentää kokemuksiaan tarinan muotoon että tutkimusaineiston luonnetta.

Kertomus ja tarina

Kirjeaineiston määrittely narratiiviseksi aineistoksi vaatii vielä joitakin perusteluja. Oletukseni on, että myös kirjeet voidaan luokitella kertomusten kategoriaan kuuluviksi. *Kertomus* on *tarinan* ohella narratiivisen tutkimuksen ydinkäsitteistöä. Taina Ukkosen mukaan kertomus on määriteltävissä kokonaisuudeksi, joka sisältää muutoksen kuvauksen tai tapahtumasarjan, joka kerrotaan. Kertomus vaatii esitetyksi tullakseen jonkin välineen; tässä tapauksessa tuo väline on kirjoitettu kirje. Kertomuksella on lisäksi selkeä alku, ajallinen jäsenitys ja loppu. Alkuun kuuluvat usein määrätynlaiset aloitussignaalit, kuten kokemukskertomuksissa ”minä muistan”. Mielestäni yksittäistä kirjettä voidaan ajallisesti jäsenettyine päivän tapahtumien kuvauksineen pitää kertomuksena, jolloin kirjeen aloittava tervehdys ”Rakas sotapoikani” toimii kertomuksen aloitussignaalina. Kertomus päättyy tiettyyn pisteeseen, jossa sen merkitys tavallaan tiivistyy. Kertomuksen tapahtumat ovat relevantissa suhteessa loppuun. Niillä on myös ajallinen järjestys ja usein myös kausaalinen suhde eli kertomuksella on aina tarina ja juoni. (Ukkonen 2006: 192.)

Tarina tarkoittaa kertomuksen tapahtumarakennetta eli se kertoo, mitä on tapahtunut. Tarina on kronologisesti jäsentynvä eli se on valikoima tietyille henkilöille sattuneita tapahtumia tietyn rajatun ajanjakson sisällä. Kertomuksen juoni kertoo puolestaan, miksi asiat tapahtuivat tietyllä tavalla eli juoni rakentuu tapahtumat toisiinsa yhdistävistä merkityssuhteista. Tarina etenee ajallisesti tapahtumasta toiseen, mutta juonellisuus edellyttää myös tapahtumien välistä kausaalisuutta ja toiminnan suuntautumista muutosten kautta kohti jotain tiettyä päämäärää. (Ukkonen 2006: 192.)

Kertomuksen määritelmää voidaan täsmentää vielä kertomuksen luonteen mukaan. Menneisyyden tapahtumiin perustuvaa ja usein elämäkerrallista kertomusta voidaan kutsua esimerkiksi *henkilökohtaiseksi kertomukseksi* tai *kokemuskertomukseksi*. Elämäkerrallisen kerronnan käsitteistöä väitöskirjassaan määritellyt Taina Ukkonen nostaa esiin Sandra Stahlin tekemän määritelmän henkilökohtaisesta kerronnasta, jonka mukaan henkilökohtaiset kertomukset esiintyvät minä-muodossa ja perustuvat todellisiin tapahtumiin ja kertojan kannalta yksityisluontoisiin kokemuksiin. Henkilökohtaiset kertomukset ovat aina kokijan itsensä kertomia ja ne myös saattavat muuttua ajan myötä kertojan kokemuksesta tekemien tulkintojen muuttuessa. Tärkeää henkilökohtaiselle kerronnalle on kerrotun tapahtuman merkitys kertojan elämän ja identiteetin kannalta. Henkilökohtaisen kerronnan synonyyminkin käytetty kokemuskerronta korostaa puolestaan kerronnan sisällön kokemuksellisuutta tai sitä, ettei kertoja aina välttämättä ole itse mukana kuvaamissaan tapahtumissa. (Ukkonen 2000: 23–26.) Tämän tutkimuksen kirjeaineisto sopii mielestäni yhtä hyvin sekä henkilökohtaisiksi kertomuksiksi että kokemuskertomuksiksi mielleltäväksi, koska kirjeiden kerronta perustuu nimenomaan kertojien henkilökohtaisiin kokemuksiin.

Kuten edellä tuli esille, on kaikille kertomuksille yhtenä yhteisenä piirteenä juonellisuus. Juonellisuus on olennaisesti läsnä myös omassa työssäni ja on yksi niistä tekijöistä, jotka antavat aineistolle sen narratiivisen luonteen. Tarkastelen kirjeaineistoa kokonaisuutena, joka muodostaa eheän juonellisen kertomuksen. Aineisto on ajallisesti yhtenäinen kokonaisuus alkaen sodan ensimmäisistä päivistä ja päättyen sodan loppumiseen. Siitä on siis helposti löydettävissä selkeä alku, keskikohta ja loppu. Kirjeistä on löydettävissä koko aineiston sisälleen sulkevia juonellisia kertomuksia, mutta myös lukuisia pieniä tarinoita. Tutkielmassani keskeiset koko aineiston sisällään pitävät kertomukset rakentuvat juoneltaan seuraavanlaisiksi: tutustuminen ja seurustelu – kihlautuminen – avioliitto sekä lähtö – kaukana oleminen ja kaipuu – yhteisen

tulevaisuuden odotus ja suunnittelu. Nämä molemmat juonet kertovat kirjeiden rakkaustarinaa ja ovat vahvasti läsnä tutkimuksen käsittelyluvuissa.

Kirjekokoelman sisäisistä kertomuksista keskeisiä ovat kummankin tutkittavan omien kirjeiden kertomusten sisältä löytyvät juonelliset tarinat. Naiskertojan kirjeistä olen nostanut esiin seuraavan tarinan: lotta-komennus – päätös palata kotiin – vastuu perheen tilasta – vaikeuksien kautta eteneminen kohti ihannoitua emännyyttä. Tämä juoni on myös luvun neljä punaisena lankana. Rintamasotilaan tarina: rintamalle – taistelua – asettuminen asemasodan arkeen – kotiin paluun odottelua, tulee esiin luvussa viisi ja on myös tämän luvun rakenteen pohjana. Juonten etsiminen aineistosta on ollut tärkeää myös siksi, että ne ovat jäsentäneet tutkittavien kokemuksia ja heidän kirjeitse rakentamaansa kertomusta. Tässä tutkielmassa juonten rakenteilla ei ole merkitystä, vaan olennaista on sisältö eli kertomusten sisältä löytyvät kertojien kokemukset ja tulkinnat (ks. esim. Alasuutari 1999: 131).

3. Kirjeiden kertojat

Irja o.s. Piirainen (1919–1982) oli syntyjään sepän vanhin tytär Karjalasta Alatun kylästä. Perheellä oli myös pieni karja ja viljelysalaa, ja lisäansiona pyöritettiin majataloa. Talvisota vei koko Piiraisen perheen monien muiden perheiden tavoin evakkoon vuonna 1939, jonka seurauksena he asettuivat asumaan Etelä-Savoon Kerimäen pitäjään. Siellä perhe onnistui hankkimaan asuttavakseen Vanhalan tilan, jossa he alkoivat rakentaa uutta elämäänsä.

Jatkosodan sytyttyä Irja toimi ensimmäisien kuukausien ajan, heinäkuusta lokakuuhun 1941, Lotta Svärdin palveluksessa muonitustehtävissä ensimmäisellä komennolla Lappeenrannassa ja sen jälkeen Tienhaarassa Viipurissa. Jatkosodan menestyksekkäs alku loi uskoa Karjalan takaisin saamisesta ja vuonna 1942 Irjan vanhemmat päättivät palata Alattuun vanhan kotitalonsa raunioille uudelleen rakentamaan. Päätöksen vuoksi Irja lopetti muonitustehtävänsä ja palasi takaisin kotiin. Ajan epävarmuuden vuoksi hän jäi vanhimpana tyttärenä emännöimään Vanhalaa ja pitämään samalla huolta myös nuorimmista sisaruksistaan. Emännän tehtävät jatkuivat aina elokuuhun 1944 asti.

Matti Aalto (1918–1989) syntyi Tampereella liikemiehen perheeseen. 1930-luvulla perhe muutti Kerimäelle ja asettui asumaan ja viljelemään Päivärannan tilaa. Tuolloin tila oli Matin kertoman mukaan varsin huonossa kunnossa. Ennen sotia he kuitenkin saivat raivattua pellot viljeltävään kuntoon. Sotien aikaan Päivärannalla harjoitettiin karjanhoitoa ja pienviljelyä. Sisaruksista vanhimpana Matista odotettiin tilalle jatkajaa. Sukupolvenvaihdos tapahtuikin sodan aikana, vuonna 1944.

Matti oli astunut armeijan palvelukseen maaliskuussa 1938, mistä lähtien palvelus jatkui lähes yhtäjaksoisena aina jatkosodan päättymiseen asti. Matti otti osaa talvisotaan, sai armeijan koulutusta välirauhan aikana ja osallistui sotatoimiin koko jatkosodan ajan. Hän oli sotilasarvoltaan aliupseeri, ja vuonna 1944 hänet ylennettiin kersantiksi. Matti toimi jatkosodassa mm. tulenjohtossa ja tiedustelujoukoissa venäläisten selustassa sekä radiotiedustelumiehenä. Hänen komentopaikkoinaan olivat Tyrjä, Akkaharju, Jaakkima, Rahma sekä kesän 1944 taistelut Säämäjärvellä. Asemasodan ajan hän toimi Äänisellä. Vapautuminen palveluksesta tapahtui 24. marraskuuta 1944. (Matti Aallon sotilaspassi 1938–1944.)

Matti ja Irja tapasivat vain pari kuukautta ennen jatkosodan alkua. Matin saatua komennon lähteä rintamalle nuoret jatkoivat tiivistä yhteydenpitoa kirjeitse. Toukokuussa 1942 Irja ja Matti kihlautuivat ja lopulta myös avioituivat aivan sodan lopulla, syyskuussa 1944. Heti avioitumisen jälkeen Irja muutti asumaan Päivärannalle. Vanhalan emännyyden hän oli jo muutama kuukausi aikaisemmin saanut luovuttaa takaisin äidilleen, joka jo toistamiseen oli joutunut lähtemään muun perheen kanssa evakkoon Karjalasta.

Sodasta palattuaan Matti ryhtyi Päivärannan isännäksi ja pari pääsi rakentamaan yhteistä elämäänsä. Vuonna 1946 heille syntyi ensimmäinen poika, ja myöhemmin perhe kasvoi vielä neljällä lapsella. Oli tavallista, että yhdellä tilalla asui samanaikaisesti useampi sukupolvi. Päivärannalla Irja ja Matti pitivät huolta Matin ikääntyvästä äidistä. Tilalla asuivat sodan päättyessä myös Matin veli morsiamineen ja palkollisena tilalla jo pitkään palvellut renki. Päivärannan tila oli monien muiden tilojen tavoin päässyt sodan aikana melko kehoon kuntoon. Tilan kunnostaminen alkoi heti Matin palattua rintamalta ja jatkui aina 1970-luvun lopulle asti, jolloin tilan toiminta lakkautettiin ja pariskunta palasi Matin synnyinseuduille.

4. Sota-aika nuoren naisen kertomana

Lottakomennus

Lotta Svärdistä lyhyesti

Lotta Svärd -järjestö oli vuonna 1921 perustettu valtakunnallinen järjestö, jonka tuli sääntöjen mukaan kehittää suojeluskunta-aatetta ja avustaa suojeluskuntia uskonnon, kodin ja isänmaan suojelemisessa (Kinnunen 2006: 35). Toiminnan tarkoituksena oli hankkia ja ohjata vapaaehtoista työvoimaa ajankohtaisiin töihin ja tehtäviin, huolehtia laajasta sosiaalisesta huoltotyöstä ja järjestää neuvonta- ja koulutustyötä. Näiden lisäksi järjestö teki aatteellista valistustyötä, jonka tarkoituksena oli ylläpitää puolustustahtoa ja luoda yhtenäisyyttä. Järjestö oli organisoitu alueellisesti piireihin, jotka taas jakautuivat paikallisosastoihin suojeluskuntajon mukaisesti. 1920- ja 1930-luvuilla lottaosastoista oli muodostunut paikallisella tasolla pienyhteisöjen aktiivisia toimijoita. Järjestön perustehtäviin kuului valmistautuminen avustustehtäviin sotatilanteen sattuessa. (Olsson 2005a: 38; Latva-Äijö 2004:11.)

Talvisodan syttyessä koulutettu jäsenistö toimi suojeluskuntaa avustavien tehtävien mukaisissa jaostoissa. Naisia toimi ja heitä oli koulutettu lääkintä-, muonitus-, varustus-, keräys- ja kansliajaostossa. Sodan päättyttyä ryhdyttiin laajaan puolustusvoimain uudelleenjärjestelyyn, mikä tarkoitti muutoksia myös Lotta Svärd -järjestön organisaatiossa. Suojeluskuntajärjestö liitettiin aikaisempaa kiinteämmin puolustusvoimiin ja se sai aluejärjestötehtävän. Maa jaettiin 34 suojeluskuntapiiriin, jonka mukaan laadittiin uusi piirijako myös Lotta Svärdille. Järjestöön kuului 641 paikallisosastoa. Jatkosodan aikana järjestön jäsenmäärä kasvoi tasaisesti ja vuonna 1943 oli toiminnassa mukana 172 755 lottaa (Olsson 2005b: 435). Komennuslottien tarve korostui etenkin keväisin, kun maataloudessa tarvittiin työvoimaa, sekä syksyisin kun maataloustöiden lisäksi oli tehtävä myös koulu- ja opetustyötä. Yhdeksi keskeisimmistä toimintamuodoista järjestössä tuli tilanteen vaatimuksesta huoltotyö, vaikka sen rauhanaikainen toiminta oli keskittynyt erityisesti maanpuolustukselliseen toimintaan ja kriisiaikaan valmentautumiseen sotilaallisesta näkökulmasta. Muun lottatyön ohessa myös mielialojen muokkaaminen myönteiseksi maanpuolustustyölle oli tärkeässä asemassa. Yhteishengen kohottamiseksi järjestettiin yleisiä kokoontumistilaisuuksia sekä pieniä yhdessäolotilaisuuksia. Lotta Svärd -järjestö

lakkautettiin valtioneuvoston päätöksellä 23.11.1944. Syynä lakkauttamiseen oli Suomen sitoutuminen välirauhansopimuksessa hajottamaan neuvostovastaiset, poliittiset, sotilaalliset ja sotilaallisuontoiset järjestöt. (Kinnunen 2006: 17; Olsson 2005a: 38–42, 49–55; Olsson 2006: 1115.)

Olssonin (2005b: 441) mukaan liikekannallepanoa varten tiettyyn työtehtävään nimetyt lotat olivat vuoden 1941 säännöissä nimitetty kenttälotiksi. Kenttälotan oli mahdollista saada komento joko omalle kotipaikkakunnalleen tai sen ulkopuolelle. Kenttälotaksi hyväksyty lotta oli antanut lottalupauksen ja hänet oli katsottu tehtävään sopivaksi sekä henkisesti että fyysisesti ja lisäksi hän omasi tehtävän vaatimat käytännön taidot. Ne lotat, joita ei ollut varattu liikekannallepanotehtäviin, muodostivat huoltolottien joukon. Kukin komennuksen saanut lotta työskenteli jaostokoulutuksensa mukaisissa tehtävissä (Olsson 2005a: 127).

Yhden ryhmän muodosti muonitusjaosto. Muonituslottien tehtävänä oli muonittaa kenttäarmeijassa ylempiä esikuntia, huoltolaitoksia ja varikoita, eri lääkintämuodostelmia ja linnoitusjoukkoja. Muonituslotat ylläpitivät myös kanttiinitoimintaa. Selkeästi suurimman komennuksella toimineen lottaryhmän muodostivat juuri muonituslotat (Olsson 2005b: 441). Jatkosodan aikana muonituslottia oli komennuksella kotipaikkakuntansa ulkopuolella 6776. Kotipaikkakunnallaan komentoa suoritti 1171 lottaa. (Olsson 2005a: 127.) Tiina Ohanwen (1993) mukaan muonittajat huolehtivat kerrallaan satojenkin ihmisten ruoasta. Työvuorot olivat 12-tuntisia, mutta yllätysvieraat, kuten ylimääräiset sotilas- tai evakuoitukuljetukset, pidensivät usein työpäivää. Muonitustyö oli raskasta, sillä valmistettavat ruokamäärät olivat suuria ja ruoanlaitto-olosuhteet kehnot. (Ohanwe 1993: 137.) Varsinaisen muonitustyön lisäksi muonituslotan tehtäviin saattoi kuulua elintarvikevaraston ylläpitoa, jolloin myös työssä kohdatut haasteet olivat hiukan toisenlaisia. Kertomukset muonitusjaoston varastotehtävistä ovat läsnä seuraavassa kirjeiden naiskertojan sotakokemuksia käsittelevässä osiossa.

Irja muonituslottana

Naisten kokemuksia sotasairaanhoidosta muisteluaineiston pohjalta selviteltyt Outi Karvinen-Kopteff (1993) toteaa naisten suhtautuneen ymmärtäväisesti komennukselle lähtöön, olivathan miehetkin saaneet komennuksen rintamalle. Naisten tehtävät

komennuksella merkitsivät heidän osaansa koko kansan yhteisessä maanpuolustustehtävässä. Maan puolustaminen nähtiin luonnollisena asiana, joka oli jokaisen kansalaisvelvollisuus. (Karvinen-Kopteff 1993: 108.) Lotille lähtö oli toki ollut myös odotettu, jolloin siihen oli osattu varautua. Kutsut komennuksille eivät tulleet hyvissä ajoin etukäteen, vaan tehtävää oli lähdeävä suorittamaan varsin lyhyellä varoitusaajalla. Irjalle saapui kesäkuun 21. päivänä 1941 kutsu, jossa häntä odotettiin heti saapuvaksi Luumäelle. Kutsu herätti Irjassa ristiriitaisia, mutta ymmärtäväisiä tunteita:

Kiitos viimeisestä, niin käynnistäsi luonani Vanhalassa. Et olisi sen sopivampaan aikaan voinut tulla luokseni. Pidimme vaikkapa tietämättämme lähtiäsiäni. Niin ystäväiseni nyt saapui kutsu Luumäelle. Sain puhelinsähkösanoman tänään, saavuttava heti. Huomenna lähden, jos ehdin ja aamusta päivin. [...] Niin mielelläni olisin täällä ollut. Pian tänne kotiinnuin. Kulkiessani kasvimaani sivun tunsin suurta mielipahaa kasvimaanikin takia. Nuo pienet taimiraukat jäävät ilman hoitajaa. [...] Toisaalta tunnen tyydytystä sen johdosta, koska tiedän että, minne menen siellä minua todella tarvitaan. (Irja 21.6.1941.)

Isänmaallisuus oli uskonnon ohella lotta-aatteen tärkeimpiä kysymyksiä, joihin lottia opetettiin kiintymään (Sulamaa 1999: 165). Isänmaallisuutta osoitettiin paitsi konkreettisella työllä, myös monin muin tavoin, joista uskon ja kristillisen puhtauden osoittamisen nähtiin olevan keskeisellä sijalla (Olsson 2005a: 62; Sulamaa 1999: 165). Komentopaikalle asetuttuaan tehtävä sai yhä tärkeemmän merkityksen Irjan mielessä nimenomaan taisteluna isänmaan puolesta:

Sisimmässäni vain vahvistui jo lapsena syntynyt vakaumus että ”Tämän maan puolesta kannattaa taistella.” (Irja 8.7.1941.)

Irjan astuttua suorittamaan velvollisuuttaan vakiintui hänen komentopaikakseen aluksi Lappeenranta ja myöhemmin saman vuoden syyskuussa Viipuri. Molemmissa paikoissa Irja toimi muonitusjaoston varastotehtävissä. Tehtävään kuului muonavaraston ylläpitoa, joka käsitti elintarvikkeiden tilaamista, vastaanottamista ja eteenpäin jakelua, inventaarioiden tekemistä sekä kirjanpitoa. Olssonin mukaan naiset kohtasivat lottakomennuksella paljon haasteita, jotka olivat hyvin samanlaisia eri jaostojen välillä ja koskettivat tavalla tai toisella joka kenttälottaa. Komennuksella työaika oli epäsäännöllinen, majoitusolosuhteet hankalat, yksityisyydestä oli puutetta ja vapaa-ajan vietto oli ongelmallista. (Olsson 2005a: 129.) Samaiset haasteet olivat läsnä myös Irjan kirjeissä.

Päivät varastolla näyttäytyvät Irjan kerronnassa pitkinä ja työntäyteisinä. Työaikojen epäsäännöllisyyttä lisäsi se, että päivystystä varastolla oli usein jatkettava myöhäiseen

iltaan saakka, sillä elintarvikekuljetukset saattoivat saapua vasta illalla. Irja joutui usein jatkamaan työskentelyä aina yömyöhään asti, sillä päivän päätteeksi oli tehtävä vielä kaikki paperityöt. Irja kertoi varastolla vietettyjen iltojen olleen kuitenkin mieluisampi vaihtoehto majapaikassa olemiselle:

Olen havainnut että täällä varastolla on paljon edullisempi olla illoin kuin kotona Mäkimaalla [nimi muutettu]. Se vasta kodin korvikkeelta tuntuu. Niin talon valtiatar Ikäneito Aluevalvojamme on kovasti hermostunut ihminen. (Irja 25.7.1941.)

Irjan työpäivien pituuteen vaikutti merkittävästi se, että hän oli pitkän aikaa ainoana lottana varastoa hoitamassa. Tehtävä helpottui heti, kun avuksi lähetettiin toinen lotta:

Tänä iltana olen viettänyt kuin kesälomaa ikään. Sain toisen lotan tekemään niitä kirjoitus tehtäviä jotka sain tehdä aina yöllä. Kun toiset nukkuivat. On oikein hyvä ollakseni kun ei tarvitse pinnistää niin ylivoimaisesti hermojaan. (Irja 24.7.1941.)

Muonavaraston toiminta oli riippuvainen muualta tuodusta tavarasta. Tavarankuljetukset eivät sodan aikana kuitenkaan sujuneet aina ongelmitta. Kuljetukset saattoivat viivästyä monesta eri syystä; kuljetuskalustoa oli vähän, matkat pitkät ja kalusto kului ja särkyi kovassa käytössä, jolloin tavarankuljetus hankaloitui entisestään. (Pihkala 1990: 273.) Kuljetusongelmat tiesivät hankaluuksia myös muonavarastolla, sillä jokaista lastia odotti suuri määrä ihmisiä. Viivästykset tai muut tavarantoimitukseen liittyvät ongelmat tuli selvittää ja tämä tehtävä lankesi muonavaraston lotille, siten myös Irjalle. Tehtävä ei ollut suinkaan helppo, josta esimerkkinä seuraava tarina Irjan kirjeestä:

Matti sotapoikani, et usko kuinka kiukkuinen olen ollut tämän päivää. Katsos se juna joka tuoda kiikuttaa meille pullia Kotkasta, ei tänään tullut, niinpä jäivät ilman nuo kansalaiset jotka palavin sydämin odottelivat noiden 20 000 pullan saapumista. Sitten melkein kaikki autot jotka vetävät muonaa, ottivat ja tulivat epäkuuntoon eli sairastivat ken mitään sisusvikaa – Niin ja eriväriset työpataljoonat saivat lähtökäskyn ja tietysti leipomot eivät millään kädenkäänteessä voi valmistaa leipääkään tolkkottomasti. Minä soitin ja lauloin puhelimesta ympäri lääniä vihdoon ja viimein sain asiat jonkunlaiseen reilaan taas. Huomenna on taas omat murheensa. Usko tai älä että liika huolikin voi viedä hautaan. Muistai[si]vat vain armaat Lotta sisaret sitten kun poistun tästä elämästä liikojen leipähuolien painamana, että maaduin vartiopaikalleni maailman murheiden sortamana. (Irja 22.7.1941.)

Irjan kerronnasta on havaittavissa, että hankaluuksia esiintyi lottakomennuksen aikana monella eri saralla. Olssonin edellä esittämien haasteiden lisäksi kirjeissä esiintyy useita esimerkkejä, joissa vaikeudet syntyivät yhteistyön kangertelun vuoksi. Yhteen hiileen

puhaltaminen ei näyttänyt olleen aina kovin mutkatonta. Esimerkiksi Viipurin muonavarastolla työskennellessään Irja kohtasi hankaluuksia muiden lottien kanssa:

Nyt olen muijille äkäinen. Yrittävät vieläpä kenkuilla minulle. Senkin ampiaiset. Että minun vastuullani on mukamas tämä miljoona varasto. Se on minun huolehdittava että kortisto stemmaa vaikkakin jo kuljettaissa matkalla hankaluuksien takia mätäneä kokonainen vaunulasti kaalia. Vaikka silakat minulle tullessa ovat mätiä jne. (Irja 22.9.1941.)

Työtä ei myöskään helpottanut sen, että ongelmatilanteissa lotat saattoivat saada syyt niskaansa myös korkeammalta taholta, vaikka ongelmien lähtökohdat olisivat olleet aivan toisaalla:

Tänään taas oli sellainen huiske ja hälinä. Koko ajan autoja oli odottamassa pullaa eli käänttyjä, mutta se juna joka pullat korjaa – ei tullut yhy. Kenen vika onko Irjan. Eihän? [...] silmistäni tippui kiukun kyyneliä. Tuon mokomankin piälikön takia. Kehtasikin haukkua minua asioista jotka ovat tuhansien ihmisten yhteisiä. (Irja 26.7.1941.)

Irjan ei ollut helppo karistaa vastoinkäymisiä mielestään ja työntekoon alkoi liittyä suoriutumispaineita. Oman huolenaiheensa toivat muonavarastoilla vierailevat tarkastajat, kuten keskusjohtokunnan muonituspäällikkö seurueineen ja armeijakunnan päähuoltoupseeri kollegoineen, joiden silmissä Irja toivoi selviytyvänsä työtehtävistään mallikkaasti:

Täytyy syödä ja mennä sinne varastolle. Tänään alkavat vetää useammalla autolla tavaraa tänne. Oi joi osaisinpa tehdä tehtäväni täällä päällystön mieliksi. (11.9.1941.)

Muonavarastolla Irja joutui kantamaan paljon vastuuta elintarvikkeiden huollosta ja kuljetusten onnistumisesta. Työ tuntui toisinaan jopa niin raskaalta, että Irja olisi ollut valmis vaihtamaan tehtävänsä muonavarastonhoitajasta rintamalotaksi, jollaisena hän uskoi olevan vähemmän huolia kannettavana:

Vaihtaisin paikkani maastoon jos olosuhteet sen sallisivat, olisi huolia vähemmän. [...] Tämän päivän ohjelma olikin kovin voimia kysyvää. Etenevät työpataljoonat tarvitsevat paljon purtavaa, minä tunsin huolen leivästä tuhatkiloisena harteillani. [...] junan myöhästyminen olisi tietänyt suuren masennuksen onneksi kaikki meni hyvin, vaikkakin varsinainen työni tuli syrjäytetyksi noiden leipä huolien rinnalla. No jos terveyttä piisaa, tulenee nekin aikanaan selvitettyä. (Irja 21.8.1941.)

Siinä missä miehet asettivat itsensä hengenvaaraan isänmaan puolesta, kohtasivat myös nuoret naiset sodan mukanaan tuomat vaikeudet omassa elämässään. Vaikeuksia koettiin sekä kotirintaman töissä että lottakomennuksella, mutta niihin naisten odotettiin suhtautuvan nöyryydellä ja nurkumatta. Valittamattomuus nähtiin jalona piirteenä.

(Kemppainen 2006: 213–214.) Lotan odotettiin ottavan tyynesti vastaan kaikki, mitä eteen tuli ja ajattelevan aina asioiden valoisia puolia. Irja kertoi Matille alusta alkaen avoimesti tunteistaan, joita hän komennuksen aikana kohtasi. Hän ei arkaillut kertoa myöskään turhautumisen tai väsymisen hetkistä. Eräässä kirjeessään huomioituaan Matin tilanteen Irjaa kuitenkin alkoi kaduttaa Matille jakamansa henkilökohtaiset murheensa, mikä sai hänet tuntemaan itsensä *kauheaksi tomppeliksi*.

Mutta niin tylsistynyt lienen etten kunnan kirjettä kokoon saa. Matti nyt tahtoisin pistää pääni syliisi ja itkeä, niin raskaalta tuntuu elämä. Vaik ei minulla sen kummempia ole tapahtunut kuin ennenkään. Mutta tunnen itseni niin saamattomaksi ja voimattomaksi kaikkeen. Niin paljon pitäisi osata järjestää. [...] Sinulla Mattisein lie tuhannesti vaikeampaa, mutta et koskaan valita. Minä tunnen itseni kauheaksi tomppeliksi tänä iltana. Parempi etten kirjoita mitään. Lähden saunaan. Jos siellä paremmin pääsisin tasapainoon. (Irja 15.9.1941.)

Ihanteellinen lotta

Lotille asetettiin paljon erilaisia odotuksia ja luotiin tietty ihanne, jota kunkin lotan toivottiin tavoittelevan. Seuraavassa tarkastelen sitä, miten tämän tutkimuksen nuori nainen ja lotta oli omaksunut lotta-identiteetin ja kuinka hän ilmensi sitä kerronnassaan.

Järjestön luomien mielikuvien valossa lottien tuli olla terveitä, työkykyisiä ja ahkeria (Olsson 2005a: 72). Lotan työteliäisyys katsottiin merkiksi isänmaallisuudesta, joka tuli esiin ennen kaikkea haluna palvella isänmaata ja tehdä ahkerasti töitä sen puolesta. Tämä näkyi myös Irjan kirjeessä, jossa hän toivoi omalta osaltaan voivansa tehdä mahdollisimman paljon yhteiseksi hyväksi:

Oi tahtoisin mahdollisimman paljon itsestäni irti saada, olla maalleni ja kansalleni hyödyksi (Irja 6.8.1941).

Irjan oli komennuksensa aikana vaikeaa vastata näihin odotuksiin, sillä hän sairasteli kertomansa mukaan miltei koko lottakomentonsa ajan. Heikko terveys oli haitaksi työnteolle, sillä se teki töistä suoriutumista yhä hankalampaa.

Mattisein, nyt minulla on oikein tavaratalo huollettavanani. Joskus tuntuu että en jaksa pysyä tilanteen tasalla. Kyllähän se muuten menisi jos tuo rakas terveys kestäisi. (Irja 18.9.1941.)

Toisaalta edes sairastuminen ei näyttänyt Irjan mielestä olleen riittävä syy lepoon:

En viitsi koko päivää laiskana maata. Eihän se kuulu tämän ajan ohjelmaan. (Irja 18.9.1941.)

Vahvuuden idea samoin kuin muutkin lotille asetetut tavoiteltavat ominaisuudet merkitsivät yksilöllisten tarpeiden sivuuttamista yhteisöllisen edun nimissä (Olsson 2005a: 199). Sinnikkyys ja periksiantamattomuus näkyi myös Irjan kerronnassa – hän koki väsymisen häpeällisenä ja nuorelle ihmiselle sopimattomana tilana. Kaikesta huolimatta Irja myönsi Matille voimiensa ehtymisen, mutta ei kuitenkaan antanut itsellensä armoa ja aikaa levähtää. Isänmaa odotti ja sen eteen oli tehtävä utterasti töitä.

Mutta kun voimat uupuvat välillä. Häpeä tunnustaa nuoren ihmisen, mutta totuus on tunnustettava itsellekin. Tänäänkin tunsin itseni niin kuitiksi kuin vanha käytetty kalossi. Tulin tänne huoneeseeni ja levähdin viisi minuuttia. Ei Irja, ei näin. Eteenpäin. Ei nyt ole aikaa maleksimiseen. (Irja 20.9.1941.)

Ajoittaisesta väsymyksestä huolimatta pakollinen poissaolo tehtävien parista saattoi työlleen omistautuneesta Irjasta tuntua miltei sietämättömältä. Tämä tulee hyvin esille hänen joutuessaan hoidettavaksi sairaalaan kipeän jalan vuoksi. Sairasloma kesti useita päiviä, jonka seurauksena Irja turhautui. Nähdessään sairaalassa kranaattien pahoin haavoittamia siviilejä tunne turhasta levosta vahvistui entisestään. Irjalle toipilasaika oli joutenoloa, joka riisti ajan tärkeältä työnteolta. Sairasvuoteessa makaaminen tarkoitti heikkoutta ja kykenemättömyyttä työhön – asioita, jotka olivat suuressa ristiriidassa lotalta vaadittujen ominaisuuksien kanssa.

Jaa taas kävi herra tohtori ja sanoi ”Ja tämä lotta tässä tahtoisi väkisin lähteä pois.” Olen niin turkasen äkäinen etten tiedä mitä tekisin. En tee mitään. Istun ja tapan aikaa. Laiskottelen koska niin tahdotaan. [...] Eikö sinustakin Matti ole ihan suurta ajan tuhlausta maata viikkomääriä sairaushuoneessa kun voisi tehdä oikeaa työtäkin. (Irja 11.8.1941.)

Irjan työteliäisyys ei jäänyt sairaalassakaan huomaamatta ja hänen suorittamansa tilaukset sairaalasta käsin herättivät sairaalan väessä jopa hieman hilpeyttä:

Kyllä näille täällä nauru kelpasi kun olin tilannut vaunulastin herneitä tupakkaa ja malkkia. Ne liikeasiat ovat pääasia. (Irja 5.8.1941.)

Sota-ajan ihannenainen taisteli maan puolesta, oli sinnikäs työntekijä sekä kotirintamalla hoivaava ja rakastava äiti (Olsson 2005a: 57; Satka 1993: 58). Juuri yhteiskunnallinen äitiyden ihanne oli lottajärjestön naisihanteen perustana. Äitiys ei ollut siis vain biologinen rooli, vaan jokaiselle naiselle kuuluva yhteiskunnallisen merkityksen sisältävä kasvatustehtävä. Koti määriteltiin kansakunnan keskiöksi ja sydämeksi, jossa äidinrakkaus oli oleellinen tekijä. Yhteiskunnallisen äitiyden periaatteen mukaan lotta saattoi missä tahansa tehtävässään ottaa äidin roolin. (Olsson 2005b: 447.)

Perinteinen naisen malli toisia, oli sitten kyseessä lapsi, sairas tai vanhus, hoivaavana äitihahmona oli syvällä suomalaisessa kulttuurissa jatkosodan aikana. Naisten huolenpito tarkoitti myös miehistä huolehtimista, mikä ymmärrettävästi korostui sodan aikana. (Karvinen-Kopteff 1993: 110.) Myös Irja osoitti rintamalla olevalle Matille hoivaa ja huolenpitoa eräässä kirjeessään nimenomaan lottana:

Koita nyt Matti kulta vähän lääkitä itseäsi ettet saa kovaa kuumetta siellä hiihdellessäsi itsesi uuvuksiin. Sinun lottasi on niin kaukana, ei yllä kuin ajatuksin hoivaamaan ja lohduttamaan. (Irja 26.12.1941.)

Lotan tuli olla esikuvana muille naisille myös oikeamielisyydessä, puhtaudessa ja raittiudessa. Näitä ihanteita levitettiin mm. Lotta Svärd –lehdessä. (Olsson 2005a: 62, 70.) Lottaa ei siis arvioitu pelkän työnteon perusteella, vaan hänen käytöksensä ja arvomaailmansa tuli heijastaa järjestön jäsenilleen asettamia vaatimuksia (Olsson 2005b: 447). Lotan tuli olla vahva niin moraaliltaan, osaamiseltaan kuin jaksamiseltaan. Naisen vahvuus nähtiin verrannollisena koko kansan vahvuuden säilymiselle. (Olsson 2005a: 199; Sulamaa 1999: 67.) Nähdäkseni lotille asetut odotukset eivät kuitenkaan aina vastanneet todellisuutta, ja työtehtävistä saattoi muodostua lotalle raskas taakka kannettavaksi. Näin kävi myös Irjan kohdalla. Kirjeessään Irja kertoo väsymisestään, mutta toivoo samalla jaksavansa hoitaa tehtävänsä kärsivällisesti:

Nyt minä olen niin, niin väsynyt, täytyy yrittää niin ahkerasti, saadakseni kortiston tasoihin. Kestäisi vain kärsivällisyyteni. (Irja 25.8.1941.)

Olsson (2005a) kirjoittaa, että myös siveys oli yksi keskeinen piirre, jonka mukaan lottia arvioitiin. Siveellisyys yhdistettiin epäitsekkyyteen, uhrautuvaisuuteen ja sankaruuteen. Naisten moraalien merkityksen korostaminen katsottiin tärkeäksi, sillä siveellisuutta uhkaavia asioita koettiin olevan paljon sota-aikana. Koti ja avioliitto nähtiin yhteiskunnan perustana ja niiden edellytyksiä tuli vaalia myös ennen avioliiton solmimista. (Olsson 2005a: 70.) Ne naiset, jotka työskentelivät poikkeusoloissa miesten kanssa, joutuivat olemaan erityisen tarkkoja sukupuolisesta siveydestään maineensa säilyttämiseksi (Sulamaa 1999: 68).

Irjan lottakomennuksen aikaan nuoret olivat tunteneet toisensa vasta muutaman kuukauden ja jatkoivat tutustumistaan kirjeiden välityksellä. Omasta arjesta valikoitujen tapahtumien kuvaus ja oma reagointi eteen tulleisiin tilanteisiin oli tärkeä keino kertoa itsestään ja tutustua toiseen. Koska sota-aikana puhuttiin paljon ja tuomitsevaan sävyyn sotilaiden keskuudessa työskentelevien naisten kyseenalaisesta maineesta, näyttelivät myös Irjan kirjeissä kertomukset naisen siveyden koettelemisesta tärkeää roolia.

Rintamalla kulki tarinoita kevytkenkäisistä lotista, joista ehkä puhuttiin ronskiinkin sävyyn. Sosiologi Knut Pipping (1978[1947]: 184–186) toteaa tutkimuksessaan rintamalla olleen hyvin tavallista, että naisista puhuttiin seksuaalisesti värityneesti. Sotilaat kerskailivat mielellään omilla kokemuksillaan, eikä lotan anteliaisuus olisi jäänyt salaisuudeksi. Olsson (2005a: 142) tuo esiin, että juuri rintamamiesten sodanaikaisen tavan kertoa paljon naisten siveyttä kyseenalaistavia tarinoita voidaan nähdä olleen myös lottien negatiivisen maineen taustalla. Tulkintani mukaan kirjeissä kerrotut tarinat tietyllä tavalla värityneistä kohtaamisista miesten kanssa Irjan tilannekohtaisine reagointeineen olivat läsnä hänen kerronnassaan, jotta Matti saisi tietää seurustelewansa kunnollisen ja kunniallisen tytön kanssa. Toisaalta taustalla saattoi olla myös pyrkimys osoittaa omaa uskollisuutta vastakkaiselta sukupuolelta saaduista huomionosoituksista huolimatta.

Oh hoh taas sain ylpeän nimen niin että keikahti. Tuossa pihassa eräs ylikersantti pyysi soutelemaan. Tietysti minua alkoi naurattaa sanoin hänelle ”ottakaa hyvä mies terveksintuinen tyttö mukanne mitä hyötyä minusta vaivasesta muijasta teille on” Poika lupasi kantaa minut rantaan. Oh höh, kuinkas tultais ylämäki takaisin päin. Vielä hölmö kysyin että ”Joko hän on sitten kaikki Kuusimäen tytöt soudattanut.” Setä katsoi minua hiukan pitkään. Käänsin selkäni ja hypin yhdellä jalalla (ei siis ollenkaan arvokkaasti) pois, tänne punaiseen nojatuoliin jossa nyt sinulle kertoilen näitä pikku pärinöitä. Setäkin näytti menevän pois. P. huusi minulle ”Hei Irja sait nimen ylpeä.” Oh hoh. Matti enhän ole ylpeä? Sano nyt suoraan. (Irja 13.8.1941.)

Sota-aikana olivat voimassa aikakaudelle tyypilliset sukupuolten välisiin suhteisiin liitetyt moraaliarvot, joihin kohdistuneet odotukset korostuivat etenkin lottien kohdalla (Haavio-Mannila 1993: 333). Sota merkitsi kuitenkin näiden arvojen muuttumista käytännön elämässä, mistä seurauksena oli pikaisesti solmittuja suhteita, avioeroja ja avioliiton ulkopuolisten synnytysten määrän kasvua. (Junila 2006: 247.) Lottiin suhtauduttiin sota-aikana hyvin ristiriitaisesti. Yhtäältä naisen työpanos glorifioitiin uhrautuvan äidin velvollisuuden täyttämisenä, toisaalta se saatettiin tyystin mitätöidä moraalisiin perustein. (Olsson 2005a: 205–206.) Naisiin kohdistuneiden odotusten ristiriitaisuus tarkoitti sitä, että naisen odotettiin olevan yhtä aikaa perhettä eteenpäin vievä voima ja etenkin äiti, toisaalta naisilta odotettiin laajaa yhteiskunnallista panosta miesten siirtyessä rintamalle. Vaikka ideologisella tasolla haluttiin pitää tiukasti kiinni perinteisistä rooliodotuksista, vaati käytännön elämä naisilta heidän toiminta-alueensa laajentamista (Olsson 2005b: 445).

Paluu kotiin

Syyskuussa 1941 Irja sai vanhemmiltaan kirjeen, jossa häntä pyydettiin tulemaan takaisin kotiin. Työt Vanhalassa olivat lisääntyneet niin, etteivät Irjan äidin voimavarat riittäneet enää hoitamaan niitä yksinään. Irjan oli päätettävä jatkaako hän muonitustehtävissä vai palaako takaisin kotiin. Päätös ei ollut helppo – olihan valinta tehtävä suoran isänmaan palvelun ja perheen välillä, joista molemmat olivat yhtä tärkeitä. Sota-aikana nuoren naisen arvo muotoutui tämän työpanoksen mukaan (Olsson 2005a: 32). Ratkaisua pohtiessaan Irja punnitsi kirjeessään, missä hänen työpanoksensa olisi kaikkein tarpeellisin:

Niin Mattiseni olen paljon ajatellut tämän vuorokauden aikana, päättänyt yhtä ja toista. Mutta tänä aamuna saadessani äidiltäni kirjeen paketin mukana jonka sain kotoa. Sen luettuani lujittui, valmistui ja tuli selväksi minulle ”kotiin lähden ja niin pian kuin se on vain mahdollista. Lähtisin jo ensimmäinen päivä, mutta luulen etten pääse täältä lähtemään vielä niin pikaisesti. [...] Mutta niin kipeästi minua nyt kotona tarvitaan. [...] Teinköhän tässä valinnassa oikein sinun mielestäsi. Tosin nämä täällä tahtoisivat että olisin sodan loppuun täällä mutta minulle se ei nyt sovi millään. [...] Tämän päivää minun on ollut niin helppo, kevyt olla kun sain vihdoinkin piinaavat ja polttavat ajatukseni minulle itselleni selväksi. Miksi kuluttaa itsensä loppuun täällä koska se ei ole välttämättömyys elämässä, koska on olemassa paikka jossa minua todella tarvitaan, odotetaan ja minä voin olla heille tukena hetkellä kun apua kipeämmin kysytään. (Irja 28.9.1941.)

Katkelmasta käy hyvin ilmi se moraalinen kamppailu, jonka Irja joutui päätöstä tehdessään läpikäymään. Yhtäältä häntä ohjasi halu palvella isänmaata lottien riveissä, toisaalta hän ei tahtonut tuottaa pettymystä perheelleen. Ratkaisunsa tehtyä Irja teki päätöstään puolustaakseen selväksi, ettei hän suinkaan aikonut palata kotiin helpomman elämän perässä, vaan sielläkin oli luvassa todellista työtä, työtä isänmaan hyväksi. Olssonin (2005a) mukaan juuri konkreettinen työ ja siitä sitkeästi suoriutuminen oli lottien keino osoittaa isänmaallisuutensa. Sotatantereella käyty taistelu oli miehinen maailma, eikä sopinut yhteen lottiin ja kotirintaman naisiin yhdistetyn äidillisyyden ja hoivatyön kanssa. Vaikka kotirintaman työ oli hyvin tärkeää ja sen arvoa korostettiin, saattoi lottakomennuksella tehty työ tuntua silti hivenen arvokkaammalta; tehtiinhän sitä suoraan suomalaisten sotilaiden ja isänmaan hyväksi. Todellisuudessa sodan tuomat haasteet ovat saattaneet olla kotirintamalla toimineelle naiselle suuremmat kuin kenttälotalle (Satka 1993: 64). Kotirintaman naisiin kohdistui suuria odotuksia: naiset huolehtivat kotirintamasta, olivat taistelutahdon ylläpitäjiä ja huolehtivat siviiliväestön moraalin säilymisestä (Sulamaa 1999: 67). Naiset suhtautuivatkin saamaansa rooliin

suurella uhrautuvaisuudella. Tämä merkitsi yksilöllisten tarpeiden sivuuttamista ja sitkeää työskentelyä koko kansakunnan hyväksi. (Olsson 2005a: 60–72; ks. myös Peltonen 1997: 88–89.) Tämä tulee hyvin esiin myös Irjan kerronnassa:

Nyt alkaa taas uusi ajan jakso minun elämässäni. Edessä on aluksi selvä tie, työtä, lannistumatonta työtä. Kärsivällisyyttä, nöyryyttä, kieltäytyksiä. Rukoilen Jumalaa että sen kaiken osaisin että kapinoimatta olisin paikallani. (Irja 28.9.1941.)

Kotona Irjaa odottivat lukemattomat taloustyöt. Talonväki on kutistunut pieneksi perheen poikien ollessa rintamalla ja talon isännän Karjalassa jälleenrakentamassa. Sodan aikana työvoimapulaa oli kaikilla maatiloilla. Miestyövoimasta oli jopa 75 % asepalveluksessa, ja kotiin jääneet miehet joutuivat usein erilaisiin kotirintaman maanpuolustustehtäviin, kuten viljelyspäälliköiksi, hevosottomiehiksi ja vartiointitehtäviin. (Hintikka & Häppölä 2006: 19.) Miesten poissaolo pakotti naiset suoriutumaan miltei kaikista kotirintaman töistä, myös niistä, jotka perinteisesti olivat olleet miesten töitä.

Kyllä arvasit oikein sanoessasi että ”Kyllä Savonmaassa työtä riittää.” En tiedä oikein mistä reunalta ensin aloittaisin. Joka nurkassa olisi jotain tekemistä. No hiljalleen hyvä tulee, ajatellen aivan kaunis. Kyllä se on niin vähän minkä yksi ihminen ehtii aikaan saamaan. Meidänkin perhe on supistunut niin pieneksi. Isä huseeraa siellä Karjalassa, U. jossain, vain me naiset ja pikkupojat kotona. Joka paikka vaatisi mieskäden ja voiman apua. Matti niin paljon jää kodit vaille kun vaan meidän isämme ja poikamme ovat poissa. (Irja 16.10.1941.)

Irja oli tyytyväinen valinnastaan eikä katunut kotiinpaluutaan. Hän sai huomata olevansa tarpeellinen kotitilan arkisessa kamppailussa. Paluu kotiin merkitsi lannistumatonta työtä, jonka Irja halusi Matinkin huomaavan. Antautumalla kotitilan töille Irja osoitti arvonsa ja pääsi lähemmäksi sota-ajan työteliään naisen ihannetta. Lovion (1993: 98) mukaan naisen oli perinteisten rooliodotusten mukaisesti omistauduttava työlleen ilman joutenoloa. Sota-aikana tämä vaatimus täyttyi kuin itsestään – joutuivathan naiset kantamaan harteillaan nyt useamman ihmisen työt.

Älä vaan Mattisein luule että olisin alkanut katua tänne tuloani. En kultaseni. Olen itseeni täysin tyytyväinen että hoksasin tänne lähteä. Paljon aikaisemmin minun olisi tänne tulla pitänyt. Nyt täytyisi ommella, siivota ja lukemattomat tehtävät odottavat eri puolilla tätä Vanhalaa. (Irja 16.10.1941.)

Taistelu isänmaan puolesta oli koko kansan yhteinen asia ja jokainen halusi kantaa oman kortensa kekoon sen hyväksi. Olsson (2005a: 34) huomauttaa, että naisten työskentelyä ohjasi myös kesällä 1939 säädetty laki yleisestä työvelvollisuudesta.

Uusittu laki astui voimaan jatkosodan aikana vuonna 1942. Työvelvollisuus oli aiemmin koskenut ainoastaan suoraan maanpuolustuksen hyväksi tehtyä työtä, mutta vuoden 1942 laissa se laajennettiin koskemaan myös väestön toimeentulolle ja talouselämän ylläpitämiseksi tärkeitä alueita. (Saraste 1990: 290–291.) Samalla laki laajennettiin koskemaan 15–65-vuotiaita naisia, kun se aiemmin oli määrännyt työvelvollisiksi kaikki 18–56-vuotiaat. Työvelvollisuuslaki mahdollisti työvoiman ohjaamisen niille aloille, joissa siitä oli erityisesti pulaa. Pääasiassa suoritettu työ oli maa- ja metsätalouden avustavia työtehtäviä. (Olsson 2005a: 34; Satka 1993: 66–67.) Myös Lotta Svärd kasvatti jäsenistöään työvelvollisuuslain myötä. (Ohanwe 1993: 137.) Lotta Svärd -lehdessä innostettiin lottia myös järjestön ulkopuoliseen työhön. Jatkosodan alettua lottia pyydettiin maataloustyöhön miesten joutuessa rintamalle. Paikallisosastoja ja piirejä kehoitettiin järjestämään sekä omat vapaat jäsenensä että mahdolliset kesänvietossa olleet toispaikkakuntalaiset töihin maataloille. (Olsson 2005a: 42.)

Kotirintaman arki

Olenkin kirjoitellut kaikkea joutavan päiväistä, mutta nehen ovat tämän kotirintaman siviilielämän jokapäiväisiä ailahduksia (Irja 22.11.1941).

Sota-aika toi mukanaan paljon muutoksia sukupuolten väliseen ja perheen sisäiseen työnjakoon. Karjalasta evakkoon lähtenyt Irjan perhe oli asettunut pitämään Vanhalan tilaa, mutta keväällä 1942 osa perheestä palasi takaisin Karjalaan uudelleen rakentamaan tuhoutunutta kotitilaansa. Varmuuden varalta perhe päätti kuitenkin, ettei Vanhalasta luovuta ja Irja jäisi emännöimään taloa. Matille kirjoittamassaan kirjeessä Irja tunnustaa hienoisen pettymyksensä päätöstä kohtaan, sillä hän ikävöi kovasti takaisin kotiseudulleen. Kuuliaisena tyttärenä Irja ei halunnut kuitenkaan tuottaa vanhemmilleen pettymystä ja otti tehtävän vastaan. Kokemattomuutensa vuoksi hänelle langennut vastuu askarrutti, mutta perustelut tulevalle työlle olivat olemassa selkeinä hänen mielessään:

Kuinkahan onnistun tässä emännän ammatissani, no sehän on taistelua sotaa vastaan sekin ja samalla harjoitusta tulevaisuutta varten (Irja 12.4.1942).

Sota-aikana naisten työteliäisyys, tarmo ja laaja-alainen maataloustöiden taitaminen saivat yhä enemmän arvoa, kun naiset joutuivat kantamaan vastuun myös perinteisesti miehille kuuluvista tehtävistä (Satka 1993: 57–58). Kotirintaman naisten tekemä työ oli kunniakasta taistelua ja lannistumatonta ponnistelua kotirintaman kestävyiden hyväksi.

Laiskuus ja oman edun tavoittelu olivat paheksuttuja ominaisuuksia kotirintaman uhrautuvalla naisella. (Olsson 2005a: 72, 82.) Pettymyksestä huolimatta Irja oli mielissään pystyessään emäntänä kantamaan velvollisuutensa myös isänmaan puolesta, ja olihan tehtävä nuorelle naiselle toisaalta myös oivallinen keino perehtyä odottamaansa tulevaisuuden rooliin miehensä talon emäntänä. Irja suhtautuikin rooliinsa vakavasti ja pyrki toiminnallaan osoittamaan kaikin tavoin olevansa moitteeton emäntä, vaikka monet asiat olivat hänelle uusia ja alusta alkaen opeteltavia:

Nyt vasta huomaan kuinka tyhmä ja kokematon olen lukemattomissa töissä ja toimissa jotka maalaiselämässä kuuluvat vallan päiväjärjestykseen (Irja 30.10.1941).

Kotirintamalla työskentely tarkoitti lannistumatonta, miltei katkeamatonta työntekoa. Lotta-komennukselta palattuaan Irjan päivät olivat täyttyneet arkisesta aherruksesta Vanhalan tilan töiden parissa. Työntäyteisiä päiviä leimasi jatkuva kiireen tuntu. Koska talon varsinainen isäntäpari oli Karjalassa, vastuu Vanhalan maatalous- ja kotitaloustöistä jäi suurelta osin Irjalle. Myös omista nuoremmista sisarista huolehtiminen kuului nyt Irjalle. Nämä kävivät nuorinta lukuun ottamatta koulua, ja Irjan oli muiden työtehtäviensä lisäksi huolehdittava heidän koulunkäynnistään, terveydestään, vaatetuksesta ja myös kasvatuksesta. Emännän tehtävä ei näyttäytynyt nuorelle naiselle suinkaan helppona. Aivan yksin Irjan ei kuitenkaan tarvinnut kaikesta huolehtia: tallitöistä vastuun kantoi talon renki ja kotitaloustöiden taakkaa helpotti piika. Vuoden 1942 ensimmäiset kuukaudet olivat syksyn kiireiden jälkeen Irjan kertoman mukaan melko rauhallista aikaa. Koska talvella maatilalla erilaisia vuodenaikaan sidottuja töitä oli vähän, kertoi Irja tekevänsä töitä sitä mukaa kun sopivaa tehtävää eteen sattui. Hän oli selvästi tyytyväinen, että pystyi omistamaan enemmän aikaa myös sisaruksilleen (esim. Irja 18.1.1942). Rauhallista aikaa ei jatkunut kuitenkaan pitkään, ja jo maaliskuussa 1942 Irja kertoo työntäyteisestä arjesta:

Matti rakas poika nyt olen kertakaikkiaan täynnä arkea, työtä, touhua yrittänyt olen yhtä ja toista kohtaa mutta ei mistään tule valmista, päivä kallistuu iltaan ja mitään ei ole valmista sittenkään (Irja 3.3.1942).

Suomalaisen naisen myyttiin on perinteisesti kuulunut työssä osoitettu ahkeruus ja kätevyys, jotka ovat muodostaneet naisen itsetunnon perustan (Apo 1999: 16). Ahkeruutta ja kätevyyttä odotettiin myös sota-aikana kotirintaman naiselta. Miesten ollessa rintamalla naiset joutuivat tarttumaan perinteisesti miehille kuuluneisiin tehtäviin ja tekemään paljon fyysistä ponnistelua vaativia töitä. Vaikka sodan mukanaan tuoma elämän työntäyteisyys ja kiire herättivät Irjassa tunteen ajan valumisesta

hukkaan, halusi hän kaikin keinoin koettaa selvitä töistä omin neuvoin, apua pyytämättä. Hän totesi kyseessä olevan kestävyuden, jota vaadittiin kaikilta, ei pelkästään häneltä. Siksi suurta ponnistelua vaativasta suorituksesta tuli yrittää selvitä omin voimin. Selviytyminen erilaisista ponnistuksista oli osoitus pärjäämisestä noina vaikeina aikoina. Irja näki tilan tehtävien vaikeuden kohtaamisen ja niistä suoriutumisen myös tienä kohti *maatalousnaiseksi* kehittymistä. Hän ei odottanut maatalousnaisen roolin olevan helppo, vaan totesi oppimisen vaativan paljon ponnisteluja.

En ole pitkään aikaan ollut niin kovassa työssä kuin tänään. Koko sielun ja ruumiin voimilla heiluin talikko kädessä yrittäen saada kauraläjystä olkia irti. Se oli koko meininkiä. En tahtonut millään jaksaa pitää puoliani itsepäisille oljille. Hiki valui virtanaan, mutta en uhallakaan apua pyytänyt, siinä sitä on minunkin kestävä missä toisten. Huomaan että tässä kotirintaman taistelussa voimia kysytään ja saapa oppia pölyäkin nielemään ennenkun maatalousnaiseksi kehittyä. (Irja 21.11.1941.)

Irjan ponnistelut eivät jääneet myöskään Matilta huomaamatta:

Sinä Irja tyttöseni oikein hartiavoimin aiot kehittyä lotasta maatalousnaiseksi. Etköhän Sinä sellainen ole ollutkin jo alusta alkaen. Kuule, varoitan Sinua rakas tyttö älä vaan nyt missään tapauksessa itseäsi työllä tapa. (Matti 26.11.1941.)

Vaikka Irja halusi tehdä parhaansa tilan töiden hoitamiseksi, huomasi hän ettei naisväki yksinään pärjännyt kaikissa tilan töissä. Miesten apu oli tarpeen. Irja ihaili Matin ja muiden miesten kykyä selvitä rintamalla kuitenkin ilman naisten apua. Tunnustus on paitsi osoituksena asioiden tilasta myös tulkittavissa kannustuksena Matille jaksaa rintamalla. Tunnustuksellaan Irja osoitti miesten tarpeellisuuden – heille oli yhä paikka kotirintamalla ja heitä kaivattiin sekä tarvittiin arkisissa töissä.

On totta se kun kirjoitit että paljon menee työt ja toimet alaspäin täälläkin kotirintamalla Teidän miesten ollessa siellä sodan teillä. Näin sen täällä Vanhalan vaatimattomissa oloissa kuinka paljon on mennyt epäkuuntoon kaikkea sellaista pientä ja jokapäiväisessä elämässä välttämätöntä. Heti kun v.t. isäntämme K. tuli kotiin oli monen moisia korjattavia ja kohennettavia paikkoja. Siis tästä [...] tuvasta on kehittynyt jonkinlainen puusepän verstaas. Niin se on ja totta se on että mies on välttämätön paha meille naisille täällä kotirintamalla. Emme me kovin pitkälle hameväen voimin pötki. Te pojat selviätte siellä ihailtavan hyvin ilman tuota kauniimpaa sukupuoltakin. (Irja 27.1.1942.)

Kotirintaman arki oli kaikkine töineen hyvin kiireistä. Irjallekin arjen todellisuus paljastui vasta hiljalleen: *Nyt vasta alan huomata kuinka paljon alkaa noita tehtäviä siunaantua* (Irja 9.6.1942). Oman lisänsä arjen askareisiin toivat erilaiset kansalaisille

asetut velvollisuudet, kuten mottihalkojen hakkaaminen (esim. Irja 5.6.1943). Töitä riitti jokaiselle vuodenajalle, mutta kiireisintä aikaa maaseudulla elettiin kylvö- ja sadonkorjuu-aikaan. Koska miehet olivat rintamalla, jäivät myös peltotyöt monesti naisten huoleksi. Kesällä 1942 sadonkorjuu-aikaan talon renki, tilan ainoa mies, oli sairaana, mikä sai Irjan kantamaan huolta peltotöiden valmistumisen puolesta:

Pitänee sitten pelkällä naiskaartilla jatkaa tätä maatalouskamppailua. Kuinkahan käynee sitten ruismaan kääntäminen, vaikka heinät saisimmekin korjattua. (Irja 15.7.1942.)

Kaikeksi onneksi hyviä heinäpoutia odotellessa renki ehti tervehtyä ja väkeä saatiin riittävästi töihin. Irja kuvailee kiireistä heinäkuun heinäntekopäivää ja omaa osuuttaan siinä emäntänä:

Onpa päivät menneet ihan itsestään. Mitähän tämän päivän ohjelmassa olikaan. Aamulla tavallisia emännän töitä ja hoppu heinäpellolle. Eipä siellä kauaa saanut olla, vaan muutamia seipäitä laitoin heinää jo tuli yleisön nälkä. Koska olet emäntä niin hölkyttele keittämään. Onpa perhe kylläinen ja lepää hetkisen. Tekisi mieleni mutta mansikat täytyi poimia puutarhasta ja taas kiireen vilkkaa pellolle. Pari tuntia sai heilua kuin heinä mies, kun perhe alkoi tuntea janoa. Lähde taas keittämään korviketta ja jano sammui. Mutta sitten täytyi M:n mennä kirkolle ja täti joutui lapsen likaksi, koska isä tykkäsi olla heinätoissa. Nousi mustat pilvet, peittyi jyrisevien pilvien alle aurinko kulta ja tippui vettä vanhaan tyyliin. Kirkko reissu jäi, jäipä perheeltä heinäntekokin. Emäntä sellainen pääsi vapaaksi vauvasta ja alkoi keittää säilykkeitä nykyaikaisin myrkyin varustettuna. Oi joi, jos niistä tuli vaikka kuinka hirveitä sekoituksia. Joutui hetki taas kun perhe tunsu nälkää. Taas pöperöä pöytään, astioita puhtaaksi ja jälleen rauhallista tavallaan. Sitten yhtä ja toista tään ja huomispäivän hyväksi. Sekä parituntinen kasvimaan hoitoa. [...] Jopa joutui ilta ja otin kynän sekä aijoin uhrata hetkisen Matilleni siellä sotaisilla aloilla. (Irja 27.7.1942.)

Vanhalassa koko perhe ja kaikki liikenevä väki oli värvätty peltotöihin. Maisa Lovion (1993: 99) mukaan naisten siirtyminen miesten töihin kävi hyvinkin luontevasti, sillä naiset olivat aina avustaneet miehiä peltotöissä. Myös lapset otettiin mukaan työntekoon pienestä pitäen, näin myös Vanhalassa. Niinpä Irja pystyi irtautumaan heinäpellolta ruoanlaittoon ja työt pellolla etenivät silti. Suurena apuna oli rintamalta lomille saapunut sisaren mies. Toisenlaisena suururakkana Irja mainitsee pyykinpesun, joka otti kahdelta naiselta kolme kokonaista päivää:

Täällä kotirintamalla on nyt ollut tavattomasti kiireitä, ainakin Vanhalan emäntäpiian osalla. Kokonaista kolme päivää vietin rantaelämää. Meillä oli sellainen suurpyykki. Pestiin kaikki mahdolliset ryysyt ja rutaleet mitä löysin. Aivan alkoi tuntua koko meininki ylivoimaiselta, kun kolme päivää olimme T:n kanssa hanganneet oikein hartiavoimilla eikä tahtonut loppua tulla. (Irja 19.6.1942.)

Vankala 31/43.

Rakas Matti!

Hyvä luomonta pöytä kulle ja sen
kallista suomen taita paraka. Nyt on sekin
raunun kun välttämättä on sinulle rikka
sestä ikkuna! Elämän aikainen kukaan ja no-
ksi tuntuu kukaan on monen kukaan
paanut. Meitä poipottaa minua kukaan
minä olen alle kukaan. Minun suomen
tän työ kuin kukaan. Kukaan, kukaan
kukaan kukaan kukaan. Vankala Sinäkin
kukaan kukaan kukaan kukaan
kukaan kukaan.

Sinulle kukaan kahdesta kukaan
kukaan kukaan kukaan kukaan kukaan
kukaan kukaan. Kukaan kukaan kukaan kukaan
kukaan kukaan. Kukaan kukaan kukaan kukaan
kukaan kukaan kukaan kukaan kukaan
kukaan kukaan kukaan kukaan kukaan
kukaan kukaan kukaan kukaan kukaan

Kukaan kukaan kukaan kukaan kukaan
kukaan kukaan kukaan kukaan kukaan
kukaan kukaan kukaan kukaan kukaan
kukaan kukaan kukaan kukaan kukaan

Irjan kirje rintamalle 31.1.1943.

Sadonkorjuu-aikaan ja sen jälkeen tekemistä riitti pitkälle syksyyn sadon säilömisessä parissa. Koska elintarvikkeet olivat kortilla, oli oman pellon tuotteet erittäin tärkeää saada asianmukaisesti säilöttyä talven varalle. Lokakuussa 1942 Irja iloitsee syystöiden valmistumisen johdosta:

Onpa tosiaan sekin hauska ja minulle erittäin mieluinen asia että kaikenmoiset juurekset ovat pian kellarissa odottelemassa että syödyksi tulisivat (Irja 3.10.1942).

Kiire Vanhalassa ei rajoittunut vain kylvö- ja sadonkorjuu-aikaan, vaan työtä ja tehtävää riitti läpi vuoden, myös viikonloppuisin. Seuraavassa katkelmassa Irja kertoo suorastaan hengästyttävään sävyyn eräästä tammikuisesta lauantapäivästä vuonna 1943. Talviaikaan valon riittäessä vain muutaman tunnin ajan oli työt hoidettava ripeästi, sillä myös valonlähteet olivat sodan aikana kortilla. Päivän ahkerointi palkittiin lämmittämällä illalla sauna, jossa koko talon väki kävi vuorollaan rentoutumassa.

Minulla on tässä seuranani naksutteleva herätys kello joka on niin ylen ystävällinen että pimeässäkin ajan näyttää ja hätyyttelee minua emäntä sellaista ylös, töihin mukaan, tähän elämän polkumyllyyn. Sillä sitähan lienee tämä loppumaton kiire täällä Vanhalan satavuotisten seinien sisällä. Viime päivinä olen harrastanut pääasiassa puhtaan tekoa oikein hartia voimin. Pari päivää pyykin pesua karjanhoidon lomassa. [...] Eilinen päivä oli lauantai ja silloinhan me naisväki koitamme järjestää touhua jos jonkinlaista. Niinpä minäkin huomasin etten jouda lainkaan torkkumaan. Ensin navettaan sitten sapuskaa perheelle [...] Siiten taas lopettamaan karjan hoidolliset tehtävät kun hieman päivä valkeni alkoi varsinainen lauantai touhu. Paistoin leipää ja käänttyä, välillä kurnusin voita sellaisella mäntä kurnulla, joka on pitkä ja kaita. Sain tietysti kermaa silmilleni kun en ole erikoisen taitava siihenkään hommaan. Jopa joutui päivä lypsy sekin täytyi toimittaa ja joutua pesemään sadan neliön suuruista lattia pintaa. Sainhan siihen touhuun apuakin hivenen verran loiseläjiltäni. Niin loiseläjäni ovat lisääntyneet yhdellä mummolla. H. P. Sarkkilan mäen torpasta muutti Vanhalaan rukkeineen ja saviruukkuineen [...] H:kin luuttuineen litisytteli vettä lattialle, että minulla olisi enemmän kuivaamista. Jopa joutui taas karjanhoitoa koskeva aika ja täytyipä saunaankin kurkistaa onko löylyn toivoa illaksi. Onneksi katsoin, sillä ylen näytti viileältä saunan uuni, ei kuin lisää puita pesään. Siihenpä tuli jo hämärä. Tuuli vinkui ja lumi tanssi viltteinä pyörteinä Vanhalankin harmaiden nurkkien ympärillä. Villisti kieppui tuuli hameeni helmoissa ja puisteli huivini kulmaa, valkeana pilvenä tuprahteli lumi ilmassa. Pimeni hämäräyys tummaksi sineksi, saunan hiillos hehkui, tuvassa paloi tuikku himmeän keltaisena. Vuoron perään nautti Vanhalan väki saunan suloisen löylyn viikon vaivojen palkaksi. (Irja 31.1.1943.)

Irja oli saanut jo monesti todeta, ettei emännän töiltä juuri ylimääräistä aikaa jäänyt. Kertomansa perusteella hän esimerkiksi osallistui hyvin harvoin kylän muiden nuorten

kanssa ilonpitoon. Kaiken kaikkiaan vapaa-aikaa näyttäisi olleen sangen vähän. Saman hän totesi itsekin, mutta löysi silti päivästä eräänlaisen mahdollisuuden karata arjesta:

Eihän nuo emännän tehtävät paljon aikaa minulle itselleni jätä. Yö jää, vaan on pimeää. Sitten illalla on aikaa, aina ajattelee on hiljaista, saa vapaasti heittäytyä unelmiensa valtaan. (Irja 31.7.1942.)

Sodan aikana Vanhalan väkimäärä eli jatkuvassa muutostilassa. Vakinaisia asukkaita oli vähimmillään kolme, Irjan lisäksi vain piika ja renki. Väkimäärä väheni vuokralaisten muuttaessa pois ja sisarustenkin muutettua osaksi vuotta Karjalaan. Harvoin tilalla oli kuitenkaan aivan hiljaista, sillä vierailijoita näytti käyvän usein:

Huomisaamuna olisi aikainen herätys että saisin isän ja H:n matkalle kunnialla. Tämä Vanhala on sellainen lähtevien laivojen kaupunki. Aina on joku lähtöön varustettava. (Irja 10.11.1943.)

Sen sijaan töistä suoriutumiseen talon väkimäärällä oli merkittävä vaikutus. Kun piika sanoutui irti tehtävästään kaiken kiireen keskellä, oli Irjalla työtaakkaa yhden naisen tarpeiksi liiaksikin asti. Myös Matti osoitti useissa kirjeissään huolensa Irjan jaksamista kohtaan. Lopulta Irjan elämä helpottui, kun taloon saatiin uusi piika huolehtimaan navettatöistä:

Tiedätkö rakas minusta tuntuu kuin olisin puolittain laiskana kun ei tarvitse lähteä myötäänsä navetalle ja ei tarvitse olla joka työssä henkilökohtaisesti mukana. Vaikkakin aina noita tehtäviä on riittänyt siitä huolimatta aamusta iltamyöhäiseen. (Irja 6.2.1944.)

Piian työskentely navetassa vapautti Irjan tarttumaan hänelle mieluisiin ompelutöihin. Hän kertoo käsitöiden teon tuottaneen aivan toisenlaista tyydytystä muihin arkiaskareisiin verrattuna niiden näkyvän työntuloksen vuoksi.

Elämä virtailee tuttuun tyyliinsä päivästä toiseen. En tarvitse nyt niin kovin hosumaan yltä töitten kanssa. M:stä on suuri apu. Enhän tosin seuraneitiä tarvitsekaan. Olenkin tämän viikon ollut ompeliattarena aina silloin kun ehdin. Koetan Alatur perheelle vaatteita ommella. Nykyajan iskulause ”vanhasta uutta” on kovin vallalla nykyisin. Onpa todella melkein nautinto antaa koneen hurista ja saada jotain oikein näkyvää kokoon. Taloustöissä näes tuntuu aika menevän melkein hukkaan kun se on vaan aina samaa leipomista, keittämistä, paistamista, siivoamista ym. sellaista näkymätöntä. Vaikka hyvin ikäväksi muodostuisi eläminen talossa jossa ei noita tavallisia, arkisia askareita suoriteltaisi. (Irja 1.3.1944.)

Kovin pitkään ei Irja saanut nauttia aavistuksen verran helpommasta elämästä, sillä jo maaliskuun puolessa välissä hänen sisarensa synnytti kaksoset. Kätilöä ei ehditty saada ajoissa paikalle ja Irjan oli hoidettava myös kätilön virkaa. Synnytys oli jo muutenkin

heikolle sisarelle miltei hänen henkensä vaativa ponnistus, eikä hän kyennyt hoitamaan vastasyntyneitä lapsiaan. Lapsettomalle Irjalle pienokaisten hoitaminen oli jotakin aivan uutta:

Nyt on Pörrilläsi työtä jota hän ei osaa tehdä. Mutta yrittää parhaansa mukaan oppia. Olen ylpeä kuin sotapäällikkö jos selviän noiden lasten hoidosta kunnialla tämän alkutaipaleen. (Irja 13.3.1944.)

Hyvin sairaan sisaren ja pienten lasten hoitaminen veivät niin paljon aikaa, että varsinaiset talon työt uhkasivat jäädä tekemättä. Irja kantoi suurta huolta sisarensa puolesta ja uskalsi tuskin nukkua öitään kaksosia valvoakseen. Kaiken huolen keskellä hänen mielessään pyörivät omat tulevat häät ja kapioiden valmistus, joiden valmistukselle ei myöskään tahtonut löytyä aikaa. Irja kirjoittaa:

Saan pestä pyykkiä ja siivota loputtomasti. Yritän olla tyytyväinen silloin on parempi olla. Tyytymätön mieli on kuin synkkä pilvi auringon edessä. Joskus tunnen kapina hengen hiipivän itseeni. Saisinhan paljon tehtyä kaiken moista meidän kotiimme sillä aikaa kun vauvoja hoidan. Mutta koitan tyynesti ajatella että minun kohdallani elämässä täytyy olla tällainen koulu tällä morsius ajallani. Elämän suloisimmalla ajalla. (Irja 30.3.1944.)

Vastuu tilasta oli jo aiemmin osoittautunut Irjalle niin henkisesti kuin fyysisesti raskaaksi taakaksi, mikä nosti esiin ristiriitaisia tunteita. Huolimatta siitä, että kotirintaman odotettiin olevan erityisen vahva, koko Suomen kansan kanssa pitävä voima, ja että mielialoja koetettiin valvoa sensuurin keinoin, uskalsi Irja osoittaa kirjeissään Matille väsymyksen ja heikkouden hetkensä:

Muuten täällä kotona vallitsee sama yksitoikkoisuus, vaikkakaan sille ei halua antaa valtaa, tempaa tuo alakuloisuus joskus mukaansa. Vaikka varmasti tietää että on väärin olla tyytymättömällä mielellä niin sittenkin saa tuo tunne ylivallan. Rakas poika silloin koetan siirtää ajatukseni luoksesi. Ehkäpä Sinullakin on silloin sama pakahduttava kyllästyminen. Tämä sota jos loppuisi ja loppuuhan se tietysti joskus. Sinäkin uskot niin. (Irja 26.2.1942.)

Tunteiden ja ajatusten ristiriitaisuus tulee esille hyvin monissa kirjeissä. Eräessä Matille kirjoittamassaan kirjeessä Irja ikään kuin muistuttelee itselleen kaiken, toisinaan tarkoituksettomalta tuntuvan, ponnistelun taustalla olevia syitä. Väsymisen ja heikkouden hetkellä lotta-aikana esiin tulleet ylevät tavoitteet koko isänmaan puolesta taistelijana olivat väistyneet ja ponnistelu kohdistui suppeammalle, helpommin ymmärrettävissä olevalle, alueelle: Matin, kodin ja läheisten ihmisten hyväksi.

Jumala on ollut minulle hyvä. Minulla on tulevaisuutta – jos on elämää. Minullahan on Sinut rakas, sitten kun yhteinen tiemme alkaa. [...] Nyt minulla on koti jonka hyväksi voin ponnistella, on ihmisiä jotka tarvitsevat

minua. Minulla on tilaisuus olla tämän kodin hyvänä henkenä jos siihen pystyn. Joskus tuntuu kaikki niin tarkoituksettomalta, kuin ei mikään olisi minkään arvoista. Tiedän niin ajatellessani että teen väärin. Jokaisesta elämän hetkestähän meidän pitäisi iloita. (17.9.1942.)

Irja kävi koko sodan ajan sisäistä kamppailua isänmaahan kohdistuneen velvollisuudentunteen ja omien henkilökohtaisten pyrkimysten välillä. Omista henkilökohtaisista pyrkimyksistään huolimatta toimeliaisuuden ja sinnikkään ahertamisen taustalla näyttäisi olleen kuitenkin myös Irjan isänmaata kohtaan tuntema velvollisuudentunto. Tämä tuli esiin esimerkiksi hänen suorittaessaan muonituskomentoa kotikunnassaan, missä hän kohtasi toisenlaisen tavan osallistua:

Nyt kun katselen täällä näiden aliupseerien rouvien toimetttömyyttä en voi pitää siitä. Se on väärin tänä aikana kun Suomemme tulevaisuus vaatisi jokaisen sitkeää ponnistelua. (Irja 8.6.1943.)

Arkeaan helpottaakseen Irja koetti karkottaa mielestään kaikki painostavat ajatukset. Pakokeinon arjen ankaruuden esiin nostamista inhimillisen heikkouden ja yksinäisyyden tunteista Irja löysi paitsi Matin ajattelemisesta, mutta myös arjesta itsestään ja äärettömästä työteliäisyydestä.

Voi Matti kulta et usko kuinka tunnen joskus yksinäisyyden painavana hyökkäävän olemukseeni sitten ei auta muuta kuin tarttua kaksin käsin empimättä työhön että ajatukset saisivat uusia liikkuma aloja (Irja 22.11.1941).

Kotirintaman lottatyöt

Vanhalan hoitoon liittyvien töiden lisäksi Irjan päiviin kiireisyyttä lisäsivät monet kotirintamalla suoritettavat lottatehtävät. Lottatoiminnan kaksi kenttää, työskentely kotirintamalla ja komennuksella, muodostivat kaksi toisistaan hyvin erilaista toimintaympäristöä. Kotirintamalla työ paikallisosastoissa jatkui tutussa yhteisössä entisiin toimintatavoin. Haasteelliseksi kotirintaman lottatyön teki etenkin sen sovittaminen yhteen muiden kotirintaman töiden kanssa. Kun muut elämänalueet kotirintamalla vaativat naisilta normaalioloja enemmän panostusta ja ponnisteluja, oli ajan luovuttaminen lottatyölle aikaisempaa suurempi uhraus. (Olsson 2005b: 437.)

Kotirintaman lottatoiminta perustui paikallisosastoissa jaostojakoon, jota toteutettiin joustavasti paikkakunnan tarpeiden mukaan. Suojeluskuntamuonitus oli sodan johdosta vähentynyt, joten muonitusjaoston työ keskittyi sodan alkuvaiheessa reserviläisten

muonitukseen. Sodan jatkuessa muonituslotat osallistuivat myös lukuisten kotirintaman muiden tapahtumien, kuten talkoitten ja työleirien, muonitukseen. Osa paikallisosastoista valmisti myös leipää puolustusvoimien tarpeisiin. Kotirintamalla työskennelleet lotat suorittivat työvelvollisuutensa usein varsinaisen työpäivänsä jatkoksi. (Olsson 2005b: 437.)

Tarvikkeiden huono saatavuus hankaloitti paikallisosastojen toimintaa. Esimerkiksi kankaiden ja lankojen saanti vaikeutti varustyötä, ja monet varainkeruun muodot, kuten arpajaiset ja myyjäiset, jouduttiin toisinaan hylkäämään raaka-aineiden niukkuuden vuoksi. Paikallisosastot järjestivät säännöllisiä ompeluiltoja, joilla oli paitsi varustuksellinen myös aatteellinen merkitys. Ne olivat keino luoda yhteenkuuluvuutta ja yhteishenkeä lottien keskuudessa, joten niiden järjestämiseen kehoitettiin aineellisesta pulasta huolimatta. Lottajärjestöön liittynyt lotta sitoutui suorittamaan tietyn vuosittaisen työmäärän osastonsa hyväksi. Vuosittainen työmäärä vaihteli osastoittain 30:stä 50 vuosittaiseen työtuntiin. Tämä vaatimus saattoi osoittautua melko suureksi sellaiselle jäsenelle, joka joutui yksin vastaamaan perheensä toimeentulosta. (Olsson 2005b: 438.)

Irja suoritti lottatyönsä muiden töidensä lisäksi. Kirjeistä selviää, että toisinaan hänelle tuli päivän tai kahden mittaisia komennuksia lähteä muonittamaan joukkoja kotipitäjänsä alueella. Irja osallistui myös erilaisten tapahtumien, kuten rintamamiesjuhlien ja hiihtokilpailuiden, järjestämiseen sekä lotille osoitettuun koulutukseen kirjanpidosta ja tallukoiden tekemisestä. Jouluna 1942 Irja antoi osansa ”tuntemattoman sotilaan” – joulupakettien valmistamiseen ja lähettämiseen. Joulupakettien valmistaminen oli osa naisille kuuluvaa hoivatehtävää. Rintamalle lähetetyillä paketeilla oli tärkeä merkitys taistelumoraalin ylläpitämisessä, sillä ne osoittivat kotirintaman olevan mukana yhteisessä ponnistuksessa. Paketit ilahduttivat ja olivat tärkeitä sotilaille, sillä rintamalla oli aina pulaa lämpimistä vaatteista, jalkineista, elintarvikkeista, tupakasta, kirjoitusvälineistä, kirjepaperista ja –kuorista, ompeluvälineistä, taskulampuista, kynttilöistä jne. Sotilaille lähetettiin myös tupakkaa, makeisia ja kirjoja. Kiitokseksi lähettämistään paketeista lotat saivat vastaanottaa kirjeitä pakettien saajilta. (Olsson 2005a: 97–100.)

Löin sitten arpaa että kummankos teen kirjoitanko vai virkkaanko kinnasta tuntemattoman sotilaan pakettiin. Hyvä kumpikin. Mutta tunnettu sotilas rakkaampi ja siksi aloin tuhria kirjettä Matilleni.

Katsos kultaseni täällä kotirintaman lottien keskuudessa on menossa sellainen paketti vimma voi melkein sanoa. Joka lotan täytyy laittaa paketti tuntemattomalle sotilaille. Oli näes myytävänä sellaisia lippuja jotka maksoivat 50 mk kappale. Siis paketin tulee olla vähintään 50 mk arvoinen. Käskivät ostamaan kaupasta tavaraa. Eri hienoa. Eikö olekin kun olettaa että kaupan hyllyt tyhjänä ammottelevat. Ja eiköhän siellä jossakin otettane paljon mieluummin vastaan sellainen paketti jossa on esim korppuja pikkuleipää ym sen kaltaista kuin jos lähetämme aapisia paperinukkeja kiiltokuvia ja kirjoituspaperia ilman kuoria, kun kuoria ei ole saatavana.

[...] leivoin pikkuleipiä tuntemattomien sotilaiden pakettiin. Sain näes vihdoin ne valmiiksi. Vielä täytyisi tekstata tuuria joka pakettiin mitä Kuonan lotat oli aikaan saanut. Nyt on vielä yksi pulma miten saamme tekeleet kirkolle. Siellä sitten muka passitetaan oikeille omistajille. (Irja 27.11.1942.)

Uttera emäntä ja hyvä vaimo

Kotirintaman naisilta odotettiin paljon. Heidän tuli huolehtia, että kotirintama pysyy pystyssä ja tarjoaa lomalle palaaville sotilaille hoivaa ja huolenpitoa. Kotirintama nähtiin taistelutahdon ylläpitäjänä: sinnikkäästi naisten hartiavoimilla pystyssä pysyvä kotirintama loi uskoa yhteisestä isänmaan puolesta taistelusta rintamalla oleviin sotilaisiin. Naiset joutuivat nyt hoitamaan monia perinteisesti miehille kuuluvia töitä, joiden myötä heidän merkityksensä niin sotilaiden kuin naisten omissa silmissä kasvoi. Naiset saivat pian otsaansa sinnikkyuden ja uhrautuvaisuuden leiman, josta he eivät olleet myöskään itse halukkaita luopumaan. Ilona Kemppaisen mukaan kotirintaman uhrautuva työ rinnastettiin miesten uhriin rintamalla. Huolehtiminen kotirintamasta oli naisten keino osallistua taisteluun isänmaan puolesta ja osoittaa isänmaanrakkautta. (Kemppainen 2005: 471.) Naiset halusivat näyttäytyä itsensä hillitsevinä, väsymättöminä, uhrautuvina, muut huomioon ottavina ja milloinkaan osastaan valittavina isänmaallisina raatajina (Peltonen 1993: 26–27).

1800-luvun agraariyhteiskunnassa naisten ja miesten välinen työnjako oli ollut selkeä. Se oli kuitenkin myös joustava. Naiset saattoivat ylittää työnjaon rajan ja ottaa hoitaakseen useitakin miesten töitä, kuten kynnön, kylvön tai kalastuksen. (Apo 1999: 16.) Miesten ja naisten työt erotti jokin työn suorittamiseen vaadittu erityistaito tai työn raskaus, sillä käytössä olleiden maatalouskoneiden määrä oli 1940-luvulle tultaessa melko alhainen. Sota-aikana koko perheen elanto ja henkinen hyvinvointi oli naisen vastuulla (Saraste 1994: 85–87). Naisten työtaakka kasvoi valtavaksi ja he joutuivat tinkimään monista asioista. Työstä ja siinä osoitetusta ahkeruudesta ja kätevyyydestä

tulikin yhä enenevässä määrin naisen itsetunnon perusta. Myös Irja osoitti kirjeessään kyseessä olevan totisen työn, joka ei tekijäänsä sääli:

[K]un tänä aamuna aukoilin silmiäni siinä viiden aikoihin, oli ulkona harmaata, märkää ja sumuista niin että uudelleen mieleni teki petiin unen kultaiseen helmaan heittäytyä. Eipä auttanut niin tehdä. Koska olet emännän korvike, nouse vaan ylös äläkä kuvittelekkään olevasi herrasnainen. (Irja 17.9.1942.)

Maatilojen toimelias nainen oli emäntä. Irjalle emännyydellä näyttäisi olleen tärkeä merkitys ja tulkitsen kirjeistä löytyvät kuvaukset kiireen täyteen arkipäivän tohinoista selviämisestä osaltaan hänen tuntemakseen ylpeydeksi rooliansa kohtaan. Siitä huolimatta Irja ei tohtinut kutsua itseään emännäksi, vaan loivensi titteliä nimittämällä itseään *emäntä sellaiseksi, emännekkeeksi, emäntäpiiksi* tai *emännän korvikkeeksi*. Vaikka Vanhalan tilan pyörittämisen päävastuu oli Irjalla, oli tila kuitenkin hänen vanhempiansa ja Irjan vastuu luonteeltaan väliaikainen, samoin siis emännän rooli. Vastuun väliaikaisuudesta huolimatta Irja omaksui roolinsa talon päänä nopeasti. Emännän vastuu tuli esiin esimerkiksi Irjan joutuessa viettämään hammaslääkärikäynnin takia useamman päivän Savonlinnassa. Poissaolo Vanhalasta huolestutti Irjaa koko Savonlinnassa olon ajan. Emäntänä hän oli vastuussa talon hoidosta ja kertoessaan tapauksesta Matille Irja huomasi muuttuneensa muiden emäntien kaltaiseksi ylihuolehtiessaan poissa ollessaan kotiväen pärjäämisestä:

Sellaiseksi olen tullut minäkin niin kuin muutkin muijat. Aina on hoppu siitä kuinka ne siellä kotona hosuvat. Eihän niillä tietystikään mitään hätää siellä ole. (Irja 10.2.1943.)

Irja tarkastelee emännän rooliaan muiden emäntien kautta myös kertoessaan Matille juttutuokioistaan Matin äidin kanssa. Irjan emännöisyys näyttäytyykin kirjeissä kehityskertomuksena, jossa hän omien yritysten ja oivallusten sekä toisten emäntien kanssa käytyjen keskustelujen kautta kehittyi hiljalleen emännän korvikkeesta kohti varsinaista emännöityä.

Pidämme äitisi kera silloin tällöin sellaisia keskusteluhetkiä. Silloin puhutaan kaksosista, varsasta, kissoista, kanoista, sioista, kaikesta tuvan ja navetan väliltä. Nuo emäntä ihmiset ovat opettaneet minutkin puhumaan sellaisista asioista hyvin laveasti ja hartaasti. (Irja 22.4.1944.)

Karjalassa asuessaan Irja kertoi huolehtineensa enimmäkseen vain ruoanlaitosta, joka on vain yksi emännän tehtävistä. Tilan hoidosta selviytyminen vaati emännältä kuitenkin laajempialaista taitoa maatilan tehtävistä. Kirjeissä Irja tuo esiin paljon asioita, joita hän emäntänä oli oppinut. Yhtenä mainitsemisenarvoisena ja tärkeänä asiana hän pitää eläinten kanssa työskentelyä, joka sekin on saanut uusia piirteitä emännöyksiänsä aikana:

Tänä iltana hän [A-L] tulee meille ja tuo kissan pentuja oikein parittain Vanhalaan. Minulla alkaa olla monenlaisia lapsia. Kanalla on kuusi kappaletta suloisia untuvaisia poikasia. Ihan sydän heltyy niitä katsellessa niin avuttoman pieniä ja pehmoisia ne ovat. Tiedätkös olen Vanhalan emännyyks kautenani oppinut rakastamaan eläimiä. Niiden parissa kun oppii työskentelemään niin samalla oppii niistä myös pitämään. Että tulevalla maanviljelijällä on vähän hyviäkin toiveita eukkonsa suhteen. (Irja 8.6.1943.)

Emännän roolinsa tilapäisyydestä huolimatta Irja halusi hoitaa tehtävänsä mahdollisimman moitteettomasti ja osoittaa samalla olevansa hyvä työntekijä ja kelvollinen vaimoksi. Toisinaan kirjeistä löytyy kuitenkin myös humoristisia tarinoita hänen työssä kohtaamistaan hankaluuksista tai kommelluksista, jotka johtuivat usein tietojen ja taitojen puutteellisuudesta. Irja saattoi suorastaan vähätellä omia taitojaan toteamalla:

Siitä näet Matti poika kummoinen ”maatalousnainen” sinun tyttösi on. Eikö ole eri hölmöläinen ja tyhmä kuin saapas vallan yksinkertaisissa asioissa. (Irja 30.10.1941.)

Vähättelyä seurasi kuitenkin jo heti seuraavassa kirjeessä vakuuttelua omasta kehityskelpoisuudesta. Irja saattoi kokea tuoreen suhteen vielä siinä määrin hauraaksi, että katsoi paremmaksi oikaista mahdolliset väärinkäsitykset omasta taitamattomuudestaan.

Minä olen uhrannut päiviäni iltoineen riihen ja pellavien hyväksi. Riihen lämmittäjänä olen mennyt loistavasti eteenpäin samoin pellavan loukutuksen suhteen. Muutamia kertoja kun paukauttelin sormilleni niin jopa opin oikean tyylin. (Irja 2.11.1941.)

Kotirintamalla töitä ja oppimista tuntui riittävän. Vastuu tilan hoitamisesta osoittautui suureksi haasteeksi ja koetinkiveksi, sillä Irja oli joutunut astumaan emännän saappaisiin olematta siihen täysin valmis. Tilalla oli monia tehtäviä, joita hän ei ollut aikaisemmin hoitanut ja joihin hän nyt joutui perehtymään alusta alkaen. Paitsi talon työt, odottivat myös pienemmät sisarukset hänen huolenpitoaan. Edes pari vuotta nuoremasta sisaresta ei ollut suuremmin apua tämän sairastellessa useasti. Irja vaati itseltään paljon ja joutui lopulta kohtaamaan voimavarojensa ehtymisen. Väsymisen hetkellä Irja joutui luopumaan kaiken kestävästä emännän roolistaan ja myöntämään rajansa. Seuraavassa otteessa Irja pohtii rooliaan emäntänä. Katkelmassa risteilevät ajatukset vastuusta, velvollisuudesta, oikeasta ja väärästä, yrittämisestä ja omista haluista. Irja oli voimavarojensa ääri rajoilla, mutta koetti siitä huolimatta vähätellä taakkaansa toteamalla: *Onhan tuhansilla ihmisillä paljon vaikeampaa* (Irja 1.4.1943).

Minä olen muutaman päivän elänyt melkein pä hermostuneessa mielentilassa. Ihan olen itselleni vihainen kun vallan pikkujutut saavat minut hermostumaan. Varmasti perheelläkin on vaikeaa olla kun emäntä sellainen on kätttyisä. Osaksi tämä hermojen täysipaine johtunee liiallisista töistä. [...] Taidan olla vain tavallinen ihminen. En ollenkaan mikään kone, niin kuin toisinaan tahdon uskotella itselleni. Silloin tietysti riuhdon ja viuhdon liikaa toisena päivänä tunnen luissani ettei ole hyvä ottaa töitäkään liian vakavasti. Jopa tahdon kyllästyä tähän koko Vanhalan huusholliin niin että tahtoisin sanoa hyvästit Vanhalalle ja yrittää jossain vähän helpommalla saada leipäni ja unen. Mutta sekin lie väärin jättää Vanhala minun osaltani oman onnensa huomaan. Vanhala sinänsä on melko vieras, mutta [eivät] nämä ihmiset jotka kuuluvat samaan perhekuntaan. Yrittelen jakaa vähäisiä voimiani heille jokaiselle, mutta huomaan olevani voimaton, heikko tyttönen siinä suhteessa. M:ltä en saisi paljon vaatia hänen kätensä ei siedä liikoa töitä, muuten sitä alkaa särkeä. Enkä tahtoisin hänelle enää tuskaa sen onnettoman käden takia. J:n täytyisi saada lukea, häntä täytyisi jaksaa innostaa, kuulustella läksyjä katsoa että kaikista kiireistä huolimatta jäisi aikaa lukemiseen. P. poika tarvitsisi kasvattajaa ja hellää sisarta samalla kertaa. Joskus olen ihan neuvoton hänenkin suhteensa. Täytyisi ehtiä navettaan ja talliin, saada välillä puhdasta, leipoa, siivota, ommella ja paikata. Siivota, siivoamastakin päästyä. Rukoilen välillä voimaa ylhäältä kaiken tämän ruuhkan selvittämiseksi. Mutta sittenkin joskus menetän malttini, vaik' en niin saisi tehdä. Onhan tuhansilla ihmisillä paljon vaikeampaa. Minä vaan en tietystikään omaa tarpeellista määrää malttia ja tahdikkuutta [...] Nyt tahtoisin Sinun rakas Mattini olevan täällä niin saisin vaikka huojennukseksi itkeä. (Irja 1.4.1943.)

Koska sota-aikana mautiloilla oli pulaa työvoimasta ja moni emäntä joutui edustamaan mautilalla aikuista työvoimaa enimmäkseen yksinään, oli tilojen pitäminen edes entisessä tuottavuudessaan hankalaa. Irja kantoi huolta Vanhalan kohtalosta kertoessaan Matille vastuun tilasta olevan hänelle miltei liian suuri. Kirjeistä ei käy ilmi, miten Vanhalan raha-asiat hoidettiin, mutta luulen Irjan isän rahoittaneen jossain määrin myös Vanhalan toimintaa. Irjalla itsellään tehtävää riitti tilan töiden parissa ja lottakomennoilla. Mistään muusta, tilan ulkopuolisesta palkkatyöstä, ei kirjeissä mainita.

Vanhalassa on melkein kuollutta, täällä seinien sisällä. Eilen matkusti isäni Karjalaan jättäen minut huolehtimaan tämän talon kannattavuudesta. Vaikka tiedänkin ettei tämä taloudellisesti kannata lainkaan. Ja siksi minä en mielelläni olisi täällä, kun tavallaan paino lasketaan minun voimattomille harteilleni. Sillä enhän minä pysty millään lailla Vanhalan taloudellista asemaa lujittamaan. (Irja 3.1.1943.)

”Sinulle sotapoikani hyväksi vaimoksi”

Edellä on selvitetty lottana työskentelyyn, kotirintaman arkeen ja arkea pyörittäneen emännän rooliin liittyviä asioita, joita Irja halusi Matin kanssa jakaa. Irjalla oli sodan aikana useita eri rooleja: hän oli lotta, pienviljelijän tytär, emäntä, morsian ja miniä. Nämä kaikki roolit rakentuivat kirjeiden kerronnan myötä osaksi hänen identiteettiään. Edellä olevissa luvuissa Irja rakentaa kerrontansa välityksellä itsestään kuvaa kolmen ensin mainitun roolin edustajana. Seuraavassa tarkastelen, miten Irja rakensi kirjeissä tulevan vaimon identiteettiään.

Ajan naisihanteet tulevat selkeästi esiin Irjan kerronnassa, josta on myös aistittavissa pyrkimystä osoittaa olevansa noiden ihanteiden kaltainen. Aviopuolisiksi sopivuuden osoittaminen konkretisoitui ajan arvostusten mukaisesti työnteossa ja käytöksessä. Työnteko oli keskeinen tekijä niin naista kuin miestä arvioitaessa: hyvä työhminen oli hyvä puoliso. Yhteisön kontrolli taas asetti rajat hyväksytylle käyttäytymiselle, josta kiinni pitäminen etenkin nuorelle naiselle oli hyvin tärkeää. Pienessä maalaisyhteisössä eläminen tarkan valvonnan alla oli useissa kirjeissä esitetty harmia ja päänvaivaa aiheuttavana asiana. Esimerkiksi nuorten kirjeenvaihtoa seurattiin tarkasti ja tiiviistä kirjeenvaihdosta muistettiin huomautella. Irjan ja Matin seurustelu olikin aina kihlaukseen (5.5.1943) asti ilmeisen suosittu puheenaihe etenkin kylän naisten keskuudessa. Yhteisön kontrollin vaikutuksista nuorten seurusteluun paneudun tarkemmin alaluvussa *Riiaaminen kenttäpostin välityksellä*. Tässä yhteydessä tarkastelen niitä muita, työnteon ja julkisen käyttäytymisen ulkopuolelle jääviä, asioita ja toiveita, joita Irja kirjeissään tuo esille määritellään itseään hyvänä tulevana vaimona.

Edellä on selvitelty niitä asioita, jotka kertoivat kirjeen vastaanottajalle kirjoittajasta työhmisestä. Hyvänä puolisona olemiseen liitettiin kuitenkin myös monia muita asioita, joita nousi esiin myös Irjan kerronnassa. Naimisiinmeno tarkoitti maaseudulla usein sitä, että morsian muutti häiden jälkeen miehensä kotitaloon, jossa asuivat yhä myös miehen vanhemmat. Reilu vuosi seurustelun aloittamisen jälkeen Irja alkoi pohtia omaa kelpoisuuttaan Matin vaimoksi. Arvioinnin kohteeksi ei joutunut työnteko eikä käyttäytyminen, vaan varallisuus. Pohdinnat varallisuudesta ja kapioiden määrästä näyttävät herättäneen suurta huolta Irjassa. Varattomuus, mutta myös vähäinen

kouluttautuneisuus ja elämänkokemus saivat Irjan epäilemään omaa sopivuuttaan aviopuolisoksi ja pelkäämään Matin perheen suhtautumista häneen:

Matti rakas poika kyllä Sinä teit valinnan silmät ummessa. Tiedän sen nyt itsekkin. Olisihan Sinun täytynyt katsoa vähän sitäkin puolta asiasta. Tässä tapauksessa Sinä rakas miehekkeeni et saa kuin tytön, vain minut ajatteleppas vähän kumminkin taloudelliselta kannalta. Eikö olisi hirveän hyvä ja tietysti välttämätönkin asia että tulisin Sinun kotiisi suuri kuorma kappioita mukani, enkä harppois pitkin kiviä pienoinen nyytti käsivarrella, ainoana tuomisenani vähäinen taito valmistaa kaikkea kaunista ja hyödyllistä, välttämätöntäkin. Eikö se niin olisi parempi Sinun itsesi puolelta ja Sinun perheesi kannalta olen varmaan kerjäläinen joka vie, muttei maksa saalistaan. Sinusta lie tämä asioitten näin ollen pikku juttu, mutta minua se kiusaa kuin painajainen nyt. Minun köyhyyteni ja nämä hapuilevat askeleeni kulkiessa tietäni yksin, omin takeisesti niin vähin tiedoin taidoin ja kokemuksiin. (Irja 6.6.1942.)

Vastineeksi Irjan huoleen, Matti vakuutteli olevansa Irjan kanssa rakkaudesta:

Itse en omasta puolestani millään tavalla epäonnistunut valinnassani, vaikka Sinä kultaseni yrität uskotella itsellesi sellaista. [...] En ole muistaakseni kertaakaan kysynyt, mitä Sinulla on ja mitä ei, sillä se riittää minulle ja josta olen Sinulle rakas Irja täydestä sydämeistäni kiitollinen, että rakastat minua. Raha ym. omaisuus ei tee ihmisiä onnellisiksi korkeintaan se tuo hyvinvointia. Varmasti tulemme olemaan onnellisempia, vaikka aloittaisimme tyhjin nyrkein, kun rakastamme toisiamme ja kumpikin puhallamme yhteen hiileen. (Matti 14.6.1942.)

Molempien mielessä suhde perustui heidän keskinäiseen rakkauteensa. Rakkaus velvoitti olemaan toisen tukena vaikeina hetkinä ja iloitsemaan hyvinä aikoina. Vakuututtuaan Matin vilpittömästä halusta olla hänen kanssaan, Irja toivoi, että hänestä tulisi puolestaan *kunnon vaimo* Matille.

Sinä rakas Mattini olen hyvin onnellinen siksi että tiedän olevani kanssasi vaikeuksien hetkellä siellä sodan ja vaaran tiellä. Niin tahtoisin läpi elämäni kulkea rinnallasi. Tahtoisin iloita kanssasi ja ottaa osaa huoliisi. Tahtoisin olla Sinulle Mattini sitten tulevaisuudessa kunnon vaimo. Kun vaan saisin voimaa siihen aikanaan. Omin voimin ei ihminen ole mitään. (Irja 21.5.1943.)

Hyvä vaimo oli paitsi ahkera työntekijä myös hoivaava ja lämmin äitihahmo. Hellyyttä ja hoivaa Irja osoitti Matille monin eri tavoin. Miesten selviytyminen rintamalla nähtiin olevan osaltaan naisten vastuulla. Esimerkiksi miesten varustuksesta huolehtiminen kylmien talvikuukausien varalle oli monilta osin kotirintaman naisten tehtävänä, sillä muun muassa lämpimät lapaset ja sukat olivat ehdottoman tärkeitä ja käytössä kuluvia varusteita, joita ilman kotirintaman naisten apua ei olisi ollut riittävästi saatavilla. Naisen tärkeyden miehensä hoivaajana toi myös Irja kerronnassaan esille:

Ei vaan miun Mattiin paleltuisi aivan kokonaan, ennen kun rauha tulee ja minä joudan hänestä huolehtimaan (Irja 10.1.1942).

[K]iiitos siitä valokuvasta missä istut sen vepsäläis ukon kanssa [...] Voi poika kulta housusi polven päässä on paikka auki. Tarvitsisi olla minun lähempänä että saisin kuroa kiinni. (Irja 3.8.1942.)

Huomioimalla valokuvasta Matin housuissa olevan reiän Irja halusi tulkintani mukaan osoittaa oman tarpeellisuutensa naisena ja kuulumisensa kotirintaman tärkeisiin huoltojoukkoihin. Äidit ja vaimot huolehtivat myös miesten lähettämisestä rintamalle. Kotona vierailujen yhteydessä naiset huolsivat miestensä ja poikiensa varusteita sekä pakkasivat lämmintä vaatetta ja jotakin syötävää mukaan. Jo ennen kihlautumistaan Irja olisi halunnut olla Matin repun täyttäjäksi, miehen rintamalle lähettävä nainen:

Tiedätkös Matti kulta minusta on tuntunut aina niin oudolle kun Sinun lähtiessäsi ei minun tarvitse ollenkaan ajatella Sinun reppusi sisältöä tuleeko sinne mitään vai eikö. Ja kumminkin olet niin kotoinen minulle silloin kun olet luonani. Voisikin olla reppu parkasi sangen laiha kunnossa jos jäisi minun täytettäväkseni. (Irja 31.7.1942.)

Irjalla oli hartaana toiveena mielessään tulla rakastavaksi ja huolehtivaksi vaimoksi. Ihanteellisen vaimon malleja löytyi muun muassa ajan kirjallisuudesta. Seuraava katkelma Irjan kirjeestä Matille kuvastaa hyvin Irjan ajatuksia naisena olemisesta. Irja luki Sally Salmisen vuonna 1936 kirjoittaman kirjan *Katariina* ja kertoi lukukokemuksestaan Matille. Katariina on kertomus pohjois-pohjanmaalaisesta kauniista työstä, joka muuttaa miehensä perässä Ahvenanmaalle. Perhe elää köyhyydessä ja Katariina joutuu kohtaamaan elämässä paljon vaikeuksia. Hän joutuu kantamaan perheestä suurta vastuuta, joka yhdessä koettujen vaikeuksien kanssa jalostaa hänestä oikeudentuntoisen, rakastavan ja nöyrän naisen, jolla on elämänarvot kohdallaan. Irja kertoo tuosta kirjan päähenkilöstä ihailevaan sävyyn. Vaikka aika on toinen, joutuu myös Katariina kohtaamaan elämän raskauden ja köyhyyden tuomat vaikeudet. Silti hän jaksaa rakastaa miestänsä ja lapsiaan ja olla oikeudenmukainen ja nöyrä. Uhrautuva, rakastava nainen ja lapsistaan huolehtiva hellä äiti olivat sota-ajan naisen ihanteena. Katariinaa oli siksi helppo ihailla, ja rivien välistä voikin lukea Irjan toivoneen ehkä olevansa *uljaan* Katariinan kaltainen.

Olen nykyisin muutamina iltoina lukenut Sally Salmisen kirjoittamaa kirjaa ”Katriina”. Niin on tuo kirja saanut minut lumoihinsa etten malttaisi ollenkaan mennä nukkumaan. Pidän siitä kirjasta kovasti. Se on kirjoitettu elämän arjesta. Todellisuus karvas ja kaunistelematon on Katriinassa esitetty selvällä ja koruttomalla tavalla. Eilis iltanakin lopetettuani lukemiseni ja sammutettuani lampun jäin pitkäksi aikaa miettimään lukemieni tapauksia tuon rohkean Katriinan elämän taipaleelta. Paljon

uhrauksia mutta sittenkin altista rakkautta ja nöyrää alistuvaisuutta tuo uljas Katriina omasi. (Irja 25.2.1942.)

Tunteiden vuodenajat

Pian olen ollut vuoden yhtä kyytiä täällä Vanhalassa. Joskus on alituinen kiireinen elämän tahti tahtonut vallan riistää valoisan elämäkatsomuksen. Mutta eihän elämä olisi elämisen arvoista ellei niitä synkkiä hetkiäkin, elämän pilvipäiviä olisi välillä. (Irja 3.10.1942.)

Ilona Kempvaisen (2005: 472) mukaan sota-ajan kirjallisuus, elokuvat ja lehdistö välittivät kuvaa, jonka mukaan ihmisten tuli sodan aikana pyrkiä hillittyyn tunteiden ilmaisuun, vaikka juuri tuona aikana ihmisten elämässä oli hyvin paljon surua ja huolta, jotka herättivät voimakkaita tunteita. Avoimeen valittamiseen ja itkemiseen suhtauduttiin monesti hyvin kielteisesti. Ajateltiin, että suomalaisen naisen ja miehen tuli kantaa sekä ruumiillinen että sielullinen kärsimyksensä arvokkaasti. Kempainen toteaa kuitenkin ihmisten keskinäisessä kommunikoinnissa olleen läsnä monipuolisempaa tunteiden ilmaisua. Myös tämän tutkimuksen kirjeaineisto on tunneilmaisultaan varsin kirjavaa. Eri tunnetilat ovat läsnä molempien kerronnassa, mutta huomattavasti korostuneemmin Irjan kirjeissä.

Sota-aikana ihmiset kohtasivat monenlaisia, voimakkaita tunteita herättäviä, menetyksiä, joista raskaimpia olivat läheisen ihmisen kaatuminen rintamalla tai kodin menettäminen. Menetyksen tunteita saatettiin kuitenkin kokea myös monella muulla elämäalueella. Esimerkiksi Irja koki menettävänsä parhaat vuotensa sodan aikana:

Eilis iltana kun kaikki oli hiljaista kun oli saanut jokaisen sijoitetuksi nukkumaan jotakuinkin mukavasti, vieraat, lomalaiset ja kantaväen, oikaisin selkäni sänkyyn ja aloin tuumia ja miettiä. Niin mitäkö. Tämän elämän lyhyttä rakas Matti. Näin edessäni menneet vuodet, parhaat vuoteni jotka olin jo elänyt. Nuoruus, suloinen nuoruus, kuin usva Sinä ohitseni riennät, varjon lailla pois liu[’u]t. Sodan mukana menevät hukkaan parhaat vuotemme. Eihän tyhjyyden tunne vain elämän iloa riistää saane? Ei, täytyy taistella, täytyy pysyä pinnalla. Sielun syvyydessä asukoon valoisa elämän usko, vastoinkäymisistä huolimatta. Ei, nuoruus vuodet eivät saa vielä näin loppua. Me tahdomme yhdessä nähdä auringon purppuraisen nousun, yhdessä ojentaa käsivartemme tulevaisuuden uskoa kohti. Me tahdomme elää, tahdomme olla mukana ympärillämme heräävässä elämässä. Niinhän Matti? Jos tämä kaikki on meidän määrättävissämme. (Irja 3.3.1942.)

Sota-aika herätti ihmisissä varmasti tavallista enemmän tunteita. Ajan epävarmuus ja huoli läheisistä ilmeni vaihtelevina toivon ja epätoivon, pelon ja helpotuksen, surun,

ilon sekä alakulon välisinä tunteina. Irjan kirjoittamissa kirjeissä merkillepantavaa oli vuodenaikojen vaikutus kertojan mielialaan. Mielen valoisuus jäljitteli vuodenaikojen valon määrää. Pimein aika vuodesta muutti toisinaan Irjan mielen synkäksi, jolloin elämä näyttäytyi hänen kerronnassaan jopa lohduttoman vaikeana. Näinä vaikeina hetkinä myös vastuu tilasta tuntui ylivoimaiselta. Esimerkiksi tammikuussa 1943 Irja kirjoittaa Matille hyvin alakuloisen ja syvää turhautumista sisältävän kirjeen. Hänellä oli voimat lopussa, eikä parhaansa yrittämisenkään riittänyt tyydyttämään talon isäntää. Kirjeellään Irja etsi lohtua Matilta. Samalla hän kuitenkin myös kärsi suuresti heikkoudestaan olla selviytymättä Vanhalan töistä ja taloudenpidosta urheasti, osastaan valittamatta.

Millaista on tänään täällä. Ylen alakuloista ja surumielistä. Viime vuonna muistaakseni sotapoikani Sinä tulit minun luokseni. Tuli luokseni silloin todellakin iloinen uusi vuosi juuri kun olin äärimmäisen kyllästynyt kaikkeen yleensä.

Ja nyt en voi edes sinua odotella sitten vasta kun kevät linnut lentää laulamaan. Nyt on etsittävä muuta viihdykettä. Työhän se on paras, vanhin viihdyttäjä. Kun vaan jaksaa täysin rinnoin siihen syventyä.

Matti kulta, minä en tunne enää itseäni. Mikä on saanut minut lamaan tumaan, minulta on kadonnut miltei olemattomiin halu pyrkiä eteenpäin. Olen jollakin tavalla tylsistynyt, ikään kuin seisahtunut paikoilleni. Tarvitsisin kovan sysäyksen että taas jaksaisin yrittää, rakas poika niin paljon olisi minkä tähden yrittää, mutta tuntuu kuin kaikki hukkaan menisi. Enhän tiedä kuinka tekisin oikein. Saan elää niin kaksinaista elämää täällä Vanhalassa. Ja suurimmatkin ponnistelut ovat turhia, ovat joutavia, eivät tyydytä isääni. Rakas Matti tiedän olevani paha ja tyly kun näin kirjoitan, mutta en voi muutakaan. Jään taas niin, niin yksin ja minun on niin ikävä täällä, ympärilläni vain vieraita ihmisiä ja juoruja paljon. Niitä on syntynyt ihan tulvien. Mutta juoruthan ovat sivu asia. En minä niistä paljon piittaa. (Irja 1.1.1943.)

Keinona tuosta alakulosta selviytymiseksi Irja ehdotti työhön tarttumista, mutta todellista iloa näyttäisi tuottavan vain Matin läsnäolo. Matin loma oli vastikään päättynyt ja seuraava tapaaminen oli odotettavissa vasta *kun kevät linnut lentää laulamaan*, mikä tammikuussa todettuna tuntuu todellakin varsin kaukaiselta ajatukselta.

Pimeään vuodenaikaan Irjan kirjeet ovat usein sävyiltään melko alavireisiä. Eräässä kirjeessä Irja havahtuu lähettämänsä kirjeen alakuloisesta sävystä ja ottaa asian puheeksi heti seuraavassa Matille kirjoittamassaan kirjeessä varmistaakseen, ettei Matti kuvittele hänen olevan aina yhtä surullinen:

Viimeinen kirje jonka sinulle kirjoitin oli sellainen tyytymättömyyden ilmaisu. Rakas ethän vain luule että ihan aina olisin niin penseä elämälle. Mikä lie silloin ollut vastuksien päivä. Nyt olen paljon kirkkaammalla

mielellä. Vaikkakin päivä onkin hyvin alakuloisen harmaa. (Irja 3.10.1943.)

Käsittääkseni tyytymättömyys johtui suurelta osin töiden paljouden aiheuttamasta väsymyksestä, mutta myös riittämättömyyden tunteesta, jota Irja koki oman taitamattomuutensa ja isänsä asettamien odotusten vuoksi. Mielialoja tarkasteltaessa on tärkeää suunnata katse myös siihen kontekstiin, jossa kirje on kirjoitettu. Joulukuussa 1941 alkoi kaksi ja puoli vuotta kestänyt asemasota-aika, joka pitkittyessään karisti toiveet sodan pikaisesta päättymisestä. Edellä mainitut esimerkit sijoittuvat juuri päättymättömältä tuntuneeseen asemasota-aikaan, mikä osaltaan varmasti lisäsi tunnetilojen tummia sävyjä. Asemasodan ajan syys- ja talvikuukausina töiden määrä saattoi Irjasta tuntua *toivottomalta* ja elämä oli elämistä kohti kesää:

Ihan tuntuu toivottomalta niin paljon on ompelemista, parsimista, neulomista. Vaan tekee sen minkä kerkiää. Ja sittenhän tulee kesä. (Irja 18.11.1942.)

Sen sijaan esimerkiksi jouluvalmistelut vuonna 1941 näyttävät hänen kerronnassaan rauhaa ja tyytyväisyyttä huokuvina. Tuolloin asemasota oli vasta alkanut ja ihmiset uskoivat yhä sodan pikaiseen päättymiseen.

Vaikkakin te pojat siellä annatte ryssälle selkään, niin me naiskaarti täällä kotirintamalla valmistemme joulua. Vaikkakin vähäisempää ja vaatimattomampaa. On niin hauskaa pestä ja silittää katsella sitten akkunoissa puhtaita verhoja ja pöydillä siloisempia liinoja. Näitä pikku askareita toimittaessa tuntuu kuin tuo juhla ottaisi vähin erin mukaansa myös sisäisen minämme. On kuin ajatuksista piirtyisi osa ajan huolista syrjään. Hiljainen rauha ja hyvän olon tuntu saa meissä olin paikan. On ajatus keveämpi ja olo onnekkaampi. (Irja 21.12.1941.)

Huomattava muutos kerronnan sävyssä näkyy kesän tullen, jolloin tunnelma olikin jo aivan toinen ja mieli täynnä tarmoa ja elämäniloa:

Matti kulta ihanaa on elää, ihanaa on olla vielä nuori, ihanaa on väsymyksen työn jälkeen, ihanaa raukeuden tunteminen ja unen voimia tuovine hetkineen. Nuoriahan olemme Matti rakas vieläkin joskin monia kokemuksia ja ehkäpä koettelemuksiakin rikkaampia. Nyt sitä vasta oppii iloitsemaan elämästä ja iloitsemaan jokaisesta nopeasti pois kiitävästä tuokiosta. On ihanaa hengittää pihkan tuoksuisessa metsässä ja mullan tuoksua maasta, ruusujen ja sireenien lemua, ihanaa on ruskettua auringon kullassa, ihanaa uida voimakkain vedoin, ihanaa on mennä nukkumaan ja ihanaa on nousta ylös. Ihanaa on ikäväkin, lohduttavana tunne ettei turhaan ikävöi. (Irja 6.7.1942.)

Kesällä myös suhtautuminen vaikeuksiin muuttui toiveikkaaksi:

Olen tullut huomaamaan monessa asiassa, kun kaikista synkimmältä alkaa näyttää niin silloin tulee aina ratkaisu. Koskaan niin synkkää ei ole ettei valkenisi. (Irja 12.7.1942.)

Kesän huolettomuutta ei kuitenkaan vuonna 1942 jatkunut pitkään, sillä jo heinäkuun lopussa Irja murehtii pimeän syksyn tuloa, vaikka syksy tietää myös Matin saapumista lomalle:

Saapuu taas syksy. Tulee näkymättömin varmoin siivin. Oi rakas Matti, ihan kammottaa syksyn pimeys taas. Ja ikävä samalla. Pimeys luo tullessaan alakuloisuutta. Mutta Sinähän tulet taas syksyn mukana. Tulet minun luokseni. Kiitos siitä. (Irja 27.7.1942.)

Olisi varsin kapeakatseista ajatella, että Irjan tunnetilat olisivat noudatelleet näin selkeää jakoa talven ja kesän välillä. Niin ei suinkaan ollut, vaan pyrkimykseni oli tuoda esiin ne ääripäät, joiden välillä hänen tunnetilansa risteilivät sodan aikana. Myös talveen mahtui onnen hetkiä ja kesään alakuloa, mutta niin onnellisuuden kuin alakulonkin huippuhetkiin vuodenaajat toivat tiettyä säännönmukaisuutta ja kertovat näin ehkä myös jotakin tietyinä vuodenaikana vallinneesta perusvireestä.

5. Rintamasotilaan kertomus sodasta

Rintaman arki

Kirjoittaessani rintaman arjesta, lähdän liikkeelle oletuksesta, että myös elämä rintamalla muuttui ajan myötä arkipäiväiseksi. Sota ja arkielämä ajatellaan yleensä toisistaan varsin etäällä oleviksi, mutta ne voivat lähentyä toisiaan, jolloin myös sota arkistuu (Pekkarinen 1999: 64). Arkielämä mielletään usein harmaaksi ja rutiininomaiseksi. Yhteiskuntatieteilijä Raija Julkunen (1989: 16) käsittää arjen sisältävän lähinnä palkkatyön ja kodinhoidon, mutta hän toteaa arkeen liittyvän myös vastakkaisia kokemuksia. Tämä tarkoittaa sitä, että huolimatta siitä, että arki näyttäytyy usein harmaana ja ikävänä rutiinina, liittyy siihen pragmaattisine toimintamalleineen ja syklistine toistoineen jotain muuttumatonta ja jatkuvuudesta kertovaa. Sodan kaltaisessa konfliktitilanteessa tämä tulee esiin siten, että arkirutiineja tarvitaan ja niitä myös luodaan tilanteen normalisoimiseksi (Pekkarinen 1999: 66). Rintaman arkea yhtäältä paetaan, toisaalta sitä tavoitellaan. Nämä molemmat puolet ovat läsnä kirjeiden kerronnassa.

Sonja Hagelstamin (2006: 224) aineiston tavoin myös tämän tutkimuksen aineiston rintamakirjeissä merkille pantavaa on kirjeiden usein varsin arkipäiväinen sävy. Arkipäiväisellä puheella on keskeinen sijansa kirjeissä ja usein käsitellyiksi tulevat asiat, jotka ovat molemmille tuttuja elämästä siviilissä, kuten sää, asuinolot, ravinto, peseytyminen ja hygienia yleensä sekä vapaa-ajan toimet. Näiden aiheiden suosion voi nähdä selittyvän yhtäältä siitä syystä, että ne mahdollistivat samasta asiasta puhumisen, eli olivat yhteisesti ymmärrettävissä olevia asioita. Sota-aikana rintamalla olevat miehet ja kotirintaman naiset elivät toisiinsa nähden hyvin erilaisissa todellisuuksissa, jolloin arkipuhe saattoi Hagelstamin (2006: 225) mukaan jossain määrin normalisoida rintamalla koettua sodan todellisuutta kaventaen siten siviilielämän ja rintamaelämän välistä kuilua. Sodan arkipäiväistäminen saattoi olla myös yksi sotilaiden mielenvirkeyden ylläpitämisen keskeinen lähtökohta (Lappalainen 1990: 43).

Kuitenkin myös taistelut, erilaiset rintamalla suoritettavat tehtävät ja tappiotkin, ovat läsnä tässä tutkimuksessa käytettyjen kirjeiden kerronnassa. Ne eivät ole kuitenkaan aina keskeisessä roolissa ja on myös huomioitava, että sensuuri valvoi kirjeiden sisältöä. Yleensä rintamakirjeissä on varsin vähän kerrottu taisteluista. Hagelstam (2006: 226)

arvelee sodan ankan puolen käsittelytavan riippuneen sensuurin lisäksi kirjeen vastaanottajasta. Morsiamen huolestuttamista tai väärinymmärryksen mahdollisuutta saatettiin haluta välttää, jolloin kerronnan sisältö määrittyi sen mukaan. Tämän tutkimuksen rintamasotilas ei tietoisesti välttänyt kaikkien vaaratilanteiden kuvaamista, vaan aineistosta löytyy joitakin hyvinkin elävästi kerrottuja kuvauksia taisteluista tai koetuista vaaratilanteista. Sodan edetessä näen kerronnan arkipäiväisyyden ulottuvan myös kertojan tapaan suhtautua varsinaisiin sotakokemuksiin, jolloin myös varsinaiset sotatoimet voidaan mieltää osaksi rintaman arkea. Arjen kertomukset ovat erittäin merkittävä osa rintamakirjeiden kerrontaa ja siitä syystä vahvasti läsnä tässä tutkimuksessa.

Astuminen aseisiin

Kutsu ylimääräisiin harjoituksiin nuorille ja rintamakelpoisille miehille saapui kesäkuun 11. päivä 1941. Sinä päivänä myös Matti astui palvelukseen (Matti Aallon sotilaspassi 1938–1944). Kirjekokoelmasta puuttuvat kokonaan kesäkuussa ja heinäkuun alussa lähetetyt kirjeet, joita myöhemmistä kirjeistä päätellen on kuitenkin kirjoitettu. Siten aineisto jättää arvoitukseksi sotaan lähdön herättämät ensimmäiset tunteet ja ajatukset Matissa. Eino Jutikkala toteaa liikekannallepanon herättäneen jonkin verran vastahakoisuutta, vaikka ilmeisesti pääasiassa mieliala sodan alettua olikin hyvä. Jutikkala (1997: 58) arvelee omien, hyvässä muistissa olevien talvisodan kärsimysten olleen tavallisimmin myönteisen hengen laskijoina. Matin myöhemmät kirjeet eivät osoita hänen tunteneen vastahakoisuutta sotaan lähtöä kohtaan, vaan niistä henkii pikemminkin ymmärrys ja luja tahto osallistua koko Suomen kansan yhteiseen ponnistukseen. Ilona Kemppaisen (2006c: 163–165) mukaan erityisesti kaunokirjallisuuden synnyttämän ihannekuvan valossa miehet taistelivat rintamalla isiltä perimänsä maan puolesta, jolloin sotaan myös lähdettiin tämän perinnön velvoittamina. Ajatus taistelujen jatkamisesta isien perintönä oli läsnä myös Matin kertoessa eräästä lapsuusmuistostaan:

Asia on niin, että tämän maan edestä on meidänkin ponnisteltava. Aina säilyy muistissani kuva, olimme vielä pikkuisia tenavia veljeni ja minä, isä vei meitä sellaisille paikoille, josta oli kaunis näköala ympäröivään luontoon. Pojat oppikaa rakastamaan tätä kaunista synnyinmaata ja sen edestä tehdä kaikkenne, oli isämme neuvo ja se säilyy aina muistissani. (Matti 12.7.1941.)

Taustalla sodan hyväksymisessä oli vahva isänmaallisuuden tunne. Isänmaallisuutta ohjasi eräänlainen historiallinen jatkumo, ajatus jokaisen miespolven osallistumisesta sotaan, jossa he lunastavat paikkansa elää Suomessa ja turvaavat maan tulevaisuuden (Jokinen 2006: 151, myös Kempainen 2006c: 163). Sotien olemassaolo osana suomalaisten menneisyyttä tulee esiin myös *Matin* elokuussa 1941 kirjoittamassa kirjeessä. Pohdinnat suomalaisten sotilaiden periksiantamattomuudesta toistuvissa sodissa välittivät kotirintamalle viestiä kertojan osallisuudesta siinä historiallisessa jatkumossa, jossa miesten on osoitettava kestävyytensä. Samalla ne mutta kertoivat sodan päämäärästä turvata isänmaan tulevaisuus:

Istuin illalla pitkän aikaa mäellä tuuheitten koivujen alla ja katselin noita Laatokan kauniin jyliä rantoja, miten monta kertaa on näillä rannoilla oltu ryssän kanssa vastakkain. Itse olen jo toista kertaa samalla asialla näillä main. Sakissamme on muutamia miehiä, jotka jo kolmatta kertaa ovat ase kädessä synnyinmaan puolesta ja aina on ollut sama vihollinen. Kyllä meidän pientä kansaamme koitellaan, mutta sorru se ei ryssän ikeen alle. (Matti 16.8.1941.)

Sodan alettua eli niin sotilaiden kuin siviilienkin keskuudessa toivo sodan pikaisesta ratkaisusta (Syrjö 2005: 568). Kirjeissä tämä ilmeni positiivisena sävynä, joka oli selvästi reaali maailman olosuhteiden vastainen, mutta kuvasi hyvin ihmisten tuolloin tuntemaa toiveikkuutta rauhan ja onnellisemman ajan saapumisesta (Suojanen, M. 1984: 20). Toiveikkuus oli vahvasti läsnä myös *Matin* kerronnassa – sodan voitokas ja nopea ratkaisu merkitsi parempaa tulevaisuutta, jolle sodan pauhu oli uljaana alkusoittona:

Metsä humisee, käki kukkuu ja luonto on säveliä täynnä, tähän yhtyvät granaattien, luotien ja tykkien laulu. On toisinaan juhlallista kuunnella tätä sinfoniaa jota soitetaan vain näin uuden ja onnellisen ajan sarastaessa. (Matti 9.7.1941.)

Yleisesti ajateltiin, että sotaan oli lähdetty korjaamaan talvisodan vääryyksiä ja muistot lyhyestä sodasta valoivat uskoa myös jatkosodan pikaiseen päättymiseen voitokkain tuloksin. Jatkosotaan ladatut odotukset kohdistuivat lopullisen ratkaisun löytämiseen, joka tässä aineistossa on erityisen hyvin nähtävissä etenkin vanhan rajan ylittämisen jälkeen kirjoitetuissa kirjeissä:

Kyllä se maksaa meille, mutta nyt on saatava ryssä maasta pois jos koskaan. Toivottavasti ei enään seuraavien sukupolvien tarvitse näitä korpi vaelluksia tehdä. Saisi nämä jo riittää. (Matti 26.7.1941.)

Sodan ensimmäisien kuukausien aikana aina asemasotaan asti Matti oli omien sanojensa mukaan osa *heittosakkia*: *Milloin tykistön tulenjohdossa, milloin taas jossain maihinnoususakissa ja ties missä kaikissa vielä* (Matti 5.10.1941). Heittosakki oli pieni, muutaman miehen porukka, tiedustelujoukko, joka toimi erillään muista ja joutui

vaihtamaan paikkaa hyvin tiheään eri tehtävien perässä. Joukko joutui olemaan pitkiäkin aikoja tietämättä mitään muun maailman tapahtumista. Yksi Matin tärkeimmistä tehtävistä oli pitää yhteyttä radiolla eri yksiköiden välillä. Tämän taidon vuoksi Mattia siirreltiin myös yksinään eri joukkueiden välillä. Jatkuvasta liikkeellä olosta Matti kirjoittaa:

Olen varronnut milloin joudun lähtemää tästä kylästä pois. On aika ilkeää olla sellaisena liikkuvana kalustona, jona koko sota-ajan olen ryhmäni kanssa ollut. Taas joudun ryhmäni kanssa lähtemään, jonnekin hyvin kauas. Älä kultaseni ihmettele, jos kirjeeni sen johdosta viipyisivätkin hieman kauvemmin, Sinua en silti ole unohtanut. Älä silti ole minun suhteeni levoton, vaikka joudunkin taas muuttamaan. Tehtäväni siellä on helppo ja mukava, joudun vain pitämään yhteyttä kahden patterin välillä radiolla. (Matti 11.10.1941.)

Liikekannallaolo oli aina vuoden 1941 loppupuolelle saakka pysyvästi läsnä Matin rintamakokemuksissa. Kuukausien kuluessa ajatus alituisesta paikan vaihtamisesta alkoi esiintyä Matin kerronnassa useasti mielekkäänä, jopa toivottuna asiana. Siten esimerkiksi marraskuun 1941 lopun paikallaan olo sai Matin muistelemaan miltei nostalgiseen sävyyn mieleen painunutta kahden viikon vaellusta:

Se kaksi viikkoa, jonka vietimme kulkemalla paikasta toiseen, meni kuin siivillä. Oli kuin juhlaa samoilla mahtavissa metsissä, jossa lintuparvet rytisten nousivat puiden oksille ihmettelemään rauhan häiritsijää. Samaten matkat moottoriveneellä iltahämärässä uuteen paikkaan. Oli toisinaan aika jännittävää lähestyä saarta tai mannerta, jossa ei aikaisemmin oltu käyty. (Matti 22.11.1941.)

Lopulta muutamankin päivän paikallaolo sai Matin tuntemaan levottomuutta ja toivomaan pikaista komentoa lähteä suorittamaan jälleen uutta tehtävää:

Pitkältä tuntuu tämä aika, vaikka ei ole huilattu kuin pari kolme päivää. Eteenpäin pitäisi päästä. Kummallinen on tämä ihminen tuskin on hyvä olla missään. Aikaisemmin kun jouduimme monta vuorokautta valvomaan kovassa luoti ja kranaattitulessa, toivottiin hartaasti, että päästäisiin vähäksi aikaa lepäämään. Nyt olisi taas halu päästä sinne takaisin. (Matti 26.8.1941.)

Ajoittaisesta levottomuudesta huolimatta oli Matin suhtautuminen liikkeelläoloon varsin kahtiajakautunutta. Yhtäältä se toi elämään vaihtelua ja jännitystä, toisaalta se korosti sitä epävarmuutta, jonka keskellä rintamasotilaat jatkuvasti elivät. Tämä epävarmuus tuli esille Matin kirjeissä monissa eri yhteyksissä. Hän mainitsi muun muassa, ettei esimerkiksi ruokahuolto ollut aina hänen ulottuvillaan. Toisaalta surullisuutta aiheutti tutuista kavereista eroaminen määräyksen niin vaatiessa, mutta sitäkin ikävämpänä puolena hän piti postin kulun vaikeutumista: posti ei voinut aina edes tavoittaa alituisen asemaansa vaihtavaa sotilasta tai postilähetysten perille toimitus viivästyä.

Nyt olen vasta pitkän kiertelyn perästä päässyt omaan yksikköni, jossa olen kirjoilla, ja josta sodan alkajaispäivänä jouduin komennukselle. Tässäkin olen vain komennuksella toistaiseksi. Ei ole hauskaa olla tällaisena liikkuvana kalustona. Toisinaan saa olla monet päivät melkein syömättä ja mikä kaikkein pahinta, ei saa pitkiin aikoihin postia. Toivottavasti se tänne rupeaa järjestymään jotenkuten. (Matti 3.12.1941.)

Epävarmuus merkitsi miltei kaikkien normaalielämää rytmittävien tai siihen itsestään selvästi kuuluvien tekijöiden, kuten esimerkiksi säännöllisen vuorokausirytmien, työnteon, ruokailun tai peseytymismahdollisuuksien, jäämistä sotilaiden rintamaisen elämismaailman ulkopuolelle tai muuttumista hankalasti tavoitettaviksi. Postinkulun katkeaminen vei sotilalta kenties ainoan pysyvyydestä kertovan ja rintaman ulkopuolelle ulottuvan asian: kirjeen kotirintamalta, ja oli tulkintani mukaan siksi niin raskaasti koettu menetys. Matti aavisti alituisen sijaintinsa muutoksen huolestuttavan Irjaa, minkä vuoksi kirjeiden kulkeminen myös rintamalta kotiin oli hyvin tärkeää. Irjan huolta hälventääkseen Matti koetti rauhoitella häntä kertomalla tehtävänsä helppoudesta ja kehottamalla olemaan huolestumatta:

Rakas tyttöseni, älä yhtään hätäile puolestani, täällä on vielä parempi olla kuin siellä entisessä paikassa. Kolmeen mieheen meillä on nyt niin lämmin kamari asuttavana, että yölläkään ei juuri peittoa kaipaa. Sodasta emme tiedä nykyisin mitään, silloin tällöin vain kuuluu etäistä jylinää ja lisäksi radiosta kuulemme uutiset. (Matti 10.12.1941.)

Monesti kirjeet kertoivat kuitenkin aivan toisenlaisesta rintaman todellisuudesta, joka oli usein kaikkea muuta kuin vain helppoa ja mukavaa yhteydenpitoa radiolla, kuten esimerkiksi kuvaus Laatokalla suoritetusta tehtävästä elokuussa 1941 osoittaa:

Olemme Laatokan saaristossa ja yritämme upotella ryssän laivoja, joita näkyy olevan monia kymmeniä. Saariin joihin nousimme olivat ryssät niissä vielä isäntinä. Eilen illalla kävi mukavasti, olin suullani radion ääressä ja yritin ottaa yhteyttä toiseen porukkaan. Satuini hieman katsomaan sivulle ja hieman säpsähdin kun näin lauman ryssiä hiipivän minua kohti, matkaa oli ryssiin enään kolmisenkymmentä metriä. Ryssät eivät olleet vielä huomanneet meitä. Vetäisin hiljaa pistoolin kotelosta ja samalla huomasivat kaveritkin lähestyvän vieraan. Annoimme heille oikein tuliset tervehdykset. Vanjat häkeltyivät niin kovasti, etteivät kerinneet ampua laukaustakaan. (Matti 19.8.1941.)

Kaikestaan käsitys Matin vuoden 1941 aikaisista tehtävistä ja etenemisestä rintamalla jää kirjeiden lukijalle varsin jäsentymättömäksi. Tanja HUUHTANEN (1986: 29) toteaa olevan varsin tavallista, että sota-ajan kirjeet jättävät arvailujen varaan monia sotaan liittyviä yleisiä ilmiöitä, koska sensuuri ja mielialanmuokkaus yhtenäistivät kirjeiden sisältöä. Yhtäläillä kirjeet eivät kerro kaikkea yksilön sodassa kohtaamista tapahtumista, mikä tulee aineistossa esiin kertojan rintamaelämän kokonaiskuvan hahmottamisen

hankaluutena. Tämän tutkimuksen sotilaan kirjeissä sotatapahtumia kuvaillaan jokseenkin satunnaisesti tai ne ohitetaan hyvinkin lyhyin maininnoin. Se, miten tiukoille sotilaat rintamalla todellisuudet joutuivat, tulee esiin vain muutamassa kirjeessä. Rintaman todellisuus saattoi tuntua liian raadolliselta kotirintamalle kerrottavaksi ja toisaalta kertojan suomalaisesta sotilaasta omaksuma kuva saattoi myös osaltaan määrittää kerronnan sisältöä; suomalaisen sotilaanhan odotettiin tyynenä suorittavan tehtävänsä ja kestävän urhoollisesti sodan koettelemukset (Kemppainen 2006a: 228). Tätä kuvaa ajattelen myös Matin halunneen morsiamelleen välittää. Esimerkkinä tästä on Matin esittämä kuvaus sotilaan ponnisteluista rintamalla, joka välittää lukijalle käsityksen tehtävän haasteellisuudesta osoittamalla ne vaatimukset, joita tehtävästä suoriutuminen sotilalta vaati:

Hyvin tämä on vaan mennyt. Se mitä tämä maksaa meille, on vaikea sanoa, mutta kun katselee täällä näitä maastoja, niin sisua ja ponnistamista se on kysynyt. Marssia 40 km maastossa, josta suurin osa on suota. Sinne uppoaa jalka, vedä se ylös, selässä raskas pakkaus, aseet ja ammuksiset käsissä. Siinä koitellaan sisua ja kestävyyttä, lisäksi on vielä tapettava edetessä. (Matti 5.10.1941.)

Ville Kivimäki (2006) toteaa, että sotilaan oma osallisuus sodan sanelemassa tehtävässä, tappamisessa, saattoi muodostua raskaaksi taakaksi. Kivimäen tulkinnan mukaan sotilaat joutuivat tasapainoilemaan ristiriitaisten identiteettien paineessa; siviilissä jokaista ihmishenkeä kunnioittavan miehen ja armeijan vaatimusten mukaisen empimättömän tappajan välillä. Ratkaisuna tähän ongelmaan sotilaat pyrkivät luomaan omia käyttäytymismallejaan sovittamaan tätä ristiriitaa. Vihollisen tappamisen tuli olla välttämättömyyden sanelemaa, ja se pyrittiin erottamaan eräänlaiseksi työsuorituksiksi, joka ei ollut millään tavoin kiinni omassa yksityisessä identiteetissä. (Kivimäki 2006: 191, 197.) Matin kirjeissä tämä näkyi esimerkiksi siten, ettei hän koskaan kertonut itse tappaneensa vihollisia, vaan tehtävä suoritettiin kollektiivisesti *meidän* toimesta. Myös sotavankeja Matti kertoi kohdellun hyvin. Olkoonkin, että Matti halusi suorittaa tehtävänsä mahdollisimman hyvin, löytyi kirjeistä viite siitä, ettei hänen suhteensa sotilaan työhön, tappamiseen, ollut suinkaan ongelmaton, vaan hän katsoi sen tosiasian, että sotilaan oli joka päivä tehtävä valinta oman ja toisen hengen väliltä väistämättä vaikuttavan persoonaansa:

Kyllä täytyy minunkin sanoa, että varmasti häviää iloinen maailmankatsomus, kun jokapäiväinen työ on tätä samaa tapa tai tule itse tapetuksi (Matti 19.8.1941).

Kirjeistä selviää, että vuoden 1941 heinäkuusta elokuun loppuun Matin rintamaosuuksilla käytiin monia kiivaita taisteluita. Kirjeet pitävät sisällään jonkin verran kuvauksia taisteluista, mutta ne eivät muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta ole erityisen yksityiskohtaisia. Taisteluista ei sensuurinkaan vuoksi voinut kirjoittaa kovin täsmällisiä tietoja, mutta uskoisin taustalla vaikuttaneen myös halun olla kertomatta kaikkea ja herättämättä siten liikaa huolta toisessa. Luonteenomaista Matin kerronnan taistelukuvauksille onkin tietty positiivinen ja rohkeutta heijasteleva, toisaalta arkisen toteava tyyli kertoa tapahtumista. Toteava tyyli kertoi ehkä sodankäynnin arkipäiväistymisestä, joka yhdessä positiivisen kerronnan kanssa pyrki luomaan ja pitämään yllä kotirintaman uskoa rintaman kestämiseen. Toisaalta Matin kerrontatyyli heijasteli myös sitä, mitä pidettiin miehisenä tapana suhtautua sotaan. Tämä on nähtävissä erityisen hyvin elokuulta 1941 kerrotusta taistelusta, jossa Matti myös haavoittui:

Meillä oli tavallisen kovat tappelut käynnissä 3 vrk:ta. Ryssä puolustautui epätoivon vimmallalla, mutta jos olivat ryssät sisukkaita niin oli sitä meikäläisilläkin. Kallista maata, kukaan ei pysty laskemaan mitä nämä tulevat maksamaan. Menoa se oli kovassa luotisateessa palavien metsien halki. Ei ollut aikaa pysähtyä nuolemaan pieniä naarmuja. Sain itsekin pari pientä reikää kypäliini granaatin sirpaleista, mutta vasta kaksi päivää sen jälkeen katsoin minkälaiset merkit ne jättivät. Kaikeksi onneksi eivät sirut olleet kuin hyvin pieniä ja eivät menneet kuin nahan alle, jossa ovat vieläkin sota muistona. Nyt olemme taas muutamia tunteja huilailleet ja ehken taas yritämme. Toisilta lohkoilta kuuluu katkeamaton tykkien jyrinä. Joka puolella saavat ryssät tavallista kovempaa lähtökäskyä. (Matti 5.8.1941.)

Katkelmasta on tulkittavissa, että sotilaan miehisyyden muodostumisessa rohkeudella ja oman haavoittumisen vähättelyllä oli keskeinen sijansa. Kerronnan ohella miehisyyttä osoitettiin ja siitä muistutettiin myös konkreettisin todistein. Kivimäen (2006: 198) mukaan monet rintamamiehet harrastivat jonkinlaista sotamuistojen tai voitonmerkkien keruuta kaatuneilta venäläisiltä. Hän tulkitsee ne merkeiksi soturi-identiteetistä – kuulumisesta elämän ja kuoleman rajamaalla elävään miesryhmään. Etulinjojen vaarallisuus ja sotilaan todellinen ja todistettu miehisuus oli ylpeyden aihe, joka esiintyi myös eräässä Matin sodan alkupuolella kirjoittamassa kirjeessä: *[...] saalistin eräältä ryssän upseerilta ison kokardin Sinulle muistoksi sodasta, jota käydään Karjalan ja koko Suomen vapauden puolesta* (Matti 20.7.1941).

Joulukuun 1941 loppupuolella, jolloin elettiin jo asemasodan aikaa, taistelut Matin rintamaosuudella hiljenivät ja elämä muuttui yksitoikkoisemmaksi. Siitä huolimatta

tehtävää riitti muun muassa vartioinnin, partioinnin sekä asemien kunnostuksiin vihollisen hyökkäykseen valmistautumisen parissa. Matti piti jatkuvasti huolta myös yhteydenpidosta toiseen osastoon sekä koulutti itselleen pikakivääriryhmän. Rintamasotilaan perustehtäväksi asemasodassa katsottiin asemien pitäminen, mikä edellytti jatkuvaa valppautta etenkin Itä-Karjalan syrjäisissä korpitukikohdissa venäläisten yllättävien hyökkäysyritysten torjumiseksi. (Lappalainen 1990: 34.)

Vartiovuorot rytmittivät myös Matin elämää asemapaikassa:

Nyt on taas aamupuoli yötä käsillä. Pitää vielä käydä vaihtamassa vartiot ja herättää toinen mies valvomaan tämä loppuyö. Ulkona on taasen kaunis kuutamo. Valkoinen hanki kimmeltää kilpaa tähtien kanssa. Hiljainen tuuli humisee puissa ja laittaa puiden varjot tanssimaan hangella. Toisinaan melkein luulee puunvarjoa ihmisen aiheuttaneeksi, sitten vasta huomaakin, puuhan se on älä ukko näe näkyjä. Vartiomies on kuin maalaus kuutamossa, silmät ja korvat tarkkana jos sattuisi jotain epäilyttävää olevan liikkeellä. (Matti 4.2.1942.)

Loppuvuodesta 1941 alkukesään 1944 rintamalinjat pysyivät aloillaan ja varsinaiset sotatoimet vähenivät. Matin rintamaosuudella Äänisen rannalla asemasota näyttäisi olleen jokseenkin rauhallista aikaa, jonka kuitenkin satunnaiset yhteenotot venäläisten kanssa katkaisivat aika ajoin. Hyökkäyksen uhka oli siten alituisen läsnä, mikä vaati sotilailta ympärivuorokautista valvontaa ja säännöllisten tarkastuskierrosten tekemistä lähimaastoihin. Matti totesikin vartiointitehtävän olevan keskeisin työ rintamalla (Matti 4.2.1942). Luonteenomaista asemasodan aikana kirjoitetuille kirjeille ovat toistuvat toteamukset elämän jatkumisesta entiseen tapaan, mikä tarkoitti sitä, ettei erityisiä vaaratilanteita ollut ilmaantunut ja että tehtävät olivat pysyneet jokseenkin samoina. Pakollisten vartio- tai partiovuorojen lisäksi Matti kertoi osallistuneensa myös vapaaehtoisena partiotoimintaan (esim. Matti 8.3.1944). Asemasodan toimeettomuudessa osallistuminen partiointiin tai varsinaiselle tuhoamisreissulle saattoivat Kivimäen (2006) mukaan olla virkistävää vaihtelua ja antoivat sotilaille mahdollisuuden kokea itsensä aktiivisena toimijana. Partioretkien virkistävyys perustui siihen, että ne tarjosivat mahdollisuuden vastata aktiivisesti koettuun uhkaan. Paineen alla sotatoiminta saattoi olla jopa vapauttavaa, mutta vähintäänkin se merkitsi hyvää ajankulua. (Kivimäki 2006: 197–198.)

Minä kyllä tykkään, että on jonkinlaista toimintaakin. Aika menee pian ja mukavasti, vaikka tuollainen avoin rannaton jäälakeus onkin mitä yksitoikkoisempaa maastoa kuljettavaksi. Huomenna on taas sellainen reissu edessä, mutta tuskin minun huomenna tarvitsee lähteä, sillä luovutin ohjeet ym. paperit toiselle miehelle. Olisin kyllä omasta puolestani vielä mennyt, vaan toiset saattavat homehtua toimeettomuudessaan. (Matti 8.3.1944.)

4.3.43.

Rakas Irjani!

Parinkaiset terveisiä täältä metsästä kikkaiten hankien kiskolla ja kiitos kirjustani rakas Irjani! Heräisikö si grat ilmat muuttuneet täälläkin. Kyllä kovast. tekee mielen pois täältä, vaan eihän se nykyään ole mahdollista, mutta varmasti vielä joskus saamme yhdessäkin hiihtellä keväänillä hangilla. Etänä alkaa taas kevään tulen muodostua kaikki puolia hiuskemmaksi ja valoisammaksi. Kosta ei tarvitse enään tuhata maiden käyävien karbiditrikkejä kanssakaan.

Minä olen hihi katuna veistellyt ja rakannut, välin laittanut piteitä saunimi, kun punkko-sirä ohimennen pyyhkäisee lastun sarmestakine. Olen miettinyt ja pohtinut miten saini val-

17.3.1942; 6.4.1942). Koska Matti oli saanut radistin koulutuksen, kuului yhteydenpito radiolla olennaisesti osaksi hänen arkeaan riippumatta siitä miten rauhallista tilannetta rintamalla elettiin. Tehtävään sisältyi myös laitteiston huoltoa ja ylläpitoa. Radiomiehen tehtävä vaati asemasodan aikana toisinaan paljon samalla paikalla työskentelyä, mikä Matin kerronnassa näyttytyi yksitoikkoisuutta lisäävänä tekijänä. Matin työmäärää lisäsi myös se, että hän oli usein ainoa, jolla oli tarvittava tieto yhteydenpidon hoitamiseen. Saamiinsa tehtäviin Matti suhtautui kuitenkin purnaamatta, sillä jokaisen sotilaan oli kannettava velvollisuutensa isänmaata kohtaan:

Kirjoitin siitä, että saatan ehken joutua uuteen tehtävään. Milloin siihen joudun, en vielä tiedä mitään. Joutumiseni on vapaaehtoinen, saan edelleenkin olla tässä samassa tehtävässä, mutta sittenkin lähdän kun tilaisuus tulee. Se siinä vaan on pahempi kun joutuu aina olemaan samalla paikalla, eikä pääsen enään samalla tavalla liikkumaan kuin ennen. Sitä täällä en koskaan ole tinkinyt mitä tehdä täytyy, sillä olipa työ mikä tahansa niin se on suoritettava vaikka henki menisi. (Matti 13.2.1942.)

Useimmat pitivät sotimista jokaiselle sotilaille osoitettuna velvollisuutena, joka on täytettävä (Juntunen 1990: 244). Samoin kuin lottiin, myös sotilaisiin yhdistettiin ajatus, jonka mukaan heidän tehtävänä oli palvella ja uhrautua (Kivimäki 2004: 351). Kemppaisen mukaan suurin ja jaloin teko, jonka sotilas saattoi tehdä, oli kaatua isänmaan puolesta. Ihannesotilaaseen liitettiin ajatus nuoruudesta ja puhtaudesta, mikä lisäsi myös uhrin hyvyyttä. Nuori ja vapaaehtoisesti sotaan lähtenyt uhri nähtiin isänmaalle annettuna kaikkein parhaimpana. Kemppainen toteaa vapaaehtoisuuden olleen yksi sotilaskuvausten tavallisimmista myyteistä, jossa esimerkiksi vaaralliseen tehtävään lähtevä vapaaehtoinen uhrautuu muidenkin sotilaiden puolesta. Vapaaehtoisena sotaan lähtenyt nähtiin korostuneen isänmaallisena ja uhrimielisenä. Ristiriidattomin vapaaehtoinen oli perheetön nuorukainen. (Kemppainen 2005: 236, 2006c: 171.) Kaatumisen mahdollisuus esiintyi Irjan ja Matin kirjeenvaihdossa, joskaan siitä ei puhuttu kovin usein. Matin suhtautumisessa kaatumiseen keskeistä näyttäisi olleen ajatus velvollisuuden täyttämisestä, jossa kaatuminen oli arvokas ja kunnioitettu teko:

Jos minun kohtaloni on kaatua isänmaan puolesta, ei se peloita vähääkään, sillä silloin olen suorittanut elämäntyön, josta ei varmaan kellään ole pahaa sanottavaa (Matti 3.2.1944).

Ajoittaisesta pelosta, turhautumisesta tai elämän epävarmuudesta huolimatta Matin kerronnassa on merkille pantavaa, että hän ei juurikaan valita osastaan tai osoita

Matin yksi tärkeä tehtävä rintamalla oli yhteyden pitäminen muihin yksiköihin. (Kuvaaja: tuntematon.)

taistelutahdon höltymistä. Kemppaisen mukaan (2006a: 234) jatkosodan alkupuolella yleinen innostus isänmaan puolustukseen oli suurta, mutta sodan pitkittyessä alkoi

esiintyä vaikeuksia myös uhrimielen ylläpidossa. Matin kirjeissä tämä näkyi selvimmin sodan lopulla, kesäkuussa 1944. Kun kesällä 1944 tilanne rintamalla muuttui venäläisten aloittaessa suurhyökkäyksensä ja kun se, mitä oltiin kaikin voimin takaisin vallattu, oltiin jälleen kerran menettämässä, ilmestyi Matin kerrontaan käynnissä olevan sodan hyödyllisyyden kyseenalaistavaa pohdintaa:

Jollain tavoin on mieliala painostava ja mieleen tulee kysymys, mitä tämä retki hyödytti ja mitä meillä on edessämme (Matti 22.6.1944)?

Elämää rintamalla

Kuten edellä kävi ilmi, ulottui epävarmuus rintamaelämän monille eri osa-alueille. Jatkosota merkitsi sotilaille jättäytymistä tutun siviilielämän ulkopuolelle ja edellytti heiltä sopeutumista pitkäaikaisiin poikkeusolosuhteisiin. Seuraavaksi tarkastelen niitä haasteita, joita sotilaat kohtasivat varsinaisten sotatoimien ulkopuolella.

Yksi keskeisimmistä rintamaelämää hankaloittavista tekijöistä olivat asuinolosuhteet. Etenkin syksyn 1941 ja kesän 1944 aikana sotilaiden majoittuminen oli varsin vaihtelevaa. Asuinolojen kuvailu jäi Matin kirjeissä vuoden 1941 hyökkäysvaiheen ja kesän 1944 torjuntataistelujen osalta melko vähäiseksi luultavasti jatkuvan liikkeellä olon vuoksi ja myös siitä syystä, ettei erityisiä majapaikkoja suinkaan aina edes ollut. Mainintoja löytyy esimerkiksi taivasalla maakuopassa ja kuusen alla vietetyistä öistä, jotka saivat osakseen haaveilua paremmista oloista: *[...] olisi ihana nautinto saada nukkua sängyssä, sisällä rakennuksessa ja eikä aina korvissa jylisis ja viheltäis* (Matti 2.8.1941). Pidempiaikaisia asuinpaikkoja ei joukkojen etenemisen vuoksi voinut edes olla, jolloin yötä oltiin milloin missäkin. Tämä vaati miehiltä runsaasti mukautumiskykyä, jota Matti Lappalaisen (1990: 36) mukaan suomalaisilla miehillä oli jo entuudestaan; he olivat tottuneet sopeutumaan yksinkertaisiin ja raskaisiin oloihin, mikä auttoi heitä selviämään näissä rintaman hankalissa oloissa. Arvelen harvojen olleen kuitenkin tottuneita rintamaolosuhteiden alituisen muuntelun kaltaiseen tilanteeseen. Esimerkkinä siitä alituisesta muutostilasta, mihin sotilaiden oli rintamalla ollessaan sopeuduttava mainittakoon Matin kirjeissä esiin noussut tapaus, jossa hän oli järjestellyt yhdessä toveriensa kanssa majapaikan kuntoon eräässä seudun tyhjäksi jääneessä talossa, mutta jonka he olivat lähtökäskyn vuoksi joutuneet jättämään miltei saman tien:

Saimme tässä itsellemme kolmeen mieheen erään aution talon siistittyä, mutta taitaakin tulla taas lähtö. Vaihtelevaista on tämä elämä. Tänään ei tiedä sanoa missä ollaan aamulla. (Matti 8.11.1941.)

Koska sotilaat olivat pääasiassa läheisilleen vieraissa paikoissa, oli asuinpaikan kuvailulla tärkeä tehtävä: siten rintamalla olija pystyttiin liittämään johonkin ympäristöön ja erossa olo saattoi hiukan helpottaa läheisten tietäessä, miten rintamalla eletään. Asemasodan aikana Matin asuinpaikka vakiintui pitemmäksi aikaa, jolloin hän kuvaili elinolosuhteitaankin kirjeissään enemmän. Matin kerronnan perusteella hänen asemasodan aikaisia asuinolojaan voisi luonnehtia melko kehnoiksi. Saamani käsityksen mukaan Matti asui pääasiassa autiotaloissa ja kesästä 1942 lähtien parakissa. Molemmissa tapauksissa kerronnassa oli usein läsnä asuinpaikassa koettu kylmyys ja kosteus, ja vastenmielisinä mainitaan monesti myös riesana olleet, erityisesti sänkyihin pesiytyneet lutikat. Seuraavassa katkelmassa Matti kuvaa asuinolojaan autiotalossa helmikuulta 1942:

Ei siinä ”mörskässä” ole mitään anteeksi pyytämistä. Mörskä tämä uusi kortteeri on sanan täydessä merkityksessä. Ei vielä ole tähän asti lutikat vaivanneet, mutta kyllä niitäkin on täällä. Pidin pienen tarkastuksen seinillä ja niistä löytyy vaikka minkälaisia petoja. Luultavasti johtuu niiden huomaamattomuus meitä kohtaan siitä, että täällä on toistaiseksi ollut holotna joten ovat ehken kankeampia kuin me. Sattui tässä tuuli kääntymään sellaiselle suunnalle, että puhaltaa päin meidän lepattavia, rikkinäisiä akkunoitamme. Aika myrsky siitä taasen tulikin, lämpö ei kestä yhtään täällä. Olin tänään evakuoimassa naapuritaloista ruutuja ja sovittelin niitä tänne meille. Ei nyt enään lunta ainakaan tule sisälle, mutta kyllä vielä tukka heiluu nytkin päässä. Kaiken päivää on tuli palanut uunissa, nytkin paraillaan kaveri kantaa puita siihen. Taitaa olla selvintä nousta yöksi uunille ja vetää turkki päälleen. No toivottavasti huomaa tuuli tämän ja muuttaa suuntaansa. (Matti 4.2.1942.)

Asuinpaikan asumiskelpoiseksi saattaminen vaati miehiltä monenlaista vaivannäköä. Matti pyrki tekemään olonsa viihtyisämmäksi silloin, kun aloillaan pysyminen näytti todennäköiseltä ja pidempiaikaiselta. Asuinpaikan kohentamiseksi Matti kertoi kierrelleensä autioituneissa lähiseutujen taloissa etsimässä sopivia tarvikkeita ja huonekaluja:

Pitäisi ruveta laittamaan kohtapuoleen tätä majaa sellaiseen kuntoon, että tässä viihtyy vaikka pitemmänkin aikaa ellei tarvitse muuttaa välillä pois. – Onhan minulla täällä jo kalustoakin rautasänky, pöytä ja tuoli. Pitänee lähteä johonkin huonekaluliikkeeseen hommaamaan lisää. Huonekaluliikkeitä on jokaisessa talossa, missä ei ole majoitusta. Valikoima niissä tosin on kovin yksipuolista, mutta täytyy tyytyä, sillä eihän kaikilla ole tälläistäkään. Tämä buduaarikin on hieman kehnosti tapiseerattu, osaksi erilaisilla tapetin kappaleilla ja vanhoilla sanomalehdillä, mikä muuten on yleinen paperoimistapa ollut tässä ihanne

valtiossa ja tietysti lisäksi komeat julistukset mahtavasta puna-armeijasta. (Matti 22.2.1942.)

Asuinpaikan edes jonkinlainen viihtyvyys näytti olleen tärkeä tekijä lisäämään Matin hyvinvointia rintamalla. Asuinolojen viihtyvyydessä olennaista oli myös mahdollisuus huolehtia hygieniasta, jolla tarkoitan paitsi asuinpaikan siisteyttä myös sotilaiden henkilökohtaista hygieniaa. Rintama-asumuksissa tavallinen riesa olivat lutikat, ja niiden hävittämiseen kehittyikin sodan aikana mitä moninaisimpia keinoja (esim. Matti 14.2.1942). Henkilökohtaisen hygienian kohdalla korostui puolestaan saunan tärkeys:

Huomenna täytyy lämmittää sauna, muuten ei ole hyvä olla. Nyt onkin ensi luokan sauna, eräästä asuinrakennuksesta tehty. Kiukaana on ryssän kenttäkeittiö, jossa nyt keitetään kiviä. Löyly on makea, tuskin siinä keittiössä onkaan mitään niin hyvää ennen keitetty. (Matti 4.2.1942.)

Silloin, kun saunaa ei ollut omassa asuinpaikassa, tai sitä ei voitu sinne rakentaa, käytiin saunomassa pitemmän matkan päässä. Saunaan oli päästävä, sillä se toi vaihtelua rintaman arkeen ollen Matille yksi mieluisimmista vapaa-ajan ohjelmanumeroista:

Kuten huomaat olen vieläkin hyvin ahkera käymään saunassa. Eihän täällä oikeastaan muuta parempaa huvia olekaan kuin hyvä kylpy. Nyt ei tätä huvia ole sentään kuin lauvantaisin, sillä saunamatka on pitkänlainen. Hyvät löylyt tuli taaskin otettua ja mieli tuntuu niin mukavan makuiselta. (Matti 6.2.1943.)

Asuinolojen ohella yksityisyyden puute oli yksi rintaman elämää hankaloittavista tekijöistä. Eläminen rintamalla merkitsi asuinpaikan jakamista monien muiden sotilaiden kanssa ja erilaisten elämäntapojen yhteensovittamista. Matti kertoi yhteisasumisen muuttuvan häiritseväksi erityisesti silloin, jos hän suunnitteli hiljaisuutta ja keskittymistä vaativaa tekemistä, kuten kirjeen kirjoittamista ja lukemista: *[...] kaiken päivää on ollut sellainen huuto ja mekastus, ettei siinä parhaalla tahdollakaan voi syventyä sen vertaa, että kirjettä kirjoittaisi* (Matti 1.2.1942). Asuinkumppaneiden aikaan saama meteli oli usein varsin kovaa, jota paetakseen Matti kertoi järjestäneensä itselleen jopa yöpäivystystä saadakseen olla edes öisin rauhassa. Juhlapäivinä, kuten juhannuksena, meteli yltyi entisestään miesten päästessä juhlatunnelmaan:

Eilen kirjoitin Sinulle, mutta siitä ei tullut oikein kerrassaan mitään tuolla parakin seinien sisällä, missä pojat pitivät meluaan. Sitten vielä kun juhannuksen kunniaksi oli pojilla pytty kaljaa niin voit hieman kuvitella millaista on meteli. Lähdin illalla tuonne kylään kävelemään ja sieltä palattuani olivatkin juhlat ylimmillään kiväärit ja konepistoolit paukkuivat luulin jo, että ryssä olisi saapunut vieraaksi, mutta humalaiset ukot vain ampuivat. Näin riemuinen oli meillä juhannusaatto. (Matti 24.6.1942.)

Parhaiten rintaman asuinolojen puutteet tulivat esille Matin ollessa viikon mittaisessa sähköttäjäkoulutuksessa marraskuussa 1943, jossa koulutettaville järjestettiin majoituspaikaksi mukava asunto:

Enempi kuin mitkään kurssit kiinnostaa minua tämä asuntomme. Kaksi valoisaa siistiä huonetta, tupa ja kamari on 4 miehen asuntona. Loistoasunto parakin jäleltä, mukavuuksia, sähkövalot, radio, monipuolista kirjallisuutta, säkillinen lanttuja nurkassa, joita on ahkerasti paistettu kuumassa tuhkassa, paras mukavuus on rauhallisuus ja hiljaisuus vapaa-aikoina. (Matti 10.11.1943.)

Parakkiin verratun *loistoasunnon* ominaisuuksiksi Matin listauksessa tulevat mainituiksi erityisesti asunnon tilavuus, valoisuus, erilaiset viihdykkeet ja ruoka, mutta niitäkin enemmän hän näytti arvostavan juuri rauhaa ja hiljaisuutta. Vaikka yksityisyydenpuute oli toisinaan raskasta, ei yhteiseloon liittynyt Matin kerronnassa kuitenkaan pelkästään ikäviä puolia, vaan kirjeistä nousee esiin myös mukaviksi mainittuja asioita, kuten moninaiset rintaman vapaa-ajantoimet, joita käsittelen tarkemmin luvussa *Mielenvirkeyttä vapaa-ajantoimista*, mutta myös erilaisia sosiaalisia tilanteita, joissa joukon yhteisöllisyyden edut pääsivät oikeuksiinsa. Vaikka juhlapäivät saattoivat tuottaa epämiellyttävää metelöintiä, liittyi niihin Matin kerronnassa myös hyviä muistoja. Erityisen mieleenpainuvana ja miellyttävänä tapahtumana Matti kertoi vuoden 1943 joulusta. Hän kertoi arvelleensa joulun muistuttavan mitä tahansa päivää rintamalla, mutta suursiivouksen tekeminen majapaikassa ja erityisen jouluaterian, lintupaistin, suunnittelu toivat myös Matin arkeen joulun tuntua. Joulun erottui tavallisesta arjesta myös ohjelmansa puolesta, mikä tekikin aatosta varsin mukavan. Oletan joulun mieleenpainuvuuden liittyneen juuri juhlapäivän tuomiin muutoksiin rintaman usein harmaaksi koettuun arkeen.

Kerkesimme olla jo joulukirkossakin. Rykmentin pastori kävi täällä pitämässä Jumalan palveluksen, jossa koko porukkamme oli mukana. Sen jälkeen yhteinen jouluateria, onnen toivotuksia, puheita ja laulua. Ei voi muuta kuin sanoa, että tämä aattoilta on ollut erikoisen viihtyisä. (Matti 24.12.1943.)

Asuinolojen ohella toinen keskeinen ongelma rintamalla oli ravinto. Kuten jo edellä on käynyt ilmi, oli sotilaiden ruokahuolto rintamalla usein heikonlainen. Erityisen hankala tilanne oli etenemisvaiheen aikana, jolloin elintarviketäydennys ei aina tavoittanut joukkoja. Kesän 1941 ravintotilanne oli monessa paikassa rintamalla niin heikko, että sotilaat valittivat suoranaista nälkää. (Huuhtanen 1986: 12.) Matin kerronnassa nälkä ja väsymys olivat usein toistuvia aiheita eritoten syksyllä 1941, jolloin taistelutilanteet

saattoivat edellyttää vuorokauden ympäri valvomista ja ruokavarastojen huvetessa tilanne hankaloitui entisestään:

Olen nyt pari yötä ja päivää valvonut, ei oikein tule nukkumisesta mitään kun kutsumattomia vieraita liikuskelee lähistöllä. Nälkä tahtoo olla en ole pariin vuorokauteen syönyt muuta kuin pari kolme voileipää ja kohta rupee muona loppumaan koko sakilta. (Matti 19.8.1941.)

Nälkää hillitäkseen miehet alkoivat hyödyntää ympäristöstään löytämiään tai saamiaan elintarvikkeita. Tilaisuudet opittiinkin käyttämään pian hyväkseen. Esimerkiksi marraskuussa 1941 Matti kertoi tehneensä Äänislinnassa tuttavuutta lehmänomistajan kanssa ja järjestäneensä sillä tavoin litran maitoa päivää kohden omaan ja toverinsa käyttöön. Pula ravinnosta lisäsi miesten kekseliäisyyttä ja toisaalta myös ruoanlaittotaitoja. Täydennystä varastoihin hankittiin esimerkiksi matkan varrelta löydetyiltä pelloilta ja keksittiinpä myös metsissä harhailleille kotieläimille hyötykäyttöä:

Minä olen voinut hyvin ja nyt parina päivänä leväty oikein kunnolla. Eilen katsellessamme näitä ryssien laitoksia, näimme kanoja ja kukkoja metsässä kävelemässä. Mitäpä muuta kuin mottiin kanat ja nyt nousee pakeista hermoja kutkuttava tuoksu. Sitten kaivoimme uusia perunoita. Kuule eikö tule Sinullekin jo vesi suuhun, kun kuulet mitä hyvää ryssä on meille tänne järjestänyt. Toiset pojat kuljettavat mukanaan lemmiä ja vuohia, kohta alkaa naurattamaan nämä kulkueet joita maanteilla vaeltaa. (Matti 12.8.1941.)

Jos naisten oli kotirintamalla selviydyttävä miesten töistä, kohtasivat miehetkin rintamalla olleessaan tilanteita, joissa heidän oli selviydyttävä perinteisesti naisille kuuluvista tehtävistä. Tällaisia olivat muun muassa ruoanlaitto ja pyykinpesu, joista sodan edetessä muodostuikin monille tavallinen osa arkea: *Täällä oppii taas hyvin monipuoliseksi, keittäminen, paistaminen, housujen paikkaus, pyykin pesu ym. hommat kuuluvat jokapäiväisiin tehtäviin* (Matti 20.7.1941). Esimerkiksi majaillessaan Puutsaaren luostarissa syyskuussa 1941 Matti tutustui ensimmäisiä kertoja omakohtaisesti leivonnan saloihin. Koska ruoanlaitto ja leivonta olivat niin leimallisesti naisten osaamisaluetta, oli miehen mahdollista häpeilemättä osoittaa oma tietämättömyytensä ja kömpelyytensä noissa tehtävissä:

Ajatteles, että olen ollut tänään koko päivän leipurina kahden kaverin kanssa. Olemme päässeet niin pitkälle, että kääntymme ovat paraillaan uunissa. Se on kumma miten joku naisimmeinen selviää tuollaisesta hommasta yksinään. Meillä on ollut hiki kaiken päivää ja tulinen kiire. Tietysti tämä saattaa johtua siitäkin, että olemme vasta-alkajia. No niin ensin lämmitimme sangollisen vettä ja siihen sekoitettiin suolaa, sokeria ym mausteita. Se juttu, missä järjestyksessä hiiva laitetaan oli epäselvä.

Kaveri sanoi, että se laitetaan sitten vasta kun siihen on jauhot sotkettu, sillä muuten eivät jauhot kestä vedessä. Minä olin toista mieltä ja riita pantiin tasan. Ensin vähän jauhoja ja sitten hiivaa. Saimme monenlaisten vastusten ja miettimisen jälkeen taikinamme siihen kuntoon, että sitä voitaisiin välillä käyttää uunissa. Päätimme kuitenkin ensin hieman nukahtaa. Sitä asiaa emme ottaneet huomioon, että taikinallahan [on] hyvä kyky kävellä pois pytystä ja sen se teki meillekin, tullen jo ovella vastaan. Mitäpä siitä nosteltiin siitä leipälapion päälle ja vähän pyöristeltiin ja uuniin. [...] Ei käänttyjen muoto tullut niin säännöllinen ja en tiedä tuliko siihen tarpeeksi kaikkia aineita, vai tuliko liian paljon, mutta juuri toivat tähän ensimmäistä tulokasta maisteltavaksi. Ja katso, sehän erittäin kaunis ja hyvän makuinen. [...] Sen minä joudun vaan sanoa, että naisille ja heidän töillensä pitää hattua nostaa. Ei se ole leikkihommaa kun sitä joutuu itse kokeilemaan. (Matti 8.9.1941.)

Huolimatta siitä, että leivonnan lopputulos oli varsin kelvollinen, korosti Matti kertomuksessaan tehtävän haastavuutta ja ihmetteli naisten taitoja. Johtuen siitä, että keittiössä ahertava mies oli siviilielämässä harvinaisuus ja että ruoanlaitto oli rintamaa ja kotirintamaa yhdistävä asia, olivat siihen liittyvät kertomukset varsin yleinen aihe *Matin* kirjeissä, etenkin asemasodan aikana. Näen kertomuksen yhtenä merkityksenä olleen osoittaa myös naisten tarpeellisuutta rintaman miehisessä maailmassa. Naisten tärkeys tuli kirjeissä esille useaan kertaan ruokaan liittyvän kerronnan yhteydessä: *Kyllä Sinun pitäisi olla rakas täällä toisinaan antamassa neuvoja pulmallisissa kysymyksissä, jotka koskevat ruuan laittoa* (Matti 5.9.1943). Irja osallistui *Matin* ruoanlaittopulmiin paitsi kirjoittamalla neuvoja esimerkiksi lintupaistin valmistukseen, mutta lähettämällä myös ruokapaketteja rintamalle. Kotirintaman osuus miesten ravinnonsaannissa olikin merkittävä, ja miehiä haluttiin auttaa, vaikka kotonakin ravintoa oli usein niukasti. Matille paketit olivat mieluisia yllätyksiä, mutta toisinaan postin kulku oli niin hidasta, että paketin sisältö oli vastaanottajan tavoitettuaan ehtinyt mennä jo aivan pilalle (esim. Matti 18.3.1943).

Asemasota toi tullessaan sotilaille paremmat mahdollisuudet hankkia itse lisäravintoa. Puhdetöinä kasvatettiin perunaa ja muita juureksia, mutta erityisen suosituksi ravinnonhankintatavaksi muodostuivat metsästäminen ja kalastaminen. (Soikkanen 2005: 576.) *Matin* kerronnassa erityisesti linnut ja jänikset, mutta myös kalat olivat tärkein itse hankittu lisä ruokavaliioon. Metsästysinnon mukana nälkään liittyvät ongelmat olivatkin pitkään poissa ja etenkin vuosien 1942 ja 1943 aikana kirjoitetut kirjeet ajoittain suorastaan pursuavat kertomuksia riistapaisteista:

Olen nyt hyvin kylläisenä, päivällä pistelin jänispaistia kupuni täyteen ja äsken laittaessani tulta kamiinaan paistoin perunoita ja niiden kanssa söin

vielä yhden pyyn. On sentään hyvä, että kansanhuoltolautakunta ei ole missään tekemisissä sensuurin kanssa, muuten luettuaan tällaisista mässäilemisistä lihapatojen ääressä, laittaisi pian meiltä nämä jänikset ja linnut yleiseen käyttöön. (Matti 3.12.1943.)

Asemasodan pitkät vuodet

Täällä ei ole sodan kannalta tapahtunut mitään erikoista. Aivan on elämä samanlaista kuin ennenkin, tylsää, eipä tekisi pieni vaihtelu pahaa. (Matti 3.2.1943.)

Rintamalinjojen vakiintuminen vuodenvaihteessa 1941–1942 aloitti yli kaksi vuotta jatkuneen asemasodan, jolloin varsinaiset sotatoimet vähenivät huomattavasti (Syrjö 2005: 568). Ihmisten mieliin oli päässyt iskostumaan käsitys, että jatkosota olisi jo syksyksi voitollisesti päätetty. Lyhyeksi uskotun sodan pitkittymisen seurauksena miehistö alkoi väsyä, mikä ilmeni jo syksyllä 1941 taisteluista kieltäytymisenä ja karkuruuden lisääntymisenä. Etenkin vanhan rajan ylittämisen jälkeen oli joukkojen motivointi etenemiseen vaikeaa. Sotilaiden henkistä huoltoa ei ollut suunniteltu pitkää sotaa varten. (Olsson 2005a: 132.) Hyökkäysvaiheen jatkuessa ja joukkojen edetessä alkoi valistushenkilöstön huolena olla alun perin varsin voimakkaan hyökkäyshengen laimeneminen, kurittomuusilmiöt ja kyllästyminen. (Huuhtanen 1986: 281; Syrjö 2005: 568.)

Vaikka työtehtävät saattoivat asemasodan aikana rutinoitua ja rintamaolosuhteet arkipäiväistyä sotilaiden mielessä, muodostuivat henkiset haasteet suuriksi. Erityisen haasteelliseksi kysymykseksi asemasodan aikana muodostui toiminnan vähyys ja siitä seurannut sotilaiden pitkästymisen. Tapahtumattomuus vaikutti rintamamiesten mielialaan ahdistavasti. Päämajassa yksitoikkoisuus todettiin selväksi uhaksi miesten taistelukunnolle ja mielialakehitykselle. Ahdistusta lisäsivät paitsi kehnot rintamaolot ja yksitoikkoisuus, myös ainainen hengenvaara, joka konkretisoitui satunnaisissa yhteenotoissa vihollisten kanssa. (Syrjö 2005: 575.) Asemasodan aika näkyy myös Matin kerronnassa mielialan laskuna. Tanja Huuhtasen (1986: 134) mukaan rintamasotilaat eivät koetelleet peitellä kyllästymistään läheisille kirjoittamissaan kirjeissään, mikä on nähtävillä myös tässä tutkimuksessa käytetyssä aineistossa. Merkittävimmäksi syyksi mielialan laskuun kirjeissä nousee elämän yksitoikkoisuus, josta tuli pysyvä osa kirjeiden sisältöä asemasodan alettua Matin rintamaosuudella joulukuussa 1941: *Hirvittävän yksitoikkoiselta on ruvennut tuntumaan nykyään tämä koko sotahomma* (Matti 20.12.1941). Asemasodan pitkittymisen myötä tehtävästä katosi

jossain määrin mieli ja merkitys, kun mitään ei tapahtunut. Tämä lisäsi tulevaisuutta kohtaan tunnettua epävarmuutta, sillä niin pitkään, kuin sota jatkui asemasotana, ei mitään ratkaisuakaan voinut olla odotettavissa. Epävarmuuden ja toimettomuuden ahdistamana Matti myönsi tuntevansa toisinaan kapinamielen heräävän itsessään:

Tahtoo toisinaan luonto ruveta kapinoimaan tätä nykyistä olotilaa vastaan. Eihän se siitä miksikään korjaannu, parasta tyytyä ja olla hyvillään, kun pääsee näinkin helpolla. (Matti 18.5.1943.)

Tapahtumattomuuden myötä asemasodan aikainen elämä myös arkistui hyvin nopeasti, kun rutiineja rikkovia tapahtumia ja yllättäviä tilanteita oli vain vähän. Asemasodan arki saattoi hetkittäin vertautua Matin kirjeissä siviilielämään:

Muuten kaikki tuntuu hyvin siviilimäiseltä, elleivät miehet olisi sotilas puvussa. Sodasta ei tiedä mitään, ei ole vielä muistanut tänään tulla se vanjakaan lentämään. (Matti 19.2.1942.)

Siviilimäisyys liittyi nimenomaan sotatoimien vähyyteen, siihen, ettei sodan läsnäoloa edes tulisi huomanneeksi ilman miesten yllä olevia sotilasasuja. Lisäksi miehillä oli monia vapaa-ajan toimia, jotka olivat tuttuja myös heidän siviilielämästään. Tunne sodan siviilimäisyydestä toistui muun muassa huhtikuussa 1943, jolloin Matti kirjoitti:

Tämä sotatouhumme alkaakin olla kohta hyvin siviilimäistä, vai mahtaako se tuntua sellaiselta sen vuoksi, että ei enään muista kunnolla miten siellä kaukaisessa, ihanassa siviilissä eletään. (Matti 8.4.1943.)

Oli varmasti varsin tavallista, että rintamalla vieraannuttiin kodin jokapäiväisestä elämästä ja saatettiin unohtaa arjen hankaluudet. Sodan luomassa poikkeustilassa siviilimaailmassa eletty arki näyttäytyi *ihanana* – edustihan se täydellistä vastakohtaa rintamaelämälle, jossa rauhallisuudesta huolimatta vaara oli alati läsnä. Kirjeissä olleet ilmaisut, jotka kertovat halusta etäännyttyä tai jopa paeta rintaman arkea, toimivat pohjana ajatukselle siitä, miten toisenlaista elämä voisi olla. Rintaman arjen turruttavien rutiinien rinnalla siviilielämän arki oli jatkuvasti haaveilun kohteena. Uusi ja parempi aika odotti jossain tulevaisuudessa. Matille se merkitsi yhteisen elämän rakentamisen konkreettista aloittamista Irjan kanssa:

Loppuisi tämä sota jo pian, että pääsisi elämään omaa rauhallista elämäänsä. Olen monet kerrat kuvitellut millaista olisi omassa kodissamme olla. Kyllä varmaan ei maan päällä olisikaan muuta parempaa paikkaa, kun kerran pääsee täältä korvesta kotiutumaan ihmisten ilmoille. (Matti 20.10.1943.)

Rintamaelämän arki ja arkipäiväisyys olivat yhtäältä tavoiteltua, toisaalta niistä haluttiin päästä eroon. Matin kerronnassa arkisuus ulottui varsinaista arkielämää laajemmalle

alueelle, myös tapaan suhtautua sotaan. Toukokuussa 1943 sankarivainajien muistopäivänä Matti totesi oman suhtautumisensa muuttuneen sodan aikana niin, että jopa sodan seuraamukset alkoivat tuntua hänestä varsin arkisilta.

Ei tahdo osata eläytyä viettämään tätä juhlapäivää sillä tavalla kuin pitäisi. Jollain tavalla kaikki tuntuu niin karulta ja arkipäiväiseltä, koko sisäinen olemus on muuttunut näiden rauhottomien vuosien aikana vallan toiseksi (Matti 16.5.1943).

Vaikka Matti valitti osastaan hyvin harvoin, vaikutti asemasodan aika myös häneen niin, että joinakin hetkinä rintamalla oleminen muodostui hyvin raskaaksi tehtäväksi etenkin, kun sodan päättymiselle ei ollut mitään merkkejä näkyvissä: *Vaikealta tuntuu ajatus, että sota ei vielä tämän vuoden aikana päättyisi, mutta sen näkee ainakin vuoden kuluttua* (Matti 5.1.1943). Joutenolon ahdistavuutta lisäsi myös erityisesti tieto kotirintamaa rasittavasta työväen puutteesta. Aikakauden hengen mukaisesti joutenolo ei ollut sopivana pidettyä, ja koko kansan odotettiin ahkeroin yhteisen päämäärän hyväksi (Kemppainen 2005: 464). Asemasodan joutenolo ei vastannut mielikuvaa yhteisen asiaan eteen ponnistelevasta kansasta, jolloin myös Mattin kerrontaan ilmestyi ajatus hänen, nuoren miehen, elinvoimaisimman ajan hukkaan kulumisesta.

Tuntuu monta kertaa siltä, että aivan turhan takia saa täällä kuluttaa suoraan sanoen joutilaana parhaita vuosiaan (Matti 3.2.1943).

Huolimatta siitä, että poikkeusolosuhteet tavallaan normalisoituivat tai arkistuivat aikaa myöten, voimistuivat jotkin niiden seurausilmiöistä (Juntunen 1990: 241). Miehistö keskuudessa alkoi ilmetä vastahakoisuutta ja epäsovivaa toimintaa, joita tarkastelen lähemmin luvussa *Kelvollinen mies*. Seuraavaksi luon katsauksen niihin keinoihin, joilla miesten mielenvirkeyttä koetettiin pitää yllä.

Mielenvirkeyttä vapaa-ajan toimista

Asemasota-ajan yksi suurimmista vaikeuksista oli armeijan henkisen ja fyysisen kunnon säilyttäminen. Yksitoikkoinen elämä tukikohdassa uhkasi sotilaiden mielenterveyttä ja korsujen heikot elinolosuhteet yhdessä vähäisen ravinnon kanssa olivat uhka terveydelle. Parasta vastapainoa rintamaelämälle olivat lomat, mutta koska niitä myönnettiin varsin harvoin, muodostui rintamalla monia muita keinoja mielenvirkeyden ylläpitämiseksi. Näitä vapaa-ajan toimia olivat muun muassa urheilu, puhdetyöt, eränkäynti, maataloustoiminta, lukeminen, kortinpeluu, viihdytyskiertueet ja radio sekä kirjeiden kirjoittaminen. (Lappalainen 1990: 36.) Nämä toimet olivat keskeinen osa

asemasodan arkea ja siten läsnä myös Matin kirjeiden arkielämän kertomuksissa. Arjen tapahtumien jakaminen kaikkine pieninekin sattumuksineen oli tärkeää, jotta kirjeen vastaanottajakin pääsisi osalliseksi kirjoittajan arjen tapahtumista. Seuraavaksi tarkastelen niitä vapaa-ajantoiminnan muotoja, jotka näyttelevät keskeistä roolia Matin kerronnassa.

Eränkäynti merkitsi sotilaille paitsi mahdollisuutta monipuolistaa ravinnonsaantia myös hyvää ajankulua. Itä-Karjalan laajat erämaat ja monet järvet tarjosivat runsaasti riistaa ja kalaa. Kalavesiä oli käytetty hyödyksi jo etenemisvaiheessa. Eränkäynti muuttui yhä suosittumaksi rintamalinjojen vakiinnuttua asemasotavaiheessa. Aluksi metsästys ja kalastus olivat vain innokkaimpien harrastajien virkistystoimintaa ja lisäravinnon hankkimista, mutta jo talvella 1941–1942 alettiin yleisemminkin koota taitavista eränkävijöistä komennuskuntia hankkimaan kalaa ja riistaa huollon käyttöön. Itä-Karjalan hallinnosta sodan ajan vastannut Itä-Karjalan sotilashallinto huolehti myös eränkävynnin järjestämisestä ja antoi useita sekä siviilejä että sotilaita koskeneita määräyksiä alueella tapahtuvasta metsästyksestä ja kalastuksesta. Eränkävynnin uskottiin olevan tuottoisaa, ja elokuussa 1941 tukkuliikkeet perustivat Vako Oy:n, jonka suunnitelmissa yhdellä keskeisellä sijalla oli riistakauppa Itä-Karjalasta. Siitä huolimatta, että riistaa saatiin runsaasti, tuli sitä kauppoihin kovin vähän. Syynä tähän oli se, että metsästävät sotilaat söivät usein oman saaliinsa ja osa riistasta kulkeutui kotirintamalle helpottamaan ruokapulaa. (Soikkanen 2006: 576–579.)

Metsästäminen oli varsin yleinen aihe Matin kirjeissä, sillä hän kertoi olleensa myös siviilissä innokas metsämies: *Tuskin olen tullut Sinulle maininneeksi, että ukkosi oli ennen rauhan aikaan hirviin innostunut metsästelemään ja varmasti on vieläkin sodan loputtua. Mitäs tykkäät kultaseni saadessasi ukon, joka syksyllä ainakin pyhäpäivinä juoksee metsällä?* (Matti 2.8.1942.) Asemasodan kuluessa eränkävynnistä muodostui Matille ajoittain miltei jokapäiväinen ohjelmanumero. Itä-Karjalan metsissä oli tarjolla monenlaista riistaa, sekä pienriistaa että suurpetoja, joita miehet metsästäivät paitsi lisäruoan toiveissa, mutta myös ajankuluksi ja taloudellisten etuuksien toivossa; joistakin petoeläimistä, kuten karhusta, maksettiin kaatajalle tapporahaa ja lisäksi taljasta ja lihasta oli mahdollista saada varsin hyvä hinta. (Soikkanen 2006: 582–583.) Lokakuussa 1942 Matti kertoi metsästyksestä tulleen muutamalle miehelle niin mieluista toimintaa, että kaikki vapaa-aika oltiin valmiita käyttämään sen hyväksi joko metsässä samoillen tai sitten siihen valmistautuen:

[...] muutamaan mieheen, allekirjoittanut mukaan luettuna tietysti, on iskenyt kyntensä niin paha metsästyskärpänen, että eipä tahdo enään joutaa kämppää siistimään. Milloin ei olla metsällä tai ole muuta hommaa, tehdään tässä kämpässä haulia oikein tehdasmaisesti ja ladataan patruunoita. Kämpän lattialle on kahdesta isosta litteästä kivistä tehty mylly, jolla lyijypalaset saadaan pyöreiksi; vääntämällä eli pyörittämällä myllyä kuin käsikiviä. Iltaisin kuuluu taukoamaton jyrinä tästä fabriikistamme. [...] Hätäapu töitä nämä ovat, mutta täällä hyvään tarpeeseen. Nyt menevät päivät niin nopeasti, ettei oikein huomaakaan, kun jo taas on ilta. (Matti 14.10.1942.)

Metsästysretket olivat otollisia tilaisuuksia tarkkailla ympäristöä myös vihollisten varalta. Venäläisiin törmääminen ei ollut mitenkään harvinaista. Vihollisen takia metsälle lähtöä saatettiin joutua siirtämään esimerkiksi sen vuoksi, että kylmällä säällä hanki narisi suksien alla. Ääni saattoi paitsi karkottaa mahdolliset saaliseläimet loitommalle, mutta se saattoi myös paljastaa yksinäisen metsästäjän viholliselle. Sodan myöhemmässä vaiheessa annettiinkin määräyksiä, jotka kielsivät yksinäisen sotilaan liikkumisen erämaassa (Soikkanen 2006: 590). Metsällä olevan sotilaan oli oltava jatkuvasti valppaana ja valmiustilassa sekä saaliin että vihollisen varalta.

Tulin juuri kämpälle todetakseni, että täällähän on ylen hiljaista ja rauhallista. Toiset kuulemma joutuneet metsästämään ryssän partiota, jonka joku metsämies oli tavannut metsämatkallaan. – Viime viikolla olin itsekin sellaisella reissulla, silloin meillä oli tuuria. Vajaaseen pariin tuntiin saimme vanjan pyydystettyä kiinni. (Matti 16.10.1943.)

Metsästäystä helpompaa lisäravintoa tarjosi kalastus, ja siitä muodostuikin metsästäystä suosituimpi harrastus useimpien sotilaiden keskuudessa (Soikkanen 2006: 587). Matille metsästys näyttäisi olleen kuitenkin kalastusta mieluisampaa: *Hauskinta hommaa on täälläkin kuten siviilissäkin saada taivaltaa korvessa. Siellä tuntee olevansa kuin kotonaan [...] ajatukset tahtovat lentää pois koko sodasta. [...] Sitten on onnellinen tai miksikä tuota tunnetta nimittäisi, kun lintu höyhenet tuprutessa putoaa alas.* (Matti 14.10.1942.) Matti liitti metsästyksen monenlaisia merkityksiä. Hän toi esille jo rauhanaikaisen mieltymyksensä harrastusta kohtaan ja korosti, ettei kysymys ollut pelkästä saaliin pyytämisestä, vaan taustalla oli rakkaus luontoon. Suhde luontoon oli kertojilla samanlainen, joka teki sen korostamisen Matille tärkeäksi.

Ennen kotona ollessakin olin aina metsällä kun vain vähänkin oli siihen aikaa. Monastikaan en mennyt pelkän saaliinhimon takia, vaan ihaillemaan luontoa ja nauttimaan metsän hiljaisuudesta. Miten kaunis onkaan metsä aikaisin aamulla auringon noustessa, silloin se herää unestaan ja joka puolelta kuuluu pientä ryskettä ja ääntä kun linnut makuupaikoistaan lähtevät lentoon ruokapaikoilleen. Sellaiset kirkkaat aamut ovat oikeita juhlahetkiä. Rakas tyttöni olen niin iloinen kun Sinäkin rakastat samalla tavalla luontoa kuin minäkin. Kun täältä pääsen sinne takaisin varaamme

joskus aikaa ja lähemme pienelle retkelle metsään. Mitäpä tuumaat tyttöseni tällaisesta ajatuksesta, joka tuntuu ehkä hyvinkin naurettavalta? (Matti 7.3.1942.)

Metsässä samoilu oli Matille paitsi mukavaa ajankulua ja luonnossa oleilua, myös mielekäs liikuntamuoto. Jo asemasodan alkukuukausia olivat urheilusta kiinnostuneet rintamasotilaat viritelleet omia urheiluharrastuksiaan toimintaan myös rintamalla. Urheilun positiivinen vaikutus sotilaisiin havaittiin myös päämajassa, jonka jälkeen urheilusta tuli pysyvä osa rintamaelämää aina kesään 1944 asti. (Vasara 2005: 599.) Myös Matti kertoo kirjeissään omassa yksikössään järjestetyistä urheilukilpailuista. Hänelle rintamaurheilulla ei näytä olleen järin suurta merkitystä, vaan hän saattoi ennemmin jättäytyä katsomon puolelle: *Tänään oli meillä oikein hiihto-olympialaiset. Itse en ottanut osaa koko kisoihin, vaan seurasin sivusta katsojana muiden hikoilua.* (Matti 10.2.1944.) Syynä haluttomuuteensa Matti selitti olevan kilpailuhengen puuttuminen hänestä itsestään, jonka takia hän jättäytyi mieluummin kilpailujen ulkopuolelle:

En tiedä mikä lienee syynä, mutta jos itse olen pakoitettu olemaan mukana kilpailussa, niin en ollenkaan halua kiriä ensimmäisten joukkoon. Jos on milloin tarpeen kova hiihto niin kyllä silloin yritän pistellä parastani. (Matti 21.3.1942.)

Metsästyksen ohella yksi tärkeimpiä vapaa-ajan toimia Matin arjessa olivat puhdetyöt. Joukkojen keskuudessa virinnyt, suurta suosiota saavuttanut puhdetyöharrastus juonsi juurensa käsityötaitoisten maaseudulta tulleiden sotilaiden innostuksesta saada aikansa kulumaan rattoisammin. Käsityötaito oli vielä jatkosodan aikaan varsin tavallinen ominaisuus miehellä. Yhdessä puukon kanssa puusta saatiin kaiverrettua esiin monenlaisia tarve- ja koriste-esineitä. Puhdetöiden teko lähti liikkeelle aivan itsestään, ilman erillisiä määräyksiä tai kehotuksia. (Korkiakangas 2001: 78; Lehtinen 2006: 235.) Puhdetyöt olivat hyvää ajankulua erityisesti silloin, kun oli joutoaikaa ja säät olivat huonot tai niin kylmät, ettei ulosmenokaan houkutellut. Matti innostui puhdetöistä vuoden 1943 alussa. Heti alkajaisiksi hänen oli valmistettava lisää työkaluja, sillä saatavilla ei ollut muuta kuin puukko ja kirves. Koska rintamalla mahdollisuudet lisävarusteiden hankkimiseen olivat vähäiset, eikä Äänislinnastakaan löytynyt Matille tarvittavia välineitä, värväsi hän kotirintaman avuksi työkalutilanteen parantamiseksi. Kotirintaman paketit olivat monin tavoin tärkeitä rintamalla olijalle, myös puhdetyötoiminnan aloittamisessa.

Eilisen päivää sahasin ja veistelin koko päivän hikipäässä. Rupesin tekemään höylää aivan ensimmäiseksi, kun nuo työvälineemme ovat järjestään niin alkeellisia. Kotiin täytyy isälle kirjoittaa, että lähettää

mahdollisimman pian tänne terän höylääni varten. Täällä kämpässä on orret ja naulat nyt täynnä kaikenlaista puutavaraa kuivamassa. Kyllä siinä lastut lentelevät vielä monta kertaa ennen kuin ne puut on saatu muuttamaan muotoaan. (Matti 20.2.1943.)

Innostus puhdetöihin oli yleinen myös Matin asemapaikassa, joka muiden esimerkistä laajeni pian käsittämään miltei koko porukan:

Käsiteollisuus meillä kukoistaa kovasti, nyt on jo melkein joka ukko innostunut veistelemään ellei muuta niin ainakin kamiinan sytykkeitä (Matti 28.2.1943).

Miehet valmistivat jos jonkinlaista työkalun osaa, käyttö- ja koriste-esinettä, tai vähintäänkin sytykkeitä, jos taidot tai sen hetkinen innostus eivät riittäneet muuhun. Korkiakankaan (2001: 78) mukaan esineiden valikoima monipuolistui ja laajeni nopeasti, jolloin puhdetöitä alettiin myydä aluksi toisille sotilaille ja myöhemmin rintamalinjojen ulkopuolellekin. Yhtenä esimerkkinä miesten laajasta tuotannosta Matin asemapaikassa mainittakoon soittimet, joiden valmistus alkuvuodesta 1943 saavutti monen miehen suosion:

Hotellistamme on tullut oikea puusepänverstas, jossa valmistetaan tällä kertaa erilaisia soittoinstrumentteja. Parhailtaan joku kaveri soittaa esikoista, viulua, joka ensimmäisenä valmistui. Poppoomme vanha ruuna sai lahjoittaa hänestä jouhia jouseen. Eipä ruuna varmaan arvannut miten kauniita säveleitä saadaan irti niillä jouhilla. Kohtapuoleen valmistuu lisää niitä instrumentteja, silloinpa me saamme orkesterin, niin se on muissakin paremman puoleisissa hotelleissa. (Matti 6.2.1943.)

Asemasodan aikana kirjoitetuissa kirjeissä Matti kertoi valmistaneensa muun muassa erilaisia rasioita lahjoiksi läheisille, työkaluja ja kaksi komeroa omille tavaroilleen. Puhdetöinä osoitetulla tarmokkuudella voi nähdä olleen merkityksen osoittaa miehen työteliäisyys sodan hiljaisuudesta huolimatta ja myös kädentaitojen taitaminen. Olihan kaikesta huolimatta niin, ettei aikakauden henki pitänyt sopivana olla jouten, vaan koko kansan haluttiin nähdä ahkeroivan yhteisen päämäärän hyväksi (Kempainen 2005: 464). Tätä korosti myös Matti kirjeessään:

Kyllä tästä tuleekin nyt oikein työtä ja toimintaa uhkuva preivi. Täytyyhän Sinun rakas Pörrini saada edes kirjeestä nähdä että ukkosi ainakin yrittää. Tuloksista ei kannata mainita mitään, jos vaikka ei tulisikaan kuin kamiinan sytykkeitä. (Matti 18.2.1943.)

Tärkein merkitys puhdetöillä oli kuitenkin niiden vaikutus joukkojen mielialaan. Kuten edellä kävi ilmi, oli pitkäväteisyys yksi asemasodan ajan suurimmista haasteista sotilaiden mielenvirkeyden ylläpitämisessä. Puhdetöitä tekemällä miehet kokivat pääsevänsä edes hetkellisesti eroon sodan karusta todellisuudesta ja kuoleman pelosta

(Korkiakangas 2001: 81). Matti kertoi puhdetöiden innostaneen joitakin joukon sotilaita niin, etteivät nämä malttaneet edes öitään kunnolla nukkua. Matti näki kuitenkin puhdetöiden tärkeän merkityksen hyvänä ajankuluna: *Hullua on taas tämäkin puhdetyövillitys, mutta aika menee paljon mukavammin ja ainahan sitä ajan kanssa jotain syntyy.* (Matti 12.4.1943.) Matin innostus puhdetöiden tekoon ei pysynyt kuitenkaan yhtä kiivaana koko ajan, vaan tuli päiviä, jolloin nekään eivät kerta kaikkiaan huvittaneet. On varsin ymmärrettävää, että sotilaiden mieliala vaihteli rintamalla. Rintamalla tehtyjen kuukausiraporttien perusteella mieliala pysyi rintamajoukoissa koko asemasodan ajan pääasiassa hyvänä tai vähintään tyydyttävänä (Lappalainen 1990: 38). Matin kirjeistä on luettavissa toisinaan mielialan laskua, jota hän ei koettanut peitellä myöskään Irjalta.

En tiedä mikä minuun nyt on mennyt, kun ei tahdo saada aikaa kulumaan millään. Ei huvita vapaa-aikanakaan nyt puhdetöiden tekokaan. Olen A:lle yritellyt valmistaa visasta tupakkakotelo, kun sain luvanneeksi hänelle lomalla ollessani. Saa nähdä milloin saan sen valmiiksi. (Matti 16.5.1943.)

Puhdetöiden mielekkyys löytyi kuitenkin usein uudelleen. Merkille pantavaa puhdetöihin motivoitumisessa on huomata se näkökulma, että puhdetöitä tehtiin itseä tai läheisiä varten. Puhdetyöt eivät olleet koko isänmaan hyväksi, vaan niiden tekemisessä ja toteutuksessa määräysvalta oli kokonaan tekijällä itsellään. Oman viihtyvyyden lisäämiseksi Matin tekemät kaapit näyttivät piristäneen häntä huomattavasti; olihan kyse omasta taidonnäytteestä, joka lisäsi vielä asuinpaikan viihtyvyyttä. Samalla ne toivat myös mieleen ajatuksen Irjan kanssa yhteisestä, tulevaisuudessa siintelevästä, kodista, jota varten nikkarointi tulisi olemaan vielä paljon mielekkäämpää.

Kyllä täällä sodassa joutuu olemaan monenlaisessa hommassa. Tämän päivää olen ollut oikein ylen ahkerana rakennustöissä. Ahkeruus johtuu tietysti siitä, että työ, mitä olen saanut aikaan tulee allekirjoittaneen henkilökohtaiseen käyttöön. – Sisustelin erään kaverin kanssa kämppäni ja tein tänne kaksi komeroa. Toisessa saa pitää ryysyjään ja toisessa kaikenlaista muuta kamaa. Olen oikein hiukan kuin ylpeydellä nyt illalla silmäillyt tuota aikaansaannostani, kun se tuossa uutuuttaan loistaa. Vahinko vain, että se ei ole siviilissä. Pääsisimme vain rakas kultaseni jo pian yhdessä omaa kotiamme laittamaan. Varmaan tulisi sinne ainakin sata kertaa mieluummin tehtyä kaikenlaisia kaappeja ja komeroita. Voi turkanen miten pitkäksi pitikin tämän sodan nyt venyä. (Matti 1.6.1943.)

Myöhemmin samana vuonna erityisesti Irjan toivomat lampetit saivat Matin innostumaan veistelystä uudelleen, vaikka hän suhtautuikin vähätellen kykyihinsä saada aikaan edustuskelpoisia esineitä. Korkiakankaan (2001: 81) mukaan kotirintamalle lähetetyt esineet olivat viestejä rintamalta ja toimivat muistamisen välikappaleina. Matille itse tehdyt lampetit merkitsivät mahdollisuutta osoittaa erityisellä tavalla

huomiota kaukana olevalle kumppanille, mikä motivoi tarttumaan toimeen uudella innolla (ks. Hytönen 2007: 61).

Sait minut jälleen innostumaan puhdetöihin. Vapaa-ajat menevätkin nyt melkein kokonaan veistellessä. En osaa sanoa tuleeko näistä tekeleistä mitään, mutta ainakin sytykkeitä tulee. Olen koitellut katsoa löytyykö puun sisältä lampettia sinulle. Sanon jo etukäteen, että ei niitä voi pitää millään edustavalla paikalla, mikäli saan ne valmiiksi. (Matti 30.11.1943.)

Asemasodan aikana pitkät, varsinaista toimintaa vailla olevat ajanjaksot olivat raskaita ja nostivat ikävantorjunnan keskeiseksi kysymykseksi rintamajoukkojen keskuudessa. Sotilaiden omaehtoisen toiminnan ohella rintamalla myös varta vasten järjestettiin miehille vapaa-ajanohjelmaa. Järjestetyn toiminnan viihteellistä puolta edustivat erilaiset viihdytyskiertueet. Viihdytyskiertueet, joiden tarjonta piti sisällään sekä isänmaallista että kevyempää ohjelmaa, kiersivät rintamajoukkojen luona piristäen miesten yksitoikkoista korsuelämää sekä tuoden tuulahduksen siviilimaailmasta. (Kempainen 2005: 459.) Huumorilla oli tärkeä merkitys paitsi sotilaan taistelukyvyyn lisääjänä, mutta se oli myös keino irrottautua hetkellisesti sodan arjesta ja purkaa jatkuvan vaaran aiheuttamaa kireyttä (Sinerma 2005: 698). Viihdytystoiminta toimi myös propagandan välineenä, jolla koetettiin vaikuttaa joukkojen mielialaan (Syrjö 2005: 568).

Viihdytyskiertueet olivat osa myös Matin arkea rintamalla. Esiintyviä ryhmiä oli monenlaisia. Ne saattoivat olla omasta joukosta omaehtoisesti koottuja tai vierailevia, koko kansan tuntemia esiintyjä. Viihdytyskiertueiden merkitys sotilaiden mielialaan oli suuri. Rintamalla olijat kaipasivat viihdettä ja koska sota oli niin kouriintuntuvasti läsnä rintamalla, haluttiin radiostakin kuunnella mieluummin viihdeohjelmia kuin uutisia (Syrjö 2005: 569). Matin kerronnassa viihdytyskiertueet saivat tärkeimmän merkityksensä mukavana ajankuluna. Viihdytyskiertueen vierailun aikana ilta saattoi kulua huomaamatta naurun ja ilonpidon siivittämänä:

Ilta meni pitkästä aikaa oikein mukavasti, kun sai kerrakseen nauraa ja pitää lystiä. Meillä pistääntyi viihdytyskiertue, omasta porukasta kokoon pantu. Eteviä setiä siinä onkin haitarin soittajasta suun soittajaan asti. (Matti 21.1.1943.)

Mahdollisuuksista huolimatta Matti ei osallistunut kaikkiin viihdytystilaisuuksiin, vaan jättäytyi kertomansa mukaan useaan kertaan viettämään aikaa omassa rauhassa muiden lähtiessä seuraamaan esitystä (esim. Matti 22.10.1942). Kotirintamalla tieto miehen kieltäytymisestä viihdytystilaisuuksista tai tietyistä ajankulunmuodoista saatettiin ottaa vastaan helpottuneenakin, sillä kotirintamalla kulki puheita siitä, ettei korsuelämään

kuulunut muuta kuin puhdetyöt, kortinpeluu ja viinan juonti (Lappalainen 1990: 44). Koska sotilaat joutuivat keksimään useimmiten itse omaa ajankulua, olivat edellä mainitut ajankulunmuodot myös todellisuudessa varsin tavallinen osa rintaman arkea. Matin kerronnassa tulee esille, kuinka illat saatettiin viettää pelaamalla korttia tai shakkia. Matti osoittautui kirjeissään innokkaaksi shakinpelaajaksi, mutta teki useaan kertaan varsin selväksi, ettei ollut lainkaan kiinnostunut pelaamaan korttia rahasta, vaan suhtautui jokailtaiseen pokeririnkiin torjuvaan sävyyn.

Meillä vaivaa taas eräitä shakkikuume ja allekirjoittanut on myös sairastunut. Opetin muutaman pojan pelaamaan ja nyt niiltä ei saakaan rauhaa. Itsekin olen jo niin innostunut, että unissani mietin kerran operaatioita. Olen kuulemma aika syntipukki kun sain aikaan sellaisen villityksen, sillä pokerikerhoon ei ole halukkaita ja siinä alalla tekijämiehet eivät nyt tiedä miten olisi paras sijoittaa päivärahat. – Minua sapetti tavallisen kovasti se meteli, jota siinä kerhossa pidettiin illasta aamuun. (Matti 26.1.1943.)

Yksi tärkeistä ajankulunmuodoista Matille oli lukeminen, joka korostui etenkin silloin kun luettavaa ei ollut: *Kauhean pitkältä tuntuu tämä aika, kun ei saa minkäänlaista lukemista* (Matti 30.4.1942). Kirjojen lukeminen oli paitsi ajankulua myös hyödyllistä tekemistä: Matti luki romaanien ohella esimerkiksi maanviljelyyn liittyvää kirjallisuutta tulevaa ammattiaan silmällä pitäen (esim. Matti 5.2.1944). Koska yhteydenpito muiden joukkojen välillä tapahtui asemasodan aikana pitkälti sisällä puhelimen tai radion ääressä päivystäen, jäi myös töiden ohessa usein aikaa lukemiselle. Luetut kirjat olivat toisinaan osa kirjeiden sisältöä Matin kertoessa Irjalle lukukokemuksistaan. Lukuharrastusta hidastava tekijä oli se, ettei kirjoja ollut rintamalla saatavilla. Matti toikin niitä mukanaan aina lomalta palatessaan tai pyysi kotiväen lähettämään lukemista kenttäpostin mukana.

Kirjoitin kotiin ym. mahdollisiin paikkoihin, lähettäkää heti tänne kirjoja. Pitänee ruveta lukemaan, jos vaikka tulisi kirjanoppineeksi, mitä aikaa suotta käyttää hukkaan. (Matti 7.2.1942.)

Kelvollinen mies

Edellä olen tarkastellut rintaman arjen ilmenemistä kirjeiden kerronnassa. Seuraavassa keskityn tarkemmin selvittelemään niitä asioita, jotka määrittivät Matin kerronnassa hänen sotilas-, mutta myös jossain määrin siviili-identiteettiään. Tarkemmin siviili-identiteetin käsittely jatkuu luvussa *Mielessä kotoiset työt*.

Jatkosodan aikana monet eri kirjalliset lähteet pyrkivät rakentamaan kuvaa suomalaisesta sotilaasta. Ensimmäisien sotilaskuvien laatijoina olivat toimittajat ja taistelukuvausten kirjoittajat eli TK-miehet. Osaltaan suomalaisen sotilaan kuvaan vaikuttivat myös sotilaspastoreiden kirjoittamat kirjeet kaatuneiden omaisille, joissa lohdutus sisälsi usein myös kuvauksia kaatuneen urheudesta tai jalosta luonteesta. Sotilaista syntyneisiin käsityksiin vaikuttivat suuresti mielikuvat suomalaisista ja suomalaisuudesta yleensä. Näiden mielikuvien tärkeänä rakennusaineena olivat erityisesti kansalliskirjailijoiden, kuten Runebergin tai Topeliuksen, tekstit. Topeliaanista perua olevat käsitykset suomalaisten yhteydestä maahan ja ympäröivän luonnon vaikutuksesta kansakuntaan olivat syvälle juurtuneita. Maan ja sen parissa työskentelemisen sekä toistuvan idän uhkan ajateltiin muokanneen suomalaisia ja suomalaista kansanluonnetta. Siten suomalaiseen sotilaaseenkin liitettiin ajatus talonpoikaisuudesta. (Kemppainen 2006a: 219–221, 235.)

Suomalaisten käymät sodat, etenkin talvisota, nähtiin kamppailuna koko ihmiskunnan puolesta. Jatkosodan aikana yleinen ajattelu muuttui siten, ettei isänmaan puolesta kuolemista enää hyväksytty elämän kalleimpana päämääränä yhtä laajasti kuin aiemmin. Jonkin puolesta eläminen alettiin nähdä yhä tärkeämpänä. Toisaalta korostettiin kuitenkin sitä, kuinka moni sotilas ei tuntenut suuria ihanteita, vaan taisteli lähinnä oman kotinsa ja perheensä puolesta ollen valmis myös kuolemaan heidän vuokseen. Siten yksityisen elämänpiirin mukanaolo taistelujen merkityksen taustalla nähtiin tärkeänä. (Kemppainen 2006a: 258.) Tämä tulee esiin myös Matin kerronnassa, jossa hän lupaa taistelevansa nimenomaan Irjalle ja tuleville lapsilleen vapaan maan:

Sinä Irja tunnut olevan kovin huolissasi, miten jaksan kestää kaikki nämä rasitukset. Silloin kerran kesällä siellä Puruveden rantamilla lupasin parhaani mukaan omalta osaltani taistella Sinulle Irja vapaan maan ja meidän lapsillemme, olivatpa vastukset mitkä hyvänsä. (Matti 11.11.1941.)

Vaikka yksityinen elämänpiiri on vahvasti läsnä Matin kerronnassa taistelua motivoivana asiana, esiintyvät isänmaa ja sen tulevaisuus Matin kerronnassa sitäkin tärkeämpinä syinä taistella; kansakunnan vapauden merkitys näyttäisi ulottuvan hänen mielessään kaiken muun yläpuolelle:

Kyllä meidän sittenkin on asetettava Isänmaan onni kaiken muun yläpuolelle, sillä jos se sortuu ei meillä ole mitään. Loppuisi vaan tämä sota, niin saisimme mekin koittaa mihin pystymme. (Matti 14.5.1943.)

Isänmaan edestä oli myös oltava valmis tekemään kaikkensa:

Mutta tämän maan edestä on annettava kaikkensa, kunnes rauha on saavutettu (Matti 17.3.1942).

Kemppaisen (2006a: 226) mukaan suomalaisten sotilaiden taistelun motiiveina ei sopinut olla henkilökohtaisen kunnian tai sankaruuden tavoittelu. Hyväksyttävää sen sijaan oli sotia isänmaan, kodin tai perheen puolesta. Yksilöllisen kunnianhimon ei katsottu sopivan vaatimattoman suomalaisen sotilaan kuvaan. Toisaalta kuitenkin korostettiin, etteivät suomalaiset ole passiivisia tai alistuvia, ja että taistelu tapahtui heidän omasta tahdostaan. Sellaiset sodan päämäärät, jotka koettiin osaksi ”herrojen sotaa”, eivät saaneet sotilailta kannatusta. Suomalaiset miellettiin enemmän sankarikansaksi, mutta nimenomaan kansana ei yksilöinä. (Kemppainen 2006a: 226; Hagelstam 2007: 146; Julkunen 1990: 236; Lappalainen 1990: 42–45.) Vaatimattomuus on nähtävissä myös tämän tutkimuksen kertojan tavassa rakentaa kuvaa sotilaasta, joka ilmeni esimerkiksi aina koko ryhmään, ei itseen, kohistuvana ylpeytenä hyvin suoritetusta tehtävästä. Nähdäkseni yksilöllinen kunnia oli kuitenkin läsnä Matin kerronnassa siten, että hän halusi suoriutua hänelle osoitetuista tehtävistä mahdollisimman hyvin ja osastaan valittamatta. Vain silloin hänellä olisi mielestään mahdollisuus palata *rehellisesti* takaisin kotiin. Kyse ei siis ollut sankaruudesta, vaan kunnialla suoritetusta palveluksesta.

Älä vaan tästä tee sellaista johtopäätöstä, että valittaisin kohtaloa olipa se mikä tahansa. Ei, teen kaiken ilomielellä, sillä sitten vasta tämän tehtävän päätyttyä voin tulla rehellisesti luoksesi. Sitten on tulevaisuus meidän. (Matti 15.9.1941.)

Yleisesti korostettiin suomalaisten sotilaiden vaatimattomuutta, eikä heihin haluttu liittää valloittajasoturin leimaa. Kemppainen (2006a: 226) pitää muiden yläpuolelle nousevaa sankariyksilöä sodanaikaisten sotilaskuvausten perusteella melko epäsuomalaisena ilmiönä. Rintamamiehet hoitivat tehtävänsä rintamalla, mutta eivät kerskuneet uroteoilla (Hagelstam 2007: 146). Tyypillistä suomalaiselle sotilaille oli, että taistelutehtävät hoidettiin, sankaruudella ei yleensä kehuttu, tovereita autettiin ja heikkojakin ymmärrettiin (Lappalainen 1990: 36). Yhdeltä ihmiseltä ei odotettu muuta kuin velvollisuutensa täyttämistä hänelle osoitetulla paikalla. (Julkunen 1990: 244). Velvollisuudentunto ohjasikin useimpien sotilaiden suhtautumista sotaan, myös Matin. Toisaalta taistelu isänmaan puolesta Suomen armeijan riveissä näyttäisi olleen hänelle myös kunnia-asia:

Vielä tulee sekin aika, että ei tarvitse tällä tavoin vaeltaa. Itse asiassa ei vaeltamisessa mitään pahaa olekaan, vaan olla ylpeä siitä kun saa olla mukana ja kuulua Suomen armeijaan. (Matti 18.1.1942.)

Ne sotilaat, jotka eivät suhtautuneet samalla velvollisuudentunteella palvelukseensa, saivat Matin pahoilleen:

En yleensä ole kapinoinut kohtaloani vastaan, sillä sitä ei pääse kiertämään minkään takaportin kautta. Toisinaan saattaa kyllä tämä tuntua liiankin pitkältä, kuten hyvin olet kirjeistäni huomannut, vaan syynä siihen on tämä paikalla oleminen. Ihmetyttää nuo toiset tyypit, kun niillä ei juuri ole muuta puheenaihetta kuin kirotta ja haukkua sitä, että he yleensä ovat mukana koko sodassa ja minkä vuoksi täällä on turhaan kulutettava aikaansa. Luulisi paksumpaankin kalloon sopivan ajatuksen harkita ensin asiaa ja sitten vasta kirotta sitä. Ei ryssä meitä rauhaan jätä se on aivan varma, tuskin sittenkään vaikka se on kärsinyt perusteellisen tappion ja jonka se tulee myös kärsimään. (Matti 12.7.1942.)

Vastahakoisuus sotaa kohtaan ei Matin ajattelussa sopinut osaksi suomalaisen sotilaan kuvaa, niin kuin se ei sopinut myöskään osaksi sitä kuvaa, jota suomalaisesta sotilaasta haluttiin yleisesti levittää (Kivimäki 2004: 355.) Suomalainen mies miellettiin itsenäiseksi, lujaksi, luotettavaksi ja sisukkaaksi. Muita suomalaiseen mieheen yhdistettyjä adjektiiveja olivat uskollisuus, velvollisuuden- ja kunniantunto sekä palvelualltius. (Kempainen 2006a: 228.) Myös rohkeus oli arvostettu ja miehekkäänä pidetty ominaisuus ja siten tärkeä myös sotilaille (Hagelstam 2007: 146). Rohkeus pohjautui yksinkertaiseen miehisyyteen, jota ei ollut kytketty yleviin ihanteisiin (Lappalainen 1990: 43). Suomalainen sotilas oli se, joka ensisijaisesti uhrautui tai uhrattiin kansakunnan puolesta: *Ennen kaatua kunnialla kuin olla ryssän orjana, siihen en ainakaan minä alistuisi* (Matti 21.8.1943). Sotilaan tuli olla kuolemaa pelkäämätön, sillä hallitsematon kuoleman pelko saattoi heikentää taistelukykyä ja estää suunniteltujen tehtävien toteutumisen. Tämä saattoi tulla esiin sotilaan toimintakyvyn laskuna tai suoranaisena karkuruutena. (Kempainen 2006a: 223, 235.) Rohkeuden ja kuolemaa pelkäämättömyyden osoittaminen oli tärkeää Matille, sillä hän halusi Irjan tietävän olevansa *mies paikallaan*; sotilas, joka perääntymättä suorittaa hänelle määrätyn tehtävän loppuun asti:

Palaan luoksesi oma tyttöseni. En sano tätä sillä, että aikoisin väistyä kovan paikan tullen, en, sitä en tee koskaan. Uskallan kyllä katsoa kuolemaa silmästä silmään ja olla mies paikallani. (Matti 22.6.1944.)

Huuhtasen (1984: 41) mukaan sotilaiden pelko ei yleensä tullut kirjeissä esiin sellaisenaan. Taistelutilanteessa koetusta pelosta Matti kirjoittaa vain kerran ja silloinkin pelko on kollektiivista, koko ryhmän kokemaa Matin (23.9.1941) uhkarohkeaksi luonnehtimaa tehtävää kohtaan. Huuhtanen (1984: 41) jatkaa, että monet

sotilaat suhtautuivat pelkoon halveksivaan sävyyn ja saattoivat leimata pelkonsa osoittaneet synnynnäisiksi pelkureiksi. Aivan merkityksettömänä Matin sotilasidentiteetin rakentamiselle ei voitane pitää myöskään Irjan merkitystä, sillä myös hänen mielikuvissaan suomalainen sotilas näyttäytyi mitään pelkäämättömänä ja urheana:

Älä nyt vaan Matti kiltti luule että minä julistaisin sodan käymisen kokonaan pois lopetettavaksi. En tietenkään, enhän minä millään ole pelkurien ja nahjusten kannalla. (Irja 30.11.1941.)

Suomalaisen sotilaan sota- ja siviili-identiteettien ajateltiin olevan jossain määrin yhtä, Matti Lappalaisen (1990: 42) sanoin sotilasta voitiin luonnehtia *siviiliksi sotilasvaatteissa*. Suomalainen sotilas nähtiin vaatimattomana miehenä, joka puolusti viljelemäänsä maata, perhettään ja koko kansakuntaa. Sotilaallisesti käyttäytyvä paraatisotilas näyttäytyi vieraana rintamasotilaille. Ajateltiin, että suomalainen soveltuu sotilaaksi samojen hyveiden ansiosta, joita hänelle on siviiliroolinsa myötä kehittynyt. Elannon saanti karusta maaperästä luonnonvoimia vastaan taistellen ja toisaalta niihin sopeutuen myötävaikuttivat suomalaisen miehen sotilasidentiteettiin. Maa ja sen parissa työskenteleminen olivat tämän käsityksen mukaan muokanneet suomalaista kansanluonnetta yhdessä toistuvan idän uhkan kanssa. (Kemppainen 2006a: 221, 235.) Sama ajattelu tuli esiin myös Matin kirjeessä – sotilaan osallistuminen taisteluun oli verrattavissa mihin tahansa työhön, johon mies tarttuu hymyssä suin:

Useasti on nytkin tuntunut mahdottomalta päästä eteenpäin, mutta suu hymyssä käyvät miehet kuin muuhunkin työhön vastuksia pelkäämättä. Se on totta, että luja tahto vie miehen läpi harmajan kiven. (Matti 16.8.1941.)

Sodan ajateltiin myös muuttavan ihmistä karaisten häntä koettelemustensa kautta ja tuoden näin hänen todellisen luonteensa esille. Asepalveluksella ja sodalla ajateltiin olevan miehiin myös jalostava vaikutus. (Kemppainen 2006a: 219, 225.) Kuitenkin sodan aikana sotilaiden keskuudessa nousi esiin monia ei niin mairittelevia piirteitä. Sekä Irja että Matti tuomitsivat jyrkästi kaikenlaisen sotilasihanteiden vastaisen toiminnan niin rintamalla kuin kotirintamalla. Matti toi kantansa varsin kärkevästi esille Irjan kerrottua olleensa muonittamassa juopuneita, kaupunkilaisnaisten kanssa hurvitelleita upseereita:

Jopa joutuikin tyttöni aika revohkaa muonittamaan. Sille sakille menee ruoka aivan hukkaan, parempi kaataa se maahan. Tunnen mielessäni pientä suuttumusta niitä kotirintaman sotilaita kohtaan. Enpä malta olla lainaamatta säettä laulusta, jota pojat täällä laulavat niistä urhoista. ”Kotirintaman sankarit merkkejä saa urotöitään kun mainostaa, sillä tehtävä heillä on suurinta maan, kun he kurkkua kastaa saa.” Mielestäni

tässä laulussa on osuttu aivan oikeaan, vai mitä tuumit tyttöseni. Sitä samaa ainesta on kyllä täälläkin yhtä hyvin, ne todelliset miehet, jotka myrskyssä ja pakkasessa seisovat tyynenä paikoillaan, katsellen aina mitä työtä tekee herra, jota sanotaan kuolemaksi. He saavat kantaa suurimman vastuun, mutta huomataanko heitä – harvoin. (Matti 4.2.1942.)

Matti koki jopa, että tehtävänsä kunnialla hoitavat sotilaat jäivät jossain määrin huomaamatta. Sodan jatkuessa armeija oli joutunut tekemään kompromisseja miehisen sotilasihanteensa ja käytännön realiteettien välillä. Pitkittyneen sodan myötä suomalaisissa sotilaissa alettiin nähdä myös hieman kyseenalaisia piirteitä, kuten purnaushalua, kiroilua, sopimattomia puheita, juopottelua ja taipumuksia uhkapeliin. Nämä piirteet eivät aivan edustaneet sitä ihannekuvaa, jota sotilaista mielellään levitettiin. (Lappalainen 1990: 43; Kivimäki 2004: 355.) Myös Matin kirjeet antavat ymmärtää, ettei alkoholikäytön rajoituksia noudatettu rintamalla aivan sääntöjen mukaan ja esimerkiksi vuoden 1943 joulun juhlapyhiksi sotilaat laittoivat Matin kertoman (23.12.1943) mukaan *puheenjohtajan pihisemään*, eli valmistivat itselleen jouluolutta. Matti itse suhtautui alkoholiin kielteisesti, josta hän osoitti kiitollisuutta Irjalle kertoessaan Mannerheimin syntymäpäivän aiheuttamista seurauksista:

Meillä on kaiken päivää vietetty Mannerheimin syntymäpäiviä. Nyt seilailee humalaista ukkoa toisensa jälkeen sisällä ja ulkona kovaa melua pitäen. Olen kiitollinen Sinulle Pörrini, että Sinun syytäsi on sellainenkin asia, että taidanpa olla nykyisin ainoa ryyppäämätön koko porukassa. (Matti 4.6.1943.)

Irjalle puolestaan ihaillun suomalaisen sotilaan toiset kasvot näyttäytyivät Matin kirjeiden ja kotirintamalle kantautuvien huhujen ja tarinoiden välityksellä. Hän sai huomata taistelun isänmaan puolesta kätkevän sisälleen monia kotirintamalla olijoiden silmissä häpeällisinä pidettyjä puolia. Samaiset asiat saattoivat taas sotilaiden keskuudessa olla suosittuja puheenaiheita ja rehvastelun taustalla. Ryyppyreissut ja uudet valloitukset toimivat jopa miehuuden osoituksena. (Pipping 1978 [1947]: 181.) Vaikka Matti työteliäänä, raittiina ja periaatteistaan kiinni pitävänä miehenä vastasi varsin hyvin aikansa ihannemiestä (Kivimäki 2004: 356), ja vaikkei hän kirjeissään ollut osoittanut muuta kuin syvää uskollisuutta Irja kohtaan, tuo seuraava esimerkki hyvin esille, kuinka hauras tuo kuva sulhasesta saattoi kaikesta huolimatta kotirintamalla olevan morsiamen mielessä olla ja toisaalta myös sen, minkälaista epävarmuutta sota-aika ihmistenvälisiin suhteisiin toi:

[...] kirjeesi riveiltä saa lukea sen hirveän alemmuus tilan mihin ihailemamme Suomalainen Sotilas itsensä antaa mennä. Rakas en kyllin osaa kiittää sinua siitä että et samanlaiseen holtittomuuteen anna itsesi vaipua. Minun rakas kultainen Mattini. Pyydän ja rukoilen Sinulle

vastaisuudessakin voimaa pysyä miehenä, sellaisena jollaisena sinua olen rakastanut, oppinut rakastamaan. Jos niin paljon muuttuisit ei tuo rakkauden lämmin tuli jaksaisi sulattaa sitä jäätä jonka pettymys välillemme saisi. (Irja 27.2.1944.)

Sotilaiden maine oli useaan otteeseen myös Matin pohdinnan aiheena. Hän piti tärkeänä suomalaisen sotilaan maineen tahrattomuutta. Tämä tuli esiin esimerkiksi Matin kertoessa erään joukkonsa sotilaan aiheuttamasta konfliktista vepsäläistytön kanssa:

[...] olen sitä mieltä, parempi esiintyä rehellisesti eikä antaa suomalaisesta sotilaasta huonoa kuvaa näille alkuasukkaille (Matti 5.8.1943).

Matti pyrki myös vaalimaan oman maineensa puhtautta. Kyseenalaiset kertomukset sotilaiden toiminnasta rintamalla olivat kantautuneet myös Irjan korviin, josta hän huolestuneena kirjoitti Matille toivoen syvästi sulhasensa pystyvän kieltäytymään eteen tulevista houkutuksista ja *kevytmielisistä huveista*. Matti puolestaan toivoi säilyttävänsä luotettavuutensa kunnan miehenä palatakseen rintamalta morsiamensa luokse *vielä parempana Mattina kuin ennen*. (Matti 8.2.1944.)

Mielessä kotoiset työt

Koko luonto tuoksuu nyt kesäistä tuoreuttaan. Viljelyksille tekee hyvää tämä sade sekä lämmin ilma. Aina toisinaan herää maamiehen vaistotkin tämän muun puuhan lomassa. (Matti 14.6.1943.)

Rintamasotilaat pohtivat rintamalla ollessaan sotilaallisten kysymysten ja oman kohtalon ohella hyvin paljon sitä, miten kotiin jääneet läheiset selviäisivät kaikista kotirintaman töistä miesten ollessa poissa. Miesten motivaation sodankäyntiin katsottiin löytyvän uskonnon ja isänmaan puolustamisen rinnalla myös kodin ja oman maan puolustamisesta. Siten sotilaiden käsitykset läheisten hyvinvoinnista eivät olleet sivuseikka, vaan taistelumotivaation kannalta olennainen asia. Arkihuolet nousivat esiin syksyllä 1941 heti vanhan rajan ylittämisen jälkeen. Sotilaiden keskuudessa oli levottomuutta erityisesti omaisten selviytymisestä kotona sadonkorjuuvaikeuksista ja elintarvikepulasta. (Julkunen 1990: 241.) Talvisodan lyhytkestoisuus oli mahdollistanut miesten vapautumisen peltotöihin kiireisimpään aikaan, joten kokemusta korjuutöiden suorittamisesta ilman riuskaa miesvoimaa ei juuri ollut (Jutikkala 1997: 60). Kotirintaman selviytymisestä muodostuikin kansallinen kysymys, sillä rintamalle kantautunut tieto kotirintaman huolista saattoi laskea joukkojen mielialaa ja moraalialaa. (Kemppainen 2005: 473.) Myös Matin kerronnan yksi tärkeä aihepiiri oli koti ja sitä kohtaan tunnettu kaipuu ja huoli:

Kyllä elämä tuntuu toisinaan raskaalta täälläkin kotoisten asioiden johdosta [...] (Matti 5.2.1944).

Kotitilaan liittyvä kerronta ilmentää Matin siviili-identiteettiä, maatalan isännän rooliin valmistautuvaa nuorta miestä, joka on kerronnassa läsnä koko sodan ajan, ollen kuitenkin ajoittain vain ohimenevänä mainintana, toisinaan runsaasti kirjeen sisällöstä tilaa valtaavana. Merkittävä yleistyminen kotitilan asioiden käsittelyssä tapahtui vuoden 1943 aikana. Perheen kotitilalla ei ollut tehty vielä sukupolvenvaihdosta, mutta jatkosodan aikana Matin isä alkoi heikentyvän kuntosuoraksi valmistaa poikaansa tulevaan rooliin talon isäntänä. Tulevan roolinsa myötä omaksutun velvollisuudentunteen ohjaamana Matti kantoi varsin paljon huolta tilan töiden puolesta, mikä työväen vähennyttä ja hänen isänsä kunnan heikennyttä lisäntyi entisestään. Perhe oli ottanut tilan hoitaakseen 1930-luvun alkupuolella ja nähnyt suuren vaivan saattaakseen sen toimintaan:

[...] kun tulimme Päivärannalle ei sitä oltu 15 v:n viljelty, eikä tehty mitään muuta kuin aina otettu mitä maasta oli irti saatu. Ei ollut rakennuksilla mitään virkaa, ei teitä, eikä oikein muuta kuin kivinen maa. Pellot saimme jo osittain hyvään kuntoon ja rakennushomman alulle, mutta nyt nämä sodat keskeyttivät kaikki ja vie entistäkin alaspäin. (Matti 18.1.1942.)

Vuosikymmenen aikana rapistunutta tilaa oltiin kunnostettu, mutta työ oli vielä varsin keskeneräinen. Matti oli ollut nuoresta pojasta alkaen mukana tilan kunnostamisessa ja häntä oli vanhimpänä poikana ilmeisesti kasvatettu tilalle jatkajaksi. Hänelle oli siirretty maatalouteen liittyviä tietoja ja taitoja, kuten myös sukutilaan liittyviä arvoja, normeja ja tapoja, jonka yhteiskuntatieteilijä Tiina Silvasti (2004: 80) näkee keskeiseksi osaksi sukupolvenvaihdosprosessia. Siten Matin tunnesiteet ja myös vastuuntunto tilaa kohtaan olivatkin erityisen suuret, sillä hän piti varmana, ettei talon isännästä olisi tilalle jatkajaksi enää sodan päätyttyä:

Sodan jälkeen saamme omin neuvoinemme viedä sen suunnitelman loppuun, millaiseksi isän kanssa aioin P:rannan laittaa (Matti 18.1.1942).

Huoli tilalla aikaan saatujen kunnostusten uudelleen rapistumisesta kalvoi Matin mieltä useasti. Monet työt olivat jääneet pahasti kesken miesten jouduttua lähtemään rintamalle. Rintaman hiljaisina aikoina Matti teki mielessään suunnitelmia tilan kunnostusta varten. Aiemmin yhdessä hänen isänsä kanssa laadittu suunnitelma oli sodan myötä jäänyt toteuttamatta ja Matti pelkäsi, että tilan kunnostamiseksi tehdyn työn tulokset saatettaisiin menettää:

Eilen illalla torkuin petilläni silmät ummessa ja haaveilin mitä töitä olisi rauhan tultua laitettava alulle. Niitä tuntui kertyvän P:rannan osaksi yhtä paljon kuin menisi korpeen ja aloittaisi siellä aivan alusta. Kyllä sinä kultaseni taisit joutua sellaisen miehen kelkkaan, että tuskinpa meillä ennen on rauhallista kuin maan povessa. Minulla on aina ollut mielessä laittaa P:ranta oikein loistokuntoon, saa sitten nähdä miten käy. Isä ukon kanssa meillä oli jo sellainen viisvuotissuunnitelma, mutta se meni näiden sotien vuoksi penkin alle. Loppuisi vain tämä sota, niin kelpaisi sitä sitten yrittää, saanhan vielä sinne joskus Sinutkin mukaani rakas. (Matti 16.5.1943.)

Erityisesti kylvö- ja sadonkorjuu-aikaan, jotka olivat perinteisesti miehen vastuualuetta, olivat kotoiset työt Matin mielessä ja hän toivoi pääsevänsä takaisin vanhojen tehtäviensä pariin:

Taas aloitetaan heinänteko ja kohta sen jälkeen rukiin leikkuu. Me täällä vain jatkuvasti toivomme milloin pääsisimme jatkamaan siellä kotona keskenjääneitä töitämme. (Matti 3.7.1943.)

Tavat ilmaista huolta vaihtelivat mielialan ja toisaalta rintaman toimintamäärän mukaan. Asemasodan hiljaisina aikoina huoli saattoi muuttua ärtymykseksi siitä turhautumisen tunteesta, joka syntyi toimeentulon tuloksena. Oman työpanoksen käyttämättä jättäminen tuntui Matista suurelta vääryydeltä kotirintaman kamppaillessa työtaakkansa alla:

Oikein tahtoo toisinaan suututtaa tämä olomme, joka suoraan sanoen ei ole kuin vetelehtimistä. Siellä kotona saadaan raataa yli voimien aamusta iltaan ja vielä muistetaan meitäkin [...] Ei muuta osaa toivoa kuin pikaista loppua tälle sodalle. (Matti 5.4.1943.)

Suurin huoli aiheutui kotitilan kaikista töistä selviämisen vuoksi. Matti pelkäsi, ettei hänen isällään ja äidillään riitä voimat hoitamaan kaikkia tehtäviä, sillä ajoittain Päivärannan työväen määrä oli hyvin vähäinen. Sama huoli kohdistui myös Irjaan, jolloin Matti kantoi huolta Päivärannan ohella myös Vanhalan toimeentulosta. Erityisen vaikeaa hänen oli hyväksyä se, että hänen heikossa kunnossa olevien vanhempiansa piti sinnitellä hänen, nuoren ja voimissaan olevan miehen, ollessa samaan aikaan joutilana rintamalla.

Liian paljon on isällä siellä puuhaa, sitä olen ihmetellyt, että hän kestää sellaisen kuorman. Samaten se on äidillä ja teillä kaikilla. Sinullakin rakas on niin paljon työtä ja huolta siellä että harmittaa, meidän täällä viettäessä kissan päiviä. (Matti 3.10.1943.)

Hän tekikin usein selväksi, kuinka mielellään hän tarttuisi kotirintaman töihin, jos vain suinkin pystyisi. *Minä olisin aika halukas tekemään töitä siellä siviilissä ja varmasti joutaisin* (Matti 4.3.1943). Osallistuminen kotirintaman arkeen mahdollistui kolmesta

neljään kertaan vuodessa, aina rintamalta myönnettyjen lomien aikana. Lomaa edeltävät viikot Matti suunnitteli loman ajalle listaa työtehtävistä, joihin hän halusi Päivärannalla tarttua. Into maatilan töihin oli ajoittain niin suurta, että Irjan oli toppuuteltava Mattia paisuttelemasta suunnitelmiaan epärealistisiin mittoihin. Tarttuminen siviiliaikaiseen työhön näyttäisi olleen Matille suuri nautinto ja toisaalta intoa pursuavat kirjeet työsuunnitelmineen kertovat myös siitä ylpeydestä ja innokkuudesta, jolla hän odotti tulevaa rooliaan talon isäntänä. Tilan töissä hän koki muuttuvansa kuin *uudeksi ihmiseksi*. Silloin sotilasidentiteetti jäi taka-alalle ja tilalle astui siviiliaikainen maanviljelijäidentiteetti.

Lomalla ollessani nautin oikein työstä pellolla. Tuntui kuin olisin tullut aivan uudeksi ihmiseksi, saadessani puskea töitä oikein entiseen tapaan. Kyllä siellä olisi työtä, paljon tärkeätä työtä tehtävänä, mutta jota ei parhaalla tahdollakaan saada tehdyksi. Isä ja äiti tahtovat nääntyä työn paljouden alle, kunpa he kestäisivät vielä jonkin aikaa. (Matti 27.9.1943.)

Valmistautuminen isännän rooliin aktualistui Matin ollessa lomalla helmikuussa 1944. Hänen isänsä oli heikkona ja otti esiin mahdollisuuden omasta kuolemastaan. Hän kävi Matin kanssa läpi kaikki tilaa koskevat asiat, toiveet ja odotukset, mitä Matin tilan jatkajana tulisi tietää ja ottaa huomioon. Tilan jatkaminen oli Matille kunnia-asia, johon hän halusi ajan tullen tarttua tarmolla ja isänsä toiveita kunnioittaen. Tiina Silvastin (2004: 87) mukaan sukupolvenvaihdos maatilalla on usein vaikea kokemus talon isäntäparille, luovutaanhan siinä paitsi omaisuudesta myös paikasta talon päänä. Päivärannalla sukupolvenvaihdokseen varauduttiin tilanteessa, jossa talon isäntä alkoi olla heikkona, mutta jossa vanhin poika oli yhä rintamalla, mikä varmasti aiheutti ylimääräistä huolta sekä vanhassa isäntäparissa että Matissa. Talon isännälle yksi suuri huoli näyttäisi kirjeiden perusteella olleen emännän pärjääminen, johon Matti vastasi lupaamalla omasta ja Irjan puolesta pitää myös äidistään hyvän huolen. Tulevaisuus tilan isäntänä ei näyttäytynyt Matille lainkaan helppona, mutta kerrontaa värittävä valtava tarmo ja halu kertovat siitä innosta, jolla Matti odotti tuohon haasteeseen tarttumista ja yhdessä Irjan kanssa tilan laittamista hyvään kuntoon.

Pakostakin menee paikka toisensa jälkeen rempalleen, mitä ennen on saatu jo jonkinlaiseen kuntoon. Kyllä meillä kultaseni tulee olemaan edessämme vielä joskus ankara urakka, mutta olemmehan me vielä nuoria. Olen monet kerrat ennen näitä sotia tuuminut ja päättänyt mielessäni ollessani P:rannan pelloilla töissä, että vielä kerran, jos sitä paikkaa isännöin, pitää sen olla joka puolelta moitteettomassa kunnossa. Varmasti se onkin vielä joskus. (Matti 3.2.1944.)

Sodan vielä jatkuessa elokuussa 1944 Matti otti lopulta paikan tilan isäntänä hänen isänsä kuoltua. Matti kirjoitti: [...] *nyt on meidän vuoromme aloittaa jatkamaan sitä*

työtä mikä isältä jäi [...] (Matti 10.8.1944). Vaikka sukupolvenvaihdokseen oli varauduttu, tuli se Matille silti jossain määrin odottamattomana ja herätti epävarmuutta sekä monia kysymyksiä, joihin hän ei ollut osannut ehkä edes valmistautua isänsä vielä eläessä:

Isän kuolema toi minulle niin paljon uutta tehtävää ja ajateltavaa, josta kaikesta ei minulla ole ollut oikein aavistustakaan. En tiedä miten tulen kaikista selviämään, mutta parastani yritän ja uskon niistä selviäväni, kun Sinä rakas seisot vierelläni. Kun vain päättyisi tämä sota onnellisesti ja pääsisi jatkamaan siellä töitä. (Matti 10.8.1944.)

Roolin muutos vaikutti suuresti myös Matin rintamalla oloon. Hän kertoi Irjalle, ettei rintamalle sopeutuminen tahtonut enää hautajaisten jälkeen onnistua ajatusten pyöriessä jatkuvasti *kotoisilla pelloilla ja vainioilla* (Matti 13.8.1944). Erityisesti häntä huolestutti äidin jaksaminen ja toimeen tuleminen. Kirjeissä Matin uusi rooli tilan isäntänä tulee erityisen hyvin näkyviin nuorten mentyä naimisiin alkusyksystä 1944. Tuolloin, kun Irjakin oli muuttanut miniäksi Päivärannalle ja oli siten perillä myös tilan töistä, täytyivät kirjeet lukuisista työhohjeista sekä monenmoisista tilaa koskevista neuvoista ja kehotuksista. Töistä huolehtiminen oli kirjeitse hankalaa ja Matti koetti keksiä monenlaisia keinoja töiden edesauttamiseksi. Eräässäkin kirjeessä Matti esimerkiksi pyysi Irjaa lähettämään itselleen tilan viljelyskartan jäljennöksen suunnitelmien tekemisen avuksi. Tilan töiden johtamisen seurauksena kirjeiden sisältö muuttui pian siinä määrin, että Matti pani sen itsekkin merkille ja esitti huomionsa Irjalle: *Tästä kirjeestäni on tainnut kehittyä puolittain sellainen kylmä liikekirje, että voit pian ajatella minusta vaikka mitä* (Matti 12.9.1944). Matti halusi kuitenkin tehdä kaikkensa hoitaakseen isännän tehtävänsä ja osallistuakseen tilan töihin rintamalta käsin, vaikka se merkitsikin kirjeiden sisällön muuttumista. Näkisinkin muutoksen kielivän siitä vastuuntunteesta, jota Matti tunsu isänsä kuoleman jälkeen perimänsä paikan myötä. Tarttumalla kiivaasti käytännön asioihin hän saattoi ehkä myös saada lisävoimaa ohittaa tilanteen mukanaan tuomat epävarmuuden hetket.

6. Kirjeet kertomuksena elämän jatkuvuudesta sota-aikana

Jatkosodan alettua ihmisten keskuudessa vallitsi yleisesti oletus sodan lyhydestä. Sen odotettiin kestävän vain joitakin viikkoja, korkeintaan muutaman kuukauden (Arimo 1984: 36). Usko rauhan pikaiseen tuloon oli vahva ja Irja ja Matti suunnittelivat kohtaavansa taas pian Kaarinkalliolla, joka oli saanut kesäisten kohtaamisien aikana tärkeän merkityksen juuri heidän kahden yhteisenä paikkana (esim. Matti 19.8.1941). Ajatus vuosia kestävästä erosta ei siten ollut tullut kummankaan mieleen. Sodan alkukuukausina rauhan uskottiin tulevan miltei minä hetkenä hyvänsä ja toiveikkaus oli vahvasti läsnä molempien kirjeissä. Sodan kuitenkin vain jatkuessa Irja ja Matti ymmärsivät, että heidän oli koetettava sopeutua ajateltua pidempään eroon. Vaikka rauhaa yhä kiihkeästi toivottiin, ei sen pikaiseen saavuttamiseen enää talven tultua uskottu yhtä vahvasti: *Kyllä se tosi on, että loppumattomalta tämä sota tuntuu [...]* (Matti 19.2.1942). Seuraavana kesänä ajatus rauhasta tuntui yhä kaukaisemmalta:

Tänään taas lankesin ajatuksissani siihen miljoonien ihmisten ratkaisemattomaan probleemaan, tämän sodan loppumiseen. Taitaa olla elinkautinen, keväästä toiseen, yhä vaan vuodesta vuoteen. Suuri Luoja antakoon meille kärsivällisyyttä ja nöyrää sydäntä tuota ehkä kaukaistakin tapausta odottaissa. (Irja 29.6.1942.)

Irja ja Matti joutuivat olemaan monien muiden parien tavoin erossa melkein kolme ja puoli vuotta. Lomia myönnettiin harvoin, joten yhteydenpito oli rintamalta ja kotirintamalta kirjoitettujen kirjeiden ja korttien varassa. Kirjeet olivat siten myös ainoa keino ylläpitää ja rakentaa suhdetta etäisyydestä ja vuosien mittaisesta erosta huolimatta. Seuraavaksi tarkastelen, miten kirjeiden merkitys ilmeni kerronnassa ja miten ne ilmensivät jatkuvuutta sota-aikana.

Kirjeiden merkityksestä

Aloin kirjoittaa, olenhan sitten kuin lähempänä Sinua, ajatuksen lento kuin lyhentää tuon välillä olevan maan kilometrejä (Irja 11.9.1942).

Kirjeet olivat sota-ajan tärkeimpiä viestien välittäjiä pariskuntien välillä, ja niiden tärkeys tuli selvästi esiin myös tämän tutkimuksen aineistossa: kirjeitä kirjoitettiin säännöllisesti ja poikkeuksellisen pitkä tauko kirjeiden välillä herätti suurta huolta. Kirjeiden kirjoittamisesta saattoi syntyä toisinaan jopa paineita, sillä liian harvakseltaan kirjoittamista haluttiin välttää. Irja kirjoitti Matille kirjeen usein päivän päätteeksi silloin, kun muu talonväki oli mennyt nukkumaan ja tuvassa vallitsi rauha ja hiljaisuus:

Joka ilta jään minä viimeiseksi suhriimaan. Nautin sanomattomasti illan hiljaisesta rauhasta silloin voi ajatuksensa hetkiseksi nostaa pois arkielämän uomista. (Irja 25.2.1942.) Etenkin sunnuntait olivat päiviä, jolloin Irja halusi kirjoittaa Matille. Sunnuntaisin Vanhalassa vietettiin tavallisesti lepopäivää, jolloin aikaa saattoi jäädä myös itselle. Toisinaan eteen saattoi kuitenkin tulla jotakin odottamatonta, joka esti Irjaa tarttumasta kynään. Silloin hän tunsu aina huonoa omaatuntoa, ikään kuin olisi laiminlyönyt Matin. Myös Matti piti tärkeänä säännöllistä kirjeenvaihtoa, ja pyrki omalta osaltaan kirjoittamaan niin säännöllisesti kuin suinkin mahdollista. Paitsi että kirjeiden välityksellä kulkivat kuulumiset ja monet tärkeät asiat, olivat kirjeet myös tärkeitä elonmerkkejä ja varmistuksia siitä, että kaikki on hyvin. Irja ilmaisi kirjeissään useasti tunteensa huolta ja levottomuutta Matin kirjeiden viipyessä:

Olen niin tottunut odottamaan kirjeitä Sinulta ja kotoota, jos ei muutamaan päivään kuulu kirjeitä sieltä, luulen että, nyt on jotain hullusti (Irja 11.8.1941).

Irja kantoi luonnollisesti huolta Matin puolesta tietäessään hänen olevan komennuksella vaarallisissa paikoissa. Noina aikoina oli erityisen tärkeää, että Matti ilmoitti itsestään kirjeitse. Irja saattoi pyytää Mattia kirjoittamaan edes muutaman sanan saadakseen tietää kaiken olevan hyvin. Kun hartaasti odotettu kirje vihdoon saapui, oli se hyvä syy lykätä muut toimet hetkeksi syrjään – olihan toisen kuulumiset saatava lukea välittömästi ja myös vastaus laitettava heti matkaan.

Kiitos, kiitos kirjeistäsi. Eri ihanaa että kirjeeni ovat vihdoon saavuttaneet sinut. – Olisi niin paljon tehtävää, vaan siirsin kaikki kylmästi hetkeksi syrjään. (Irja 22.7.1941.)

Sotilaiden jatkuva liikkeellä olo oli omiaan lisäämään huolta ja kasvattamaan etäisyyden tunnetta. Miesten paikallaan pysyminen ja kotirintamalla olijan tutuksi tuleminen sotilaan sijaintipaikan kanssa vähensivät huolta. Irjakin totesi olevansa rauhallisempi tietäessään Matin olevan jossakin melko turvallisessa paikassa. Pelkästään Matin paikallaan olo riitti lisäämään turvallisuuden tunnetta. Ilmoitukset paikanvaihdoista Irja ottikin vastaan usein hiukan pettyneenä – tarkoittihan se jälleen epävarmuuden ja levottomuuden tunteen lisääntymistä miehen joutuessa liikkeelle ja mahdollisesti myös lähemmäs vaaraa:

Ja taas Sinä Matti poika olet ottanut repun selkääsi ja lähtenyt ”Saarelle selälliselle”. Minulla olikin jo sellainen herttainen hyvä luulo ja sellainen hiljainen toivomus että, olisit nyt vähän aikaa saanut olla paikallasi. Mutta eipä taitanut itseänsikään huvittaa yhdessä kohden olo ja eteenpäin, eteenpäin, sehän on poikiemme tunnuslauseena. (Irja 29.10.1941.)

Matin ollessa komennuksella Laatokan rannoilla Irja koki välimatkan erityisen suureksi. Syynä saattoivat olla Matin värikkäät ja vaarantäyteiset kertomukset tuolta komennukselta, jotka konkretisoivat Irjalle vieraan rintamatodellisuuden. Hagelstamin (2006: 218) tekemän havainnon mukaan juuri toisen olinpaikan ja elämismaailman vieraus lisäsivät etäisyyttä puolisoiden välillä. Taistelut ja rintaman vaaralliset tilanteet olivat Irjan kokemusmaailman ulkopuolella ja siten hyvin vierasta ja vaikeasti kuviteltavissa olevaa, jolloin kirjeistä luetut kuvaukset läheltä piti –tilanteista paitsi herättivät pelkoa Matin hengen puolesta, olivat myös syinä epävarmuuden ja etäisyyden tunteiden kokemiselle: *[M]inusta tuntuu kuin olisimme sata peninkulmaa kauempana toisistamme kuin ennen, toivottavasti se on harhaluulo* (Irja 20.9.1941).

Kirjeet olivat Matille ja Irjalle ainoa keino kertoa arkisista kokemuksistaan ja jakaa huoliaan. Rintamalla olevalle sotilaille kirjeet antoivat myös ainoan mahdollisuuden osallistua edes välillisesti ”normaaliin” elämään ja siellä olevien läheisten mieltä painaviin asioihin. Edeltävät luvut (4 ja 5) tuovat esiin, miten tavallinen arki jaettiin toisen kanssa kirjeissä. Arkisen elämän asioista ja ajatuksista kertominen oli keinona päästää toinen osalliseksi omaan elämään. Tämä oli tärkeää läheisyyden ja yhteisyyden ylläpitämiseksi, sillä pitkän aikaa erillään eläviä ihmisiä uhkaa aina toistensa arjesta vieraantumisen (Helsti 2006: 123). Myös huolien jakaminen ja niistä kirjoittaminen on nähtävissä yhtenä keinona rakentaa läheisyyttä. Toinen osapuoli otettiin näin mukaan elämän vaikeisiin hetkiin, mikä Irjan ja Matin vielä melko tuoreessa suhteessa oli varmasti merkittävä teko. Siten kirjoittaja osoitti haluavansa jakaa koko elämänsä kirjon, vaikeatkin hetket, kirjeen vastaanottajan kanssa:

Oikein monet rakkaat kiitokset kirjeestäsi kultaseni! Sain sen eilen illalla, oikein minulle tuli hyvä olla saadessani taas jollain tavoin olla osallisena huolistasi. (Matti 27.6.1943.)

Mattia ilahdutti huomata, että huolehtiminen oli molemminpuolista. Huolestuneisuuden osoittaminen oli merkki välittämisestä. Rintamalla olijalle tieto siitä, että kotiseudulla odottaa joku, joka välittää, oli hyvin tärkeää jaksamiselle: *Kuulehan Irjani, se tekee mieleni niin iloiseksi, kun luen kirjeistäsi sitä miten olet minun suhteeni huolissasi* (Matti 11.9.1941). Huolenilmaisut antoivat sekä sotilaan olemassaololle että toisinaan mielettömältä tuntuvalle tilanteelle merkityksen: ne kertoivat, ettei sotilas ollut yksin, vaan häntä kaivattiin ja tuettiin kotirintamalla.

Huoli ja huolenpito oli molemminpuolista ja sitä osoitettiin monin eri tavoin. Matti oli huolissaan Irjan terveydentilasta lottakomennuksen aikana ja jaksamisesta kotirintaman

töissä. Hän pelkäsi Irjan rasittavan itseään liikaa kovalla työnteolla ja esimerkiksi vuoden 1943 aikana hän yritti helpottaa Irjan työtaakkaa kehottamalla häntä etsimään itselleen apulaisen. Huolenpito antoi Matille mahdollisuuden myös osoittaa oman tarpeellisuutensa Irjan elämässä: *Kuule olen hirveän huolissani sairautesi johdosta. [...] Kyllä minun pitäisi olla siellä toimittamassa Sinut sairaalaan parantumaan.* (Matti 8.3.1944.) Terveyttä koskevat huolenilmaisut olivat tavallisia Matin kerronnassa, ja ne lisääntyivät säännöllisen yhteydenpidon häiriintyessä. Töidensä takia Irja ei aina ennättänyt kirjoittamaan Matille, jolloin kirjeiden väli saattoi myös kotirintamalta rintamalle päin venyä tavallista pidemmäksi. Toisaalta postinkulkukukaan ei sujunut aina kotirintamalta päin ongelmitta, jolloin kirjeet saattoivat viipyä. Totuttua pidemmät tauot kirjeiden välillä lisäsivät myös Matin huolta Irjasta:

Viime kuun alkupuolella, kun en tiennyt missäpäin Sinä olet, olin jo sitä mieltä, että olet vakavasti sairaana. En tahtonut oikein tietää mitä olisin tehnyt, että olisin saanut jotain tietoa Sinusta. Sitten sai Sinulta kortin, oli kuin iso kivi olisi pudonnut pois sydämmeltä. Et saata uskoa miten iloiseksi tulin kortistasi. (Matti 1.11.1941.)

Irjan huolenilmaisut liittyivät usein paitsi rintaman vaaroihin, myös miesten oloihin, kuten riittävään ravinnon saantiin tai pärjäämiseen syksyn sateissa ja talven kylmissä pakkasissa, eli asioihin, joista naiset olivat tottuneet pitämään huolen siviilielämässä:

Minä tunnen suurta myötätuntoa poikiamme kohtaan. Nyt sadesäällä ei se sotiminen taida olla niinkään helppoa, johan te olette kurassa yltä päältä ja missä ne vaatteetkaan saa kuivaksi. Vilustutte ja saatte kuumetta. Loppuisi nyt pian tämä sota. (Irja 11.8.1941.)

Naiset koettivat helpottaa miesten rintamalla oloa osallistumalla miesten varustamiseen. Irja lähetti Matille paketteja, joissa oli usein hänen tekemiään leipomuksia ja talvella myös joitakin varusteita, kuten sukkia ja lapasia. Pakettien oli tarkoituksena paitsi ilahduttaa, myös muistuttaa Mattia kodista ja siviilielämästä:

Hauska että sait paketin. Eihän siinä oikein mitään ollut, mutta vähäisenkin toivon muistuttavan sinulle elämästä siellä, jossa niin monet vaarat väijyvät. (Irja 23.7.1941.)

Vaikka läheisyyden rakentamisen yhtenä keinona oli jakaa huolet toisen kanssa, yritettiin toista kuitenkin olla huolestuttamatta tarpeettomasti. Irjan kirjeistä on löydettävissä useita kohtia, joissa hän tarkoituksellisesti yrittää loiventaa Matin huolta. Nämä liittyvät Irjan sairasteluun sodan aikana. Esimerkiksi jouduttuaan sairaalaan kipeän jalkansa vuoksi, lähetti Irja Matille kirjeen, jossa hän kertoi tapahtuneesta korostuneen kepeään ja huolettomaan sävyyn:

Nyt olen niin mukavuutta rakastava että kirjoitan pitkälläni sängyssä. Heräsin juuri sikeästä unesta. Minut tuotiin tänne kenttäsairaalaan tai liekö sotilas sairaala, sellainen pikku juttu jalassa ja nyt se makaa lastoissa mokomakin molli. (Irja 4.8.1941.)

Sairastumisen hetkellä toiselta haettu tuki oli tärkeää, mutta Irja koki joskus kertoneensa turhan takia omista vaivoistaan ja huolestuttaneensa Mattia syyttä suotta. Omia huolia tai vaivoja väheksymällä ja oman jaksamisen puolesta vakuuttelulla saatettiin kannustaa toistakin jaksamaan.

Ainakin kaksi viimeistä [kirjettäni] repisin ja hävittäisin ne maan tasalle. Tulet vain suotta levottomaksi kun minä nyt taas olen jo terve. Rakas Matti annathan anteeksi ajattelemattomalle lotallesi kun hän viitsii sellaisista ohimenevistä pikku sairauksistaan puhua. Sairaanhoidaja ehti hätään heti. Hoiteli minut jodi mene[te]millä vapaaksi kipeästä kurkusta ja muut vaivat haihtuvat siinä huomaamatta sivussa. (Irja 27.9.1941.)

Myös Matti pyrki olemaan huolestuttamatta Irjaa turhan takia. Kirjeissään hän kertoi kokemuksiaan taisteluista ja tilanteista, joihin hän on joutunut. Niissä ei kuitenkaan harvoja poikkeuksia lukuun ottamatta kerrottu taisteluissa koetuista tappioista, vaan niistä henki ennemminkin urheus ja voimakas taistelutahto. Oman osaston menestys sai Matin kerronnassa ylpeän sävyn, kun taas vihollisten toimet ja rohkeuden osoitukset hän ohitti vähätellen. Matti vakuutteli Irjalle pärjäävänsä ja kestävänsä urhoollisesti sodan koettelemukset kaatumista pelkäämättä. Matin urhoollisuus ja vakuuttelu saivat Irjan epäilemään Matin ehkä kaunistelevan totuutta rintamaelämän vaaroista. On varmasti totta, että Matti halusi kaikin keinoin olla huolestuttamatta Irjaa, mutta on myös muistettava, että rintamalta lähetettyjen kirjeiden sisältöön vaikutti myös sotasensuuri. Kaikesta ei todellakaan voinut kirjoittaa.

Rakas kuljet niin outoja teitä. Olen äärettömän iloinen sen johdosta että et vallan hirveihin paikkoihin joudu Sinun vakuuttelujesi mukaan. Ethän vain sanone niin sen takia etten olisi puolestasi levoton. Rauhallinen olen ollutkin vaikka joskus lie ollut aihetta levottomuuteenkin. Niin ethän sinä sitä myönnä. Vakuutat vain minulle että ”kaikki on aina hyvin”. Rakas poika niin sinä teet, Sinä tahdot säästää minua huolelta, liikaakin joskus tunnen sen. Luen sen rivien välistä. Sieltä huolettomien sanojen takaa pilkistää tuo salattu elämän karvas totuus. (Irja 22.3.1942.)

Rintaman ja kotirintaman välillä kulkeneilla kirjeillä oli valtava merkitys niin sotilaiden kuin kotona olijoidenkin mielialaan. Kotirintaman odotettiin olevan Suomen miesten tukena, ja harvojen tapaamisten vuoksi omaisten suurin tuki välittyi rintamalle kirjeitse. Tueksi voitiin olla monin eri tavoin, josta esimerkkinä Irjan pyrkimys myötäelää ja tukea Mattia hyvin ajatuksin: *Mukanasi olen ajatuksissani, muutakaan en voi näin*

kaukaata tehdä. Mutta toivon että, hyvät ajatukset olisivat apuna, kun kuljet siellä jossakin. (Irja 24.8.1941.) Sotilaiden tukeminen oli tärkeää paitsi miesten henkisen tasapainon ylläpitämiseksi, myös kotirintaman itsensä vuoksi; usko sotilaiden vahvuuteen ja heidän henkisen kanttinsa kestämiseen lievensi myös kotona odottavien läheisten huolta ja antoi heille puolestaan voimaa jaksaa lukuisissa kotirintaman töissä. Koska kotirintamalla nähtiin olevan keskeinen merkitys rintaman taistelutahdon ylläpitäjänä ja mielialan kohentajana, poti Irja moneen kertaan huonoa omaatuntoa ikävien asioiden kirjoittamisesta. Hän olisi kirjeillään tahtonut tuottaa mieluiten vain iloa: *Olisi vaan kirjeistäni sinulle hivenen verran iloa ja huvia siellä kaukana* (Irja 21.12.1941). Rintamalla olijalle kirjeet olivat viestejä siviilimaailmasta ja siitä elämästä, jota sotilaatkin olivat joskus eläneet, mutta joka rintamalla ollessa alkoi tuntua yhä kaukaisemmalta. Kirje kotirintamalta mahdollisti edes hetkellisen pääsyn pois rintamalta, toi elämään kipeästi kaivattuja valopilkkuja ja antoi voimaa jaksaa:

Et voi uskoa miten tervetulleet ovat kirjeesi ja korttisi tänne. Kun on oikein väsyksissä ja kaikki näyttää toivottomalta, mutta kirjeen saatuaan ikään kuin virtaisi uutta tarmoa jäseniin ja mieleen tulee kuva uudesta tulevaisuudesta. Käsi puristuu tiukemmin kivääriin ja on valmiina ottamaan vastaan mitä tahansa. Olen Sinulle niin suuressa kiitollisuuden velassa monessa asiassa, että et voi uskoakaan. Päätyisipä tämä homma nyt pian onnelliseen ratkaisuun ja päästäisiin takaisin rauhan töihin. (Matti 12.7.1941.)

Kotirintamalla ahertavalle Irjalle postin tuomat kirjeet olivat viikon kohokohtia ja piristivät työntäyteistä arkea. Niillä oli Irjalle myös tulevaisuudenuskoa lisäävä vaikutus: *Nämä kirjeethän ne tuovat vaihtelua arkiseen aherrukseen. Antavat ikään kuin uutta uskoa tulevaisuuteen, uutta elinvoimaa ja uskallusta.* (Irja 25.9.1942.) Kirjeiden suuri merkitys tuli esiin myös kertojien tavassa osoittaa kiitollisuuttaan jokaisesta saamastaan kirjeestä: *Sinulle kiitos kahdesta kirjeestäsi, kolmatta odottelin eilen hartaasti, vaan eipä tuota tullutkaan* (Irja 31.1.1943). Siten toiselle voitiin viestiä kirjeen ilahduttavasta vaikutuksesta ja osoittaa, että niitä odotettiin myös jatkossa.

Kirjeet olivat Matin harvojen lomien lisäksi ainoa keino olla yhteydessä ja pitää parisuhdetta yllä sodan aikana. Ne olivat myös ainoa keino olla rakkaansa kanssa. Kädessä oleva kirje sivuutti välissä olevat kilometrit ja Irjasta tuntui, kuin olisi saanut olla hetken Matin luona: *Sinun kirjeesihän antavat tähän arkeen niitä sunnuntai hetkiä, tuokioita jolloin tulen sinne kauas ja viivähdän hetkisen luonasi* (Irja 9.7.1943). Kommunikointivälineenä kirjeellä on kuitenkin rajansa. Molemmat joutuivat huomaamaan, ettei kaikista asioista pystynyt edes keskustelemaan tai neuvottelemaan

kirjeitse. Asian arkaluontoisuus tai välittömän vastauksen saamisen tarve saattoivat olla syynä siihen, että oli asioita, joista ei edes kirjoitettu. Tällaisista asioista keskusteleminen säästettiin seuraavaan tapaamiskertaan:

Täällä tulee asiaa mietittyä joka puolelta ja tekisi mieli niistä jutella, vaan se ei oikein sovi näin kirjeitse (Matti 5.1.1943).

Voi kun olisit lähempänä tai täällä ihan luonani. Aina on sellaisia asioita joista tahtoisin keskustella kanssasi. Mutta tämä sota estää sen. (Irja 19.5.1943.)

Yksi tärkeä keino suhteen ylläpitämisessä on omien tunteiden ilmaiseminen. Toisilleen läheisten ihmisten väliset kaipuun ja rakkauden ilmaukset välitettiin sodan aikana suurelta osin kirjeitse. Haavio-Mannilan (1993: 308–309) mukaan etenkin talvisodan aikana kirjeissä kerrottiin hellistä tunteista avoimemmin kuin oli ollut tapana. Hän arvelee kuoleman läheisyyden herkistäneen tunteiden avoimeen ilmaisemiseen. Jatkosodan aikana oltiin Huuhtasen (1986: 388) mukaan sotatilaan puolestaan totuttu jo siinä määrin, ettei talvisodan aikaisen kenttäpostin sisältämää hellyyden määrää enää saavutettu. Irjan ja Matin kirjeissä hellyys on läsnä ja se on tärkeä osa kirjeiden kerrontaa, vaikka kirjeissä on paljon myös arkisiin töihin ja tekemisiin liittyviä asioita. Jatkosodan aikaisia rakkauskirjeitä tutkinut Iris Kankaanpää mieltää puolisoiden keskinäiseen suhteeseen liittyvistä tunteista kirjoittamisen yhdeksi selviytymiskeinoksi sota-aikana: rakkauden ja ikävän osoitukset pitivät yllä suhteen vakautta. Vakaus edes yhdellä elämän osa-alueella loi puolestaan turvallisuuden tunnetta muutoin varsin epävarmoissa oloissa. (Kankaanpää 2001: 74.) Muuttuvissa olosuhteissa oli tärkeää omistaa jokin kiinnekohta elämässä, josta säännöllisesti saapuvat kirjeet kumppanilta olivat merkinä:

[M]äärättömältä tuntuu matka välillämme, on niin paljon synkkiä polkuja, tummia metsiä, onnea ja tuskaa, paljon elämää, liian paljon kuolemaa [...] On odotusta, kyyneleitä, riemua ja tutkimatonta hämäryyttä. Sitten olet Sinä, kaiken tämän kaaoksen keskellä. Sinä unessa ja valveilla, lähellä työssä ja levossa. Luonani sielun siivin, ajatuksen kultaisin langoin, aina ja kaikkialla, vaikkakin niin kaukana. (Irja 6.7.1942.)

Etäisyyden vuoksi kaikki läheisyyden ja tunteiden ilmaisemisen muodot muuttuivat hyvin rajallisiksi, jonka myös Irja huomioi kirjoittaessaan Matille: *En tiedä miten saisin tässä kirjeeni mukana kulkemaan kaikki ne rakkaat terveiset, tunteet ja kuiskaukset joita tässä yksinäni ajattelen* (Irja 19.1.1942). Kun läheisyyttä ja toista kohtaan olevia tunteita ei voitu osoittaa katsein tai kosketuksin, oli ne ilmaistava sanoin. Hagelstam (2006: 219–220) toteaa, että kirjeen kirjoittajan on valittava sanansa erityisen tarkkaan,

kun muut tunteita ja ajatuksia selventävät elementit, kuten ilmeet ja eleet, ovat kirjeistä poissa. Vaara väärinymmärretyksi tulemiseen kasvaa tällöin huomattavasti. Irja ja Matti puhuivat molemmat avoimesti tunteistaan kirjeissä. Tunteista kirjoittaminen paitsi piti suhdetta yllä, myös syvensi läheisyyttä ja kertoi yhteenkuuluvuudesta. Pitkästä erosta johtuen ikävän ja kaipauksen ilmaukset olivat usein esillä molempien kirjeissä. Kankaanpää toteaa kirjeiden korvanneen läheisyyden tarvetta fyysisen läsnäolon puuttuessa (Kankaanpää 2001: 68). Toisen läheisyyttä ja lohduttavaa läsnäoloa kaivattiin etenkin vaikeina tai yksinäisinä hetkinä. Tuolloin kirjeiden sisältö muuttui tunnepitoisemmaksi, mikä näkyi etenkin ikävän ilmaisuissa: *Rakas on niin polttava ikävä. Kaipaan Sinua, kaipaan enempi kuin ketään toista ihmistä.* (Irja 4.6.1942.) Tarmokkaina hetkinä Irjan suhtautuminen ikävään saattoi kuitenkin saada hieman toisenlaisia sävyjä:

En sano uhallakaan että ikävä suuri olisi, siksi koska se ei saa suureksi tulla, eihän sitten jouda muuta tekemään kuin itkemään ja itkulla ei eletä. Ei ainakaan tällaisina aikoina. Nyt täytyy olla toimintatarmaa entistä enemmän eikö niin Mattisein? (Irja 14.11.1941.)

Läheisyyden luomisessa olennaista on kirjeen intiimiys, eli että kukin kirje on kirjoitettu vastaanottajaa silmällä pitäen tietyllä tavalla. Läheisessä suhteessa olevien ihmisten välille kehittyi helposti keskinäisiä sanoja ja ilmauksia, joiden merkitys saattaa jäädä ulkopuolisille ihmisille epäselväksi. Esimerkiksi erilaiset hellittelynimet voidaan katsoa läheisten ihmisten väliseen yhteiseen kieleen kuuluviksi. Hellittelynimet kertovat toisen yksilöllisyydestä, mutta myös yhteisyydestä, joka suhteessa vallitsee (Hagelstam 2006: 220). Ne myös tekevät suhteesta intiimimmän. Irja ja Matti käyttivät kirjeissään toisistaan usein oikeita nimiä, mutta tavallisesti niihin oli liitettynä sana *rakas*. Kirjeen aloitukset ja lopetukset varioivat. Irja saattoi aloittaa kirjeen sanoilla *Rakas sotapoikani, Rakas Matti, Mattiseni, Matti Mattini* ja kihlauksen jälkeen *Rakas sulhaseni*. Matti puolestaan kirjoitti *Rakas Irja, Rakas Pörri* tai *Rakas morsiameni*. Hagelstamin (2006: 220) mukaan sopivien hellittelymuotojen käyttäminen kertoi keinosta luoda läheisyyttä ja halusta osoittaa välittämistä.

Koska kirjeet ovat pariskunnan tärkein keino pitää parisuhdetta yllä sodan aikana, haluaisivat he kirjeiden olevan paitsi intiimejä, myös jollakin tavoin erityisiä ja mielenkiintoista luettavaa. Aina ei kerrottavaa kuitenkaan ollut ja se harmitti. ”Tylsästä” kirjeestä saatetaan varoitella jo etukäteen heti kirjeen ensimmäisen sivun ylälaudassa: *Tämä on kauhean ikävä varmasti lukea.* (Matti 5.10.1941) tai *Huom. Tämä on hyvin tylsä kirjeke* (Irja 5.12.1941). Koska kirjeet pitivät sisällään tavallisesti pääasiassa oman

arkisen elämän kuvausta ja siihen liittyviä ajatuksia, huomasi Matti rintamalla ollessaan ja sieltä kirjoittaessaan, ettei mielessä pyörinyt mitään muuta kuin sota. Kirjeistä ei käy ilmi minkälaisista asioista Matti olisi toivonut voivansa kirjoittaa, mutta rintamaelämän kokonaisvaltaisuus myös ajatuksen tasolla turhautti Mattia usein: [...] *vaan suututtaa kun täältä kirjoitan ja ajatuksissa on aina vaan tuo sota* (Matti 5.10.1941). Siinä missä Matti murehti kirjeidensä yksitoikkoisuutta ainaisilla rintamakertomuksilla, perusteli Irja omien kirjeidensä tylsyyttä tapahtumien puutteen vuoksi: *Tämä on hirmuisen tylsä kirje, eihän täällä tapahdu mitään* (Irja 11.8.1941). Irja ja Matti jatkoivat kirjeiden kirjoittamista kuitenkin uskollisesti, vaikka toisinaan elämän yksitoikkoisuuden tunkeutuminen kirjeisiin ja tylsiksi koettujen kirjeiden lähettäminen tuntui kurjalta. Jälkeenpäin omasta mielestä epäonnistuneiden kirjeiden lähettäminen saattoi harmittaa jopa niin paljon, että lähettäjä kehotti vastaanottajaa hävittämään ne:

Minua kyllä harmittaa se kirje, jonka täältä lähetin Sinulle Kerimäelle. Parasta kun sen viskaat tuleen (Matti 11.10.1941).

[...] varmasti syttyy tuli hyvin, sillä ne ovat sisällöltään erikoisen kuivia (Matti 21.10.1941).

Irja ei tietenkään suostunut Matin vaatimukseen, mutta pyysi häntä sen sijaan korvaamaan omien kirjeidensä repussa täyttämän tilan jollakin hyödyllisemmällä:

Sinä Matti älä käske polttamaan kirjeitäsi mitäs me sitten palattuasi luumme yhdessä jos poltan ne. Ei tule kysymykseenkään koska sinäkin sen[kin] hunsvotti viisit raahata niitä minun sepustuksiani pitkin Äänisjärven ulapoita. Panisit rakas poika niiden sijalle vaikka leipä paketin. (Irja 9.11.1941.)

Sodan aikana puoliset ja seurustelevat parit joutuivat väistämättä viettämään pitkiä aikoja erossa toisistaan. Etäisyys näkyi paitsi maantieteellisenä myös kokemusmaailmallisena: rintaman todellisuus oli hyvin kaukana kotirintaman todellisuudesta. Etäisyys oli lyhyitä lomia lukuun ottamatta pysyvä tila ja siihen koetettiin sopeutua. Jottei eron aikaisten elämien välille olisi syntynyt liian syvää kuilua, yritettiin etäisyyttä kaventaa kirjeitse. Irjan ja Matin kirjeistä on löydettävissä lukuisia eri keinoja läheisyyden rakentamiseen ja välimatkan umpeen kuromiseen. Kirjeissä jaetut muistot yhdessäolosta, ilmaistut tunteet, huolehtiminen, tukeminen ja monet muut huomioonvälit olivat keinoja pitää suhdetta toiminnassa. Keinot etäisyyden kaventamiseksi olivat moninaiset ja mielikuvitukselliset. Välimatkan kaventamiseen riitti toisinaan esimerkiksi toisen kuvittelu kuuntelemaan samaa radiolähetystä tai kirjoittamaan kirjettä samalla hetkellä (esim. Irja 25.2.1942, 10.10.1943).

Riiaaminen kenttäpostin välityksellä

Sodan läsnäolo ihmisten jokapäiväisessä elämässä merkitsi vakiintuneiden tapojen ja käytäntöjen muuttumista ihmisten välisissä suhteissa. Miehet ja monet naiset joutuivat vaihtamaan asuinpaikkaa uusien tehtävien perässä, mikä muutti sukupuolten välistä seurustelua. Tapaamis- ja tutustumismahdollisuudet monipuolistuivat monilla naisilla sota-ajan tehtäviensä ansiosta. Sota-aikana syntyneitä suhteita voitiin pitää yllä kirjeitse. Kirjeenvaihdosta muodostuikin tärkeä vuorovaikutuksen muoto niin vakiintuneempien parien kuin onneaan koettelevien nuortenkin välille. (Haavio-Mannila 1993: 280.)

Arjen kohokohtia olivat miehen pääseminen lomalle. Rintamalla oleville sotilaille myönnettiin lomia noin kolme kertaa vuodessa. Maaliskuussa 1943 tuli voimaan uusi sääntö, jonka periaatteena oli, että perheelliset pääsivät lomalle joka kolmas kuukausi ja perheettömät neljän kuukauden välein (Matti 17.3.1943). Painavasta syystä, kuten läheisen ihmisen hautajaisten tai oman vihille menon vuoksi, myönnettiin ylimääräisiä lomia. Neljä kuukautta oli pitkä aika odottaa niin kotiväelle kuin rintamasotilallekin. Matti kirjoitti helpottuneena lomien välissä olevien kuukausien kuluvan asemasodan yksitoikkoisten kuukausienkin aikana pääasiassa nopeasti, vaikka joukkoon mahtui myös hetkiä jolloin aika tuntui täysin seisahtuneen:

Eipä tässä ole enään kuin vajaa puolentoista kuukautta, kun taas pääsen vähäksi aikaa Sinun luoksesi Irjani. Nopeasti nämä kuukaudet sentään kuluvat, vaikka toisinaan tuntuu siltä, että ajankulu on kokonaan pysähtynyt. (Matti 7.3.1943.)

Rintamalla lomalle pääsyä odotettiin kärsimättöminä. Asemasodan aikana aika rintamalla kului hitaammin, jolloin lomat saivat Matin mielessä erittäin suuren merkityksen: *Elämä täällä on muodostunut lomalta tulo lomalta lähtöön. Ylipäänsä ei sitä oikein muuta paljoa ajattelekaan kuin aina lomalle pääsyä.* (Matti 11.8.1943.) Lomat olivat hänen mielestään ajoittain elämän ainoita iloisia asioita. Ne olivat myös paitsi tärkeitä hetkiä tavata Irjaa ja hoitaa parisuhdetta, myös ainoita mahdollisuuksia osallistua edes vähän kotirintaman töihin, joita oli suunniteltava jo hyvissä ajoin ennen loman alkua:

Alkaa taas lähestyä tuo kauvan kaivattu lomakin, ei siihen enään kovin montaa viikkoa olekaan. Nykyisessä elämässä ovatkin nuo lomat ainoita valopilkkuja ja kohokohtia. Jo viikkoja ennen sitä suunnittelee ja miettii miten sen parhaiten voisi viettää. Omituiseksi muodostuu elämä täällä korven hiljaisuudessa. (Matti 10.4.1943.)

Lomalta paluun jälkeen arki rintamalla kului hyvin hitaasti. Seuraavan loman alkuun olevat neljä kuukautta tuntuivat Matista usein toivottoman pitkiltä:

Voi tavatonta miten pitkiksi nämä illat ovat tulleet. Ei oikein tiedä miten parhaiten saisi aikansa kulumaan. Siellä kanssasi rakas ilta kului aina liiankin nopeasti. On vielä niin toivottoman pitkä aika ajatella lomaakin, vasta tammikuulla sen pitäisi olla. (Matti 3.10.1943.)

Myös kotona olevalle Irjalle seuraavan tapaamisen odottaminen tuntui hyvin pitkältä. Sulhasen tulo lomalle oli riemullista ja onnen täyteistä aikaa, jota kuitenkin varjosti aina ajatus miehen paluusta rintamalle. Jokainen tapaamiskerta merkitsi onnellisuuden ja helpotuksen hetkeä, olihan mies vielä hengissä. Samalla kertaa mielessä piili pelko tulevasta, sillä jokainen tapaamiskerta saattoi olla viimeinen. Irja totesi kuitenkin voivansa karistaa edessä olevan pitkän eron tuomat ajatukset arkisiin töihin ja toimiin:

Alkaa taas tuntua niin äärettömän pitkältä tämäkin kolme neljä kuukautta. Sinusta tuntuneen vieläkin pitemmältä siellä kaukana kun ei ole edes kotoiset touhut sitomassa ajatuksia kuten minulla täällä. (Irja 3.4.1943.)

Lomat ja yhdessä vietetyt hetket olivat molemmille sota-aikaisen elämän kohokohtia: *Kiitos siitä ihanasta ajasta jonka täällä luonani olit. Silloin oli kesä, täysi kesä minulla* (Irja 25.7.1943). Lomat olivat lyhyitä, pääsääntöisesti vain joitakin päiviä, ja usein Irja murehti Matin loman päättymistä jo ennen kuin hän oli edes lähtenyt takaisin rintamalle: *Peljäten huomasi ajan kuluvan tuskallisen pian, tuon muutamien vuorokausien loman* (Irja 11.9.1942). Miehen tilapäiseen kotinurkilla käyntiin saattoi liittyä myös ongelmia. Koska tapaamisia oli harvoin, kohdistui lomaan suuria, jopa epärealistisia, odotuksia. Myös toisesta vieraantumista saattoi tapahtua, jolloin pettymykset loman kulkuun olivat mahdollisia. (Haavio-Mannila 1993: 328.) Irjan ja Matin tapaamisia seuranneet kirjeet olivat tavallisesti tulvillaan tapaamisen ihanuuden muistelua, mutta myös eron hetkestä seurannutta raastavaa ikävää. Arvoitukseksi jää, sujuivatko lomat heidän odotustensa mukaisesti, sillä henkilökohtaisista pettymyksistä kirjeissä ei ymmärrettävästi kerrottu. Ilmeisen tyytyväisiä he kuitenkin näyttäisivät olleen keskinäisiin tapaamisiinsa, kuten esimerkiksi Matin (12.5.1943) tekemä yhteenveto eräästä yhdessä vietetystä lomasta antaa ymmärtää: *Lyhyt oli taas meidän keväämme, mutta sen onnellisempi*. Aivan vaikeuksitta tapaamiset eivät kuitenkaan sujuneet. Naisiin kohdistuneet moraalinnormit olivat ankarat ja maaseudulla nuorten naisten siveyttä valvottiin hyvin tarkasti, mikä tuli esiin myös Irjan kerronnassa. Ennen kihlausta ja avioliittoa yhdessä tiiviisti vietettyä aikaa ei aina katsottu hyvällä. Seurustelua säätelivät tarkat normit muun muassa samassa paikassa yöpymisestä. Ennen avioliittoa ei katsottu olevan sopivaa viettää yötä yhdessä, sillä avioton lapsi olisi ollut

häpeä. (Haavio-Mannila 1993: 314.) Irja pohti kirjeessään näitä moraalisia kysymyksiä vietettyään erään kerran Matin kanssa iltaa ”liian pitkään”:

En raaskinut Sinua ajoissa pois käskeä, kun niin kauan olin Sinua ikävöinyt, odottanut. Mikä lie ollut väärin, mikä oikein? Mikä ihmisten, mikä Jumalan edessä. Vaan emmehän tehneet mitään vääryyttä, me kaksi, joiden ajatus yhtä rataa kulkea tahtoo, ero tuo tyhjyyden ja ikävän sisimpäämme. (Irja 11.9.1942.)

Sodan aikana päätökset esimerkiksi kihlautumisesta tehtiin tavallista nopeammin (Haavio-Mannila 1993: 298). Irja ja Matti eivät pitäneet erityistä kiirettä, vaan he kihlautuivat kaksi vuotta seurustelun aloittamisen jälkeen. Sinetöimätöntä suhdetta tarkkailtiin ja etenkin naisen tuli pitää tarkasti huolta oman kunniansa säilymisestä. Nuorten seurusteluun ei yleensä kuulunut sukupuolista kanssakäymistä ennen kihlausta tai avioliittoa (Haavio-Mannila 1993: 298), jonka vuoksi yhdessä näyttäytymisen ajankohtiin joutui kiinnittämään huomiota samoin kuin siihen, koska mies poistui nuoren naisen luota. Yhteisön kontrollin olemassaolo saattoi harvojen tapaamisien aikana jäädä kuitenkin vähemmälle huomiolle tai hetkellisesti unohtua, ja kerran Irja huomasikin heräävänsä Matin viereltä. Tapahtuneesta hän kirjoitti Matille turhautuneeseen sävyyn. Irjaa huoletti oman maineensa säilyminen, ja hän alkoi etsiä oikeutusta tapahtuneelle painottamalla, että seurustelu Matin kanssa tulee johtamaan ennemmin tai myöhemmin avioliittoon:

Uni petti kummankin. Heräsin sinun vierelläsi. En sitäkään osannut ihmetellä. Ihmiset tuomitsevat minua, minun suhdettani Sinuun. Liianko läheistä. Niin tietysti heidän mielestään. Tiedän että joskus kuulun Sinulle jos kohtalo niin suo. (Irja 28.12.1942.)

Irja kantoi ilmeisen paljon huolta yhteisön asettamien moraalissäätöjen noudattamisesta ja poti huonoa omaa tuntoa tapahtuneesta lipsahduksesta, joka ilmeni yrityksillä korjata tilannetta puolustuspuhein. Tilanne oli varsin ristiriitainen, sillä yhtäältä Irja ei olisi mitenkään malttanut rajoittaa yhdessäoloa Matin kanssa, toisaalta hän ei olisi tahtonut rikkoa yhteisön asettamia sääntöjä. Aina Irja ei kuitenkaan jaksanut ottaa asiaa yhtä vakavasti. Matin käyminen lomansa aikana Irjan luona yöjalassa ja hiipiminen takaisin Päivärannalle aamuhämärässä esiintyi Irjan kirjeessä nimittäin pian uudelleen, jolloin hän suhtautui aiheeseen jo huumorilla ja Mattia kiusoitellen: *Ihmeellinen muuten se Matti kun ei se koskaan odottanut aamukorviketta vaan häipyi hämärään aamuun. Kyllä vielä varmasti joskus pistän sinut kypälästä pöydän jalkaan niin sitten et karkaa.* (Irja 19.1.1943.) Julkisuudessa esitetyt ihanteet nuorten parien soveliaasta käyttäytymisestä antavatkin kenties hieman vääristyneen kuvan asian todellisesta laidasta. Edellä ollut katkelma Irja kirjeestä ei tue käsitystä sääntöjen tarkasta

noudattamisesta. Koska nuoret eivät olleet vielä virallistaneet yhdessäoloon kihlauksella, oli nuoren naisen kunnian säilyttämiseksi miehen parempi olla tavattavissa aamun tullen omasta kodistaan kuin naisen talon nurkilta. Pienessä pitäjässä kiinnostus toisten asioihin korostui, ja kirjeissä kerrotaan juorujen olleen olennainen osa kylän naisten puheenaiheita (esim. Irja 7.1.1943).

Ristiriitaisia ajatuksia tuotti myös Matin loma-ajankäyttö. Irja poti monesti huonoa omaatuntoa viettäessään aikaa Matin kanssa, sillä hän koki riistävänsä tuolloin Matin vanhemmilta mahdollisuuden olla poikansa kanssa. Kuten monilla muilla tiloilla, myös Päivärannalla oli pulaa työvoimasta ja Matin läsnäolo merkitsi edes hetkellistä apua tilan töissä. Irja koki tekevänsä vääryyttä Matin vanhempia kohtaan, ja mainitsi usein kiitollisuutensa näiden ymmärtäväsyydestä antaa poikansa viettää aikaa hänen luonaan (esim. Irja 10.1.1942). Vaikeimmaksi Irja koki tilanteen elokuussa 1944, jolloin Matin loman aikana vietettiin samalla kertaa sekä Matin isän että hänen sodassa kaatuneen veljensä hautajaisia. Irja kirjoitti:

Tämä viimeinen loma on kuin painajais uni kaikkine murheineen. Kaksi sinulle rakasta ihmistä on poissa. Sinun murheesi keskellä olin minä. Rakastin sinua. Teinkö väärin vainajille, suvullesi ryöstäessäni aikaasi. Muuta en voinut. Olithan niin lähellä, tuskallisen lähellä. (Irja 12.8.1944.)

Tulkintani mukaan Irjan kokemuksen taustalla vaikutti epävarmuus niistä toimintatavoista, joita hänen, naimattoman naisen, tuli yhteisön ja eritoten miehen vanhempien silmissä noudattaa. Irjalla oli läpi sodan huoli omasta kelpoisuudestaan miniäksi: [...] *tunnen sydämeni kevyeksi kun en liene tuottanut kotiväellesi sellaista ikävää tunnelmaa rakastamalla Sinua* (Irja 25.7.1943). Huolimatta siitä, että hän ajoittain koki tulleen hyväksytyksi perheeseen, ei epävarmuuden tunne omasta roolista näyttänyt hälvenevän edes häävalmistelujen alla:

Minä olen onnellinen ja onneton samalla kertaa. Onnellinen että olen saanut pitää sinut luonani. Onneton samasta syystä. Mitä sanovat vanhempasi? Vieläköhän koskaan se pelko loppuu. Taidan vielä sinun vaimonasikin peljätä saman seikan takia. (Irja 5.1.1944.)

Kirjeiden perusteella näyttäisi siltä, että Irja arasteli melko paljon Matin vanhempia. Siinä suhteessa Matin lomat toivat helpotusta myös siihen tilanteeseen, sillä Irja koki helpommaksi olla Matin perheen kanssa hänen läsnä ollessaan, vaikka pyrkikin pitämään heihin yhteyttä myös Matin ollessa rintamalla. Parin kihlautumisen myötä Irja rohkaistui vierailemaan Päivärannalla jo vähän useammin ihan yksinäänkin. Tulevana miniänä Irja koetti luoda luontevat ja hyvät suhteet appivanhempia, sillä hän tahtoi

olla mieluisa miniä ja vierailujen myötä hän toivoi ystäväystävönsä myös Matin sisarusten kanssa. Kynnys lähteä käymään Matin perheen luona oli korkea ja toisinaan rohkeus esti häntä lähtemästä, vaikka mieli olisi tehnytkin:

Jos uskaltaisin niin menisin vaikka sisaresi luo. Lieneehän hän vielä lomalla. Minä menenkin soittamaan teille ja pyydän häntä tänne luokseni käymään. Enkö olekin jo rohkea sinunkin mielestäsi. (Irja 3.1.1943.)

Vierailuistaan Päivärannalla Irja kertoi Matille ylpeänä. Päivärannalla käynti merkitsi Irjalle oman arkuuden voittamista. Kirjeitse Irja etsi kannustusta rohkaistuakseen, sillä rintamamiesten lomat olivat niin harvassa, ettei hän voinut jättää Päivärannan vierailuja vain Matin lomien ajalle. Vierailuista kertominen sai tärkeän sijan Irjan kirjeissä ja samalla hän tuli jakaneeksi Matille tämän läheisten kuulumisia ja kotitilan asioita. Siten Irja pääsi hiljalleen osalliseksi myös Päivärannan arjesta.

Kaiken kaikkiaan näen Irjan ja Matin tapaamisilla olleen erittäin suuren vaikutuksen molempien mielialaan, mutta ne toivat myös konkreettista helpotusta eri tilanteisiin. Yhdessä vietetty aika loi uskoa tulevaisuuteen ja antoi uutta voimaa jaksamiseen. Tapaamiset olivat molemmille suurinta onnen aikaa, jolloin ei tarvinnut kantaa huolta toisen hyvinvoinnista. Irja kuvaakin tapaamista edeltävää olotilaansa *kevyeksi ja turvalliseksi*, mikä antaa ymmärtää, että juuri huoli teki sota-ajan elämästä niin raskasta ja laski mielialoja. Vaikka elämä asettui arkisiin uomiinsa ja tilanteeseen totuttiin, kantoivat niin naiset kuin miehetkin jatkuvaa huolta läheistensä pärjäämisestä. Lomien ajaksi nuo huolenaiheet pyyhkiytyivät pois ja elämä näyttäytyi taas hiukan parempana:

Kiitos rakas siitä ihanasta ajasta Meidän yhteisestä kesästäme. Noista niin tuskallisen nopeasti ohikiitävistä päivistä jotka viivyit luonani. En osaa sanoin kuvata kuinka kevyt ja turvallinen oli ollakseni kun sain odottaa iltaa jolloin taas tapaan Sinut minun oma poikani. Nyt lähdeytyäsi vasta oikeintajusin että kesä, vihreä täysi kesä oli tullut tuon kahden onnellisen viikon aikana. Oli tullut kesä ja Sinä rakas tulit kesän mukana tulit sen lämpimässä sylissä sieltä kaukaa. Tulit ja suljit minut rakkaitten käsivarsien vangiksi. Tunsinko olevani vanki. En, en ollut vanki, olin tuhannesti onnellinen, täynnä elämää oleva nuori ihminen. Ja tuo elämän usko yhä lujittui Sinun käydessäsi rinnallani pitkin metsäpolkuja ja rantamia. (Irja 4.6.1942.)

Siinä missä lomalle saapuva sulhanen toi mukanaan suunnattomasti iloa, olivat lomalta rintamalle paluut aina hyvin murheellisia ja tunnepitoisia hetkiä. Eroja leimasi aina pelko siitä, ettei toista ehkä enää näe. Jokainen eron hetki näyttäisi kirjeiden perusteella olleen toinen toistaan vaikeampi. Toukokuussa 1943 nuoret sinetöivät suhteensa kihlautumalla, jonka jälkeinen ero oli erityisen vaikea molemmille. Irja harmitteli

kirjeessään eron hetkellä osoittamaansa heikkoutta; voimavarat eivät riittäneet olemaan *kirkassilmäinen urhoollinen morsian*, vaan hänen oli annettava periksi kyyneleille:

Rakas en osaa kyllin kiittää Sinua viimeisestä, sillä niin rakkaaksi tulit minulle. Lähtösi oli tuskaa minulle. Ikävä repi sisintäni. Olisin niin mielelläni tahtonut olla kirkassilmäinen urhoollinen morsiamesi, mutta kyyneleet, oi ne tulivat väkisin liian aikaisin. Melkein häpesin heikkouttani. Eihän minulla ollut itkuun syytä. Olinhan onnellinen, onnellisempi kuin koskaan ennen, tiesinhän Sinun minua rakastavan. Ja minun olemukseni täytti Sinun läheisyytesi. Näen vieläkin sieluni silmissä Sinun tummuvat ikävää kertovat silmäsi. Matti katsoin silmiisi, upposin niihin palkaksi sain pohjattoman kaipauksen, niin polttavan ikävän. Tänä iltanakin minun mieleni tekisi jälleen itkeä. Mutta urhoollinen tahtoisin olla. Silloin aamulla kun päivä valkeni minusta tuntui mahdottomalta erota sinusta. En voinut enää itseäni hillitä, itkin ja rukoilin onnea kaukaiselle matkallesi. Luulin Sinun jo menneen pois Vanhalasta, mutta tulitkin rakkain lohduttavin silmin ja hyväilevin käsin. Niin pian haihtuivat nuo onnelliset päivät. Pitkään eroon ja lukemattomiin ikävän täyteisiin päiviin. Sormessani kiiltelee sormuksesi yhteinen siteemme. Kunpa vaan saisin aina kaikissa vaiheissa sinun rakkautesi sidettä kantaa. Näiden kovien aikojen yli toivoisin laupiaan kohtalon meitä kuljettavan, niin että valoisamman ajan tullen saisimme jatkaa yhteistä tietämme jota pitkin ensimmäiset hapuilevat askelemme otimme. Matti en osaa sanoin kuvata kuinka sinua kaipaam. ”Mitä tuntee sydän sit ei kerrota kielin”. (Irja 9.5.1943.)

Kihlautumisen seurauksena myös Matti oli ajatuksineen entistä tiiviimmin kotirintamalla ja ikävöi Irjansa luo. Matti kirjoitti haaveensa kihlautua Irjan kanssa olleen voiman lähteenä ja kannustuksena sodan vaikeina hetkinä, eikä hän yrittänyt peitellä onneaan toiveen käytyä toteen:

Ei tahdo täällä nyt ensinkään elämä minun kohdallani palautua entiseen uomaansa. Ajatukset ovat vain siellä Sinun luonasi. Kuinka voisinkaan Sinua rakas pikku morsiameni osata kyllin kiittää kaikesta tästä onnesta. Nyt on siitä kauniista haaveesta tullut tosi, joka koko sodan ajan on ollut mieltäni kannustamassa. Se on vaikeina aikoina antanut uskoa valoisaan tulevaisuuteen. Rukoilen voimaa tulevaisuudessakin kestäämään elämän myrskyissä, kun omin voimin ja neuvoin saamme ottaa vastaan elämässä sattuvat tuulet ja tyvenet, että kodistamme tulisi mahdollisimman onnellinen ja viihtyisä. (Matti 14.5.1943.)

Keväällä 1944 Irja ja Matti alkoivat suunnitella häitään. Sota-aika toi omat hankaluutensa myös häiden järjestämiseen. Alun perin häät oli tarkoitus järjestää heinäkuussa, mutta maaliskuussa Matti kirjoitti kirjeen, jossa hän toi esiin mahdollisuuden sotatilanteen muuttumisesta kesän aikana. Arvelut osuivat oikeaan ja häitä jouduttiin siirtämään syksymmälle. Monet käytännön järjestelyt osoittautuivat varsin mutkikkaiksi, sillä niin sormuksia kuin morsiuspuvun kankaita oli huonosti saatavilla, eikä parilla vielä viikkoa ennen häitä ollut edes varmuutta kaupungista, jossa

heidät tultaisiin vihkimään. He olivat kuitenkin tehneet vakaan päätöksensä mennä naimisiin ja koettivat parhaansa mukaan selvitellä asioita kirjeitse. Häiden järjestelyt osuivat keskelle kesän 1944 kiivaita torjuntataisteluita, minkä vuoksi Irja arveli häistä tulevan varsin pienet ja hiljaiset:

Muuten luulen vaan että vihkiäisemme tulevat olemaan hyvin hiljaiset. Kukapa tällaisena aikana matkustelisi ja enkä haluakkaan mitään suuria juhlallisuuksia eihän nyt ole juhlimisen aika olisi tosin ollut hauska jos pojat sieltä jostakin olisivat saaneet lomaa. Aikaisemminhan kyllä saivat mutta nyt lienee sekin seikka muuttunut tilanteen johdosta. Ja lienevätkö kaikki siinä kunnossakaan että pystyvät tulemaan. (Irja 25.6.1944.)

Haavio-Mannilan (1993) mukaan sota-aikana solmitut avioliitot poikkesivat rauhanajan avioliitoista. Sota-ajan avioliitto saatettiin solmia elämän epävarmuuden vuoksi, taloudellisten etujen toivossa tai lyhyen tuttavuuden perusteella. Sodan luomana poikkeusaikana päätökset tehtiin nopeammin ja eteen tulleisiin tilaisuuksiin tartuttiin hanakammin. Oli tavallista, että avioliitto saatettiin solmia pikaisemmin ja vähemmän harkiten kuin rauhan aikana. Toisaalta avioliittoa saatettiin lykätä leskeksi jäämisen pelossa. Suurin osa sota-aikana avioliiton solmineista menivät naimisiin rakkaudesta. Niin myös Irja ja Matti, jotka avioituivat syyskuussa 1944: *Et sinä kultaseni mitenkään voi käsittääkään miten suloinen tunne minulla onkaan, kun tiedän omistavani siellä kotona niin tavattoman rakkaan ja hyvän vaimon. Vaikka menisi kaikki muu paitaa myöten, niin en varmasti tuntisi paljoakaan menettäneeni, kun vaan saan Sinut pitää.* (Matti 19.9.1944.) Heidän tapauksessaan ei voitane puhua pikaisesti solmitusta liitosta, sillä seurustelua oli jatkunut jo yli kolme vuotta ja kihloissakin he olivat ennen avioitumistaan ehtineet olla yli vuoden. Haavio-Mannila arvelee sodan yhdistäneen ihmisiä, mikä helpotti läheisen suhteen solmimista. Julkinen sitoutuminen saattoi myös helpottaa erossa olemisen aikaa ja vähentää uskottomuutta tai vähintään sen pelkoa pitkien erossa olon jaksojen välillä. Avioliitto toi myös turvallisuuden tunnetta, minkä merkitys korostui epävarmoina aikoina. (Haavio-Mannila 1993: 316–318.) Tämä tuli esiin myös etenkin Mattin kerronnassa. Avioliiton myötä hän koki saaneensa elämänsä *selvän ja vakavan päämäärän*, mikä merkitsi paljon myös tulevaisuuden kannalta:

Kyllä minusta tuntuu naimisissaolo näinkin paljon mukavammalta kuin olla poikamiehenä. Elämällä on nyt selvä ja vakava päämäärä ja voi paljon mukavammin suunnitella tulevaisuutta, vaikka ulkopuolinen tilanne onkin vaihtelevaa. Kunhan täältä pääsen sinne luoksesi, niin saatpa eukkoseni kuulla oikein Porvoon mitalla kaikenlaisia suunnitelmia, joita olen päässäni hautonut. (Matti 15.9.1944.)

Avioliitto merkitsi suurta muutosta erityisesti Irjan elämään, sillä tavan mukaan hän muutti heti vihkimisen jälkeen Päivärannan tilalle miniäksi. Matti oli isänsä kuoltua

Matti ja Irja. (Kuvaaja tuntematon.)

Pari vihittiin 3.9.1944. (Kuvaaja tuntematon.)

perinyt isännän roolin talossa, mutta Irjan oli jaettava paikkansa vanhan emännän kanssa. Kirjeissä ehditään käsittelemään tuoreen avioparin elämää vain kolmisen kuukautta ennen Matti kotiutusta rintamalta. Tuolta ajalta olevat Irjan kirjeet pitävät sisällään hyvin paljon ristiriitaisia ajatuksia. Sopeutuminen uuteen kotiin ei sujunut vaikeuksitta ilmeisesti mutkikkaan anoppi-suhteen vuoksi. Irja kertoi useaan kertaan tuntevansa itsensä ulkopuoliseksi ja vieraaksi, kuin olisi vain käymässä Päivärannalla. Tämä on varsin ymmärrettävää, olihan Irja tottunut jo kahden vuoden ajan olemaan emäntänä ja päättämään itsenäisesti asioista vanhempiensa talossa. Asettuminen vanhan emännän rinnalle merkitsi jälleen uuden roolin omaksumista, joka vaati totuttelua. Kirjeet olivat tärkeässä roolissa tässäkin tilanteessa, sillä niiden avulla Irja pystyi purkamaan mieltään. Matille Irja rohkeni paljastaa myös sopeutumattomuuden tunteensa:

Rakas ethän ymmärtäne minua väärin, kun sinulle kaikki pikku niksaukseni kirjoittelen. En siksi että minua pakotettaisiin ylivoimaiseen työhön. Ei sinne päinkään. Mutta sinä olet minulle niin hirveän rakas poika että kaikki pienet iloni ja suruni minun täytyy juuri sinulle kertoa. (Irja 12.9.1944.)

Elämä sodan jälkeen

Kenties yksi tärkeimmistä asioista jatkuvuuden tunteen luomisessa oli usko tulevaisuuteen. Niin kotirintamalla kuin rintamallakin oli pakko uskoa sodan jälkeiseen elämään, ja usein vielä parempaan elämään, jotta sodan luomaan poikkeustilanteeseen olisi löytynyt merkitys. Matti K. Suojasen mukaan sota-ajan kirjeissä esiintyy nykytilanteen vastaparina kuvitteellinen rauhan aika, johon liitetään paljon positiivisia ilmauksia. Tähän viittaavat myös Irjan ja Matin kirjeistä löytyvät ilmaukset, kuten *Vielä kerran meille kukkuvat käet* (esim. Matti 24.10.1941). Suojanen jatkaa, että sota-ajan kirjeiden positiivinen sävy on selvästi ajan todellisuuden vastainen. Positiivisuus kuvastaa kuitenkin hyvin ihmisissä kytenyttä toiveikkuutta rauhan ja uuden, paremman ajan saapumisesta. (Suojanen 1984: 11, 20.)

Irja ja Matti miettivät kirjeissään paljon tulevaisuutta, etenkin sodan kahden viimeisen vuoden aikana. Tulevaisuudesta tuli monien toiveiden ja odotusten kohde. Toisinaan tulevaisuutta odotettiin yksinkertaisesti aikana, jolloin päästäisiin jatkamaan rauhanaikaisia tehtäviä. Toisinaan taas ajatukset olivat yksilöidympiä, konkreettisia suunnitelmia tulevaa varten. Matin tulevaisuuden suunnitelmat liittyivät olennaisesti

hänen töihinsä maanviljelijänä ja tulevana tilan isäntänä, mikä näkyi myös edellisessä luvussa 5. *Rintamasotilaan kertomus sodasta*. Matti ei pelännyt tehdä mittavia suunnitelmia tulevaisuutta varten, vaan hän odotti niiden toteuttamista malttamattomana ja Irjaa leikkisästi varoitellen:

Olen tässä monena päivänä jo etukäteen elänyt ajatuksissani tulevaisuudessa kanssasi. Voi Irjani jospa aavistaisit miten suurisuuntaisia töitä olen suunnitellut niin luulisin Sinun tarkistavan kantasi. Huom. ei Sinun tarvitse työjuhtana sentään olla, mutta yhdessä tulemme vielä laittamaan talomme loistokuntoon. (Matti 10.2.1943.)

Tärkeää Matin kertomissa suunnitelmissa oli tuoda esiin Irjan osallisuus niissä. Matti täsmensi miltei aina, kuinka he *yhdessä* toteuttaisivat Päivärannan tilan kunnostuksen. Sodan loppuminen merkitsi siten eritoten heidän yhteisen elämänsä alkamista, mitä molemmat olivat pitäneet selvänä asiana jo aivan sodan alkupäivistä lähtien. Myös Irjan kerronnassa esiintyy varsin usein yhteiseen kotiin liittyviä suunnitelmia tai haaveilua. Vaikka sodan päättymisestä ei ollut merkkejä nähtävissä, alkoi Irja vuoden 1943 aikana valmistautua yhteiseen elämään konkreettisin teoin – valmistamalla itselleen kappioita heidän tulevassa kodissaan käytettäväksi:

Olisi ollut vielä paljon touhua ulkona mutta väsyttikin jo aika tavalla. Ja niinpä tulin sisälle aivan kuin tavallinen morsian, aloin päärmätä pyyhkeen päitä. Tuumailin siinä itsekseni ja toivoin että ennen kolmeakymmentä vuotta loppuisi sota jotta voisin Matin ja minun kodissani tekeleitäni käyttää. (Irja 17.5.1943.)

Tulevaisuuden suunnitelmat rakensivat siltaa kohti rauhanaikaa ja olivat merkinä elämän jatkumisesta. Samaan aikaan ajatuksissa laaditut suunnitelmat muistuttivat siitä tilanteesta, jossa tuolloin elettiin. Silloin kaikki yhteisen onnen ja haavekuvien edessä olevat esteet saattoivat alkaa tuntua hyvin raskailta ja omat voimavarat niiden kestämiseen vähäisiltä, kuten Irjan lokakuussa 1943 kirjoittama kirje osoittaa:

En tiedä rakastanko, olenko onnellinen vai onneton. Yksin olen ainakin. Ja joka solu minussa ikävöi Sinua Mattini. Syksy, pimeys ja kylmä kosteus saartaa kaikkialta. Tänään olin onnellinen. Ompelin tyynyliinoja kotiimme. En kauaa joutanut, mutta hetkisen aikaa. Silloin rakas uneksin pian sinunkin olevan luonani. Uneksin yhteisestä kodistamme. En ottanut koko tätä sotaa lukuun. Nyt huomaan sen, huomaan paljon muutakin joka on onnemme esteenä.

Vaikkakin esteet tahdon voittaa, jaksankohan minä sittenkään. Tahdon yrittää rinnallasi. Kumpu olisin sen arvoinen että rinnallani tukena tahdot olla. Miksi toivottomuus joskus niin kokonaan ottaa ihmisen. Vastoinkäymisten tullen tahtoisin olla vahva, reipas, elämänhaluinen silloinkin kun kaikki arkisessa vaelluksessa tuntuu menevän vastahankaan. Itkin äsken. Sinun lohduttavaa läheisyyttäsi ikävöin. Jos olisit lähempänä. (Irja 13.10.1943.)

Tulevaisuuteen liittyi olennaisesti myös epävarmuutta, joka tuli Irjan kerronnassa esiin pohdiskeluna mahdollisuuksista jatkaa elämää suunnitelmien mukaan: vaikka suunnitelmia tehtiin, ei niiden toteutumisesta voinut olla takuita. Epävarmuuden tunnetta lisäsi myös ajoittain koettu epäusko rauhan saapumiseen, mikä tuli esiin esimerkiksi Irjan kerronnassa:

Minusta tämän sodan lopun odottelemisen on verrattavissa tuohon pimeyteen, syksyiseen yöhön. Ei tiedä saako, vaiko onko tilaisuutta jatkaa vielä sitten suunnitelmien mukaan elämää kun päivä koittaa. Tuo odotettu kaukainen päivä. Miksi minusta tuntuu aina ajatellessani rauhaa, sen tulo jonkinlaiselta saavuttamattomalta ja ylikuonnolliselta asialta. (Irja 22.9.1942.)

Suhtautuminen tulevaisuuteen vaihteli sodan eri aikoina. Esimerkiksi kesän 1944 torjuntataistelut muuttivat Irjan suhtautumista tulevaisuuteen siten, ettei hän halunnut tai uskaltanut tehdä enää pitkäkantoisia suunnitelmia, vaan totesi: *Tulevaisuus on sellainen ettei tarvitse suunnitella mitään. Täytyy vaan elää päivä kerrallaan ja kiittää siitä päivästä jonka on saanut pitää.* (Irja 18.6.1944.) Epävarmuuden tunnetta etäännyttääkseen Irja ja Matti loivat pitkin sota-aikaa kerronnassaan haavekuvia, joita he välittivät kirjeitse toisilleen. Haavekuvat ikään kuin herättivät tulevaisuutta varten tehdyt suunnitelmat henkiin ja kertoivat, minkälaista elämä voisi olla. Matti kirjoitti:

Pörriseni et usko miten kovasti minulla on ikävä Sinua ja niitä Puruveden rauhaisia rantoja. Pelloilta kuuluu siellä niittokoneen raksutus, laitumilla kalahtelevat lehmän kellot, Sinä kultaseni varmaan tarjoaisit sisälle tultuani vasta paistetusta leivästä laitetun voileivän ja maitoa. Elämä tuntuisi niin kodikkaalta ja onnelliselta. Kumpu pian tulisi sellainen aika, ettei enään tätä sotaa olisi. (Matti 18.7.1944.)

Myös Irjan kerronnassa välittyi tuokiokuvia, jossa hän toivoi pääsevänsä Matin lähelle:

Onpa somaa joskus kaukaisessa tulevaisuudessa viettää hiljaisia talvi-iltojaan loimuavan hiilloksen ääressä sinun kanssasi rakas sotapoikani (Irja 10.1.1942).

Irjan ja Matin kerronnassa tulevaisuuteen liittyi monenlaisia ajatuksia, jotka risteilivät positiivisuuden ja epäuskon välillä. Useimmiten tulevaisuus näyttäytyi valoisana onnen aikana, jolloin kaikki on paremmin ja ihmiset pääsevät toteuttamaan sodan mittaan tekemiään suunnitelmiaan ja rakentamaan uutta Suomea. Aina tulevaisuudenkuva ei ollut kuitenkaan yhtä positiivinen. Tulevaisuus sai etenkin Irjan kerronnassa synkempiä sävyjä hänen kirjoittaessaan: *Tulevaisuus; se on kuin tuo metsä, jonka laskeva illanhämy kietoo yhä tiheämpään syliinsä* (Irja 28.9.1941). Arvelen kerronnan tummien sävyjen johtuneen ajoittain koetuista epävarmuuden ja epätietoisuuden tunteista, joita määrittelemättömän pitkään jatkuva sotatila ja sen mukanaan tuomat muutokset

aiheuttivat. Erityisen suureksi epävarmuuden tunne kasvoi sodan toiminnallisten jaksojen aikana, kuten kesän 1944 torjuntataistelujen aikaan. Silloin tulevaisuuden suunnitelmat saattoivat jäädä taka-alalle ja elämää elettiin eteenpäin päivä kerrallaan. Epävarmuuden tunnetta saatettiin etäännyttää myös haaveilun avulla. Siten myös Irjan ja Matin tulevaisuuteen liittyvässä kerronnassa oli kirjeillä keskeinen merkitys: niiden avulla voitiin rakentaa elämää eteenpäin ja miettiä tulevaisuutta myös vaikeina hetkinä, minkä näen erityisen tärkeäksi paitsi kirjoittajien henkisen hyvinvoinnin, myös elämän jatkuvuuden kannalta.

7. Kirjeiden kertomusten kokoavaa tarkastelua

Tässä tutkielmassa olen käsitellyt kahden nuoren ihmisen kirjeitse jakamia kokemuksia jatkosodan ajalta. Sota erotti nuoren parin yli kolmeksi ja puoleksi vuodeksi, jolloin heidän yhteydenpitonsa perustui suurelta osin kirjeenvaihtoon. Päämääränäni on ollut selvittää miten kirjeiden kertojat kokivat sota-ajan ja miten heidän identiteettinsä rakentui tuona aikana kirjeistä löytyvissä kertomuksissa. Kokemukset ja identiteetit määrittyvät tässä erityisesti arjen kertomusten kautta, joihin olen paneutunut erikseen molempien kertojien omista näkökulmista. Suuntaviittana läpi koko tutkielman kulkee ajatus jatkuvuudesta, jonka miellän koko kirjeenvaihdon peruslähtökohdaksi: ilman pyrkimystä jatkuvuuteen säännöllistä kirjeilyä olisi tuskin ollut edes olemassa kirjoittajien välillä. Kirjeet antoivat siten mahdollisuuden elää elämää eteenpäin ja rakentaa yhteistä tulevaisuutta sodasta huolimatta.

Naiskertojan, Irjan, arjen kertomukset asettuivat lottakomennuksen ja kotirintamalla emännöimisen muodostamiin kehyksiin. Näissä kertomuksissa Irja rakensi myös monia sota-aikaisia identiteettejään: hän oli lotta, pienviljelijän tytär, emäntä, morsian ja miniä. Irjan tapaa rakentaa arjen kertomuksia ohjasi mielestäni hyvin paljon pyrkimys näyttäytyä arjen askareissa ja rakentamassaan minäkuvassa tiettyjen ihanteiden kaltaisena. Tämän kaltaisen kerronnan arvelen mahdollistuneen ja valikoituneen hänen tavakseen kirjoittaa osaltaan siitä syystä, että pariskunta ei ennen aivan sodan viimeisiä kuukausia jakanut samaa taloutta, jolloin aikaa ja voimia on riittänyt paremmin muunkinlaisten asioiden kirjoittamiseen, kuin tilan töiden käsittelyyn. Vaikka tilojen työt ovat puheenaiheina useasti, ei niistä kirjoittaminen ole ollut siinä mielessä tärkeää, että niihin olisi tarvittu erityisesti esimerkiksi toisen neuvoja tai mielipiteitä. Irja kertoo paljon arkisista töistään, mutta keskustelu Vanhalaan liittyvien töiden ongelmanratkaisusta tms. käytiin luultavasti Irjan ja hänen isänsä välillä. Siten pidän mahdollisena, että kertojien eri elämänpiirit myös siviilissä vaikuttivat Irjan kerronnan sisältöön lisäten siinä olevaa minäkuvan pohdintaa.

Naisten sota-ajan muisteluja tutkinut Eeva Peltonen (1995) kirjoittaa panneensa merkille useiden tutkittaviensa tavan esittää kotirintaman ihmiset sankareina, jotka koskaan uupumatta ja osastaan valittamatta jaksoivat urheasti selviytyä kaikesta eteen tulleesta. Nämä kotirintaman sankarit eivät murtuneet vaikeimmassakaan tilanteessa, vaan raatoivat suurella uhrautuvaisuudella isänmaan hyväksi. (Peltonen 1995: 27.)

Tällaiset naisille asetetut ihanteet olivat vahvasti läsnä esimerkiksi jatkosodan aikaisessa lehdistössä, järjestöjen ja naisliikkeiden, kuten erityisesti Lotta Svärdin, toiminnassa kuin myös valtion harjoittamassa propagandassa. Tähän työteliäiseen ja uhrautuvaiseen naiseuteen näen myös Irja halunneen pyrkiä. Naisiin kohdistetuista ihanteista huolimatta ei tämän tutkimuksen naiskertojalle arjesta selviytyminen ollut kuitenkaan niin yksinkertaista, vaan siihen liittyi päinvastoin jopa varsin ristiriitaisia piirteitä. Irja halusi kovasti vastata ajan naisihanteita, mikä näkyi pyrkimyksenä hoitaa kunnialla ja sinnikkäästi kaikki lotan ja emännän tehtävät, täyttää morsiamen ja miniän vaatimukset sekä olla tukena niin pienemmille sisarilleen kuin rintamalla olevalle Matille. Kirjeistä käy myös ilmi, että sota-ajan vaatimukset ja vastuu osoittautuivat hänelle ajoittain niin henkisesti kuin fyysisestikin raskaaksi taakaksi. Irjan kirjeissä näkyy myös nuoren naisen epävarmuus, joka tulee esiin monissa eri tilanteissa, kuten esimerkiksi hänen pohdinnoissaan selviytyä Vanhalan tilan töistä tai arveluissaan kelpoisuudestaan miniäksi.

Tutkimuksen mieskertojan, Matin, kirjeiden kerronta oli luonteeltaan Irjan kirjeitä toteavampaa, teon puhetta, eikä niihin liittynyt samassa määrin itsepohdiskelua. Näkisinkin rintamakirjeiden merkityksen olleen toisaalla: rintamasotilaille oman elämän kirjoittaminen paperille oli suurimman osan ajasta ainoa keino tehdä itsensä läsnä olevaksi kotirintaman läheisille ja siten säilyttää paikkansa osana sitä todellisuutta, joka ennen sotaa oli yhteisesti jaettu. Matin kirjeissä näen tämän toteutuneen erityisesti arjen kuvaukseen ja kokemuksiin liittyvässä kerronnassa, joka muodostaa valtaosan kirjeiden sisällöstä. Arkikerronnassa oli etäisyyden kaventamiseksi tärkeää tehdä kirjeen vastaanottaja tutuksi muun muassa rintamaolosuhteiden ja erilaisten rintamatoimien kanssa. Kirjeitä leimaavalla arkipäiväisyydellä Matti saattoi lähentää rintaman ja kotirintaman etäällä toisistaan olevia elämismailmoja sekä lieventää sodan karua todellisuutta myös omassa mielessään.

Lukijalle ei kuitenkaan jää epäselväksi, että kyseessä ovat sodassa kirjoitetut kirjeet, sillä myös sodan todellisuus siihen liittyvine ajatuksineen on varsin selvästi läsnä Matin kerronnassa ilmentäen samalla hänen sotilasidentiteettiään. Miehen sodassa oloa ohjasi voimakas velvollisuudentunne; sodassa oltiin, koska isänmaa niin vaati. Vain sotimalla voitiin saavuttaa vapaus, joka turvaisi isänmaan tulevaisuuden ja katkaisisi usean sukupolven ajan jatkuneen taistelun perinnön. Matille oli tärkeää osoittaa olevansa sotilas, joka hoitaa tehtävänsä kunnialla ja rohkeutta osoittaen. Pitkittynyt sota ei ollut

kuitenkaan Matille helppo kokemus huolimatta siitä, että hän ymmärsi tilanteen ja halusi kantaa velvollisuutensa. Henkisesti raskaaksi sota muodostui erityisesti asemasodan aikana toimettomuuden ja rintamaelämän yksitoikkoisuuden vuoksi. Toimettomuus sai Matin kaipaamaan takaisin siviilitöidensä pariin, mikä lisäsi kodin käsittelyä kirjeissä. Kotiin liittyvä kerronta toi esiin Matin siviili-identiteetit, joista keskeisimpänä esiin nousee tulevan isännän identiteetti. Jatkosota sattui aikaan, jolloin Päivärannan tilalla valmistauduttiin sukupolven vaihdokseen. Kirjeiden kerronnassa Matti valmistui tulevaan rooliinsa innokkaana ja kotiin pääsyä malttamattomana odotellen. Matin sotilasidentiteetin jotkin puolet yhdessä tulevan isännän identiteetin kanssa rakensivat hänen kuvaansa seurustelukumppanina ja sulhasena.

Irja ja Matti olivat tavanneet vain hetkeä ennen sodan syttymistä, joten toiseen tutustuminen oli suureksi osin kirjeiden varassa. Oman minäkuvan rakentaminen kirjeitse oli siten erityisen tärkeää. Vaikka muun muassa 1900-luvun alkuvuosikymmenten kaunokirjallisuus ja sota-ajan tiedotusvälineet levittivät tiettyjä ajan sukupuoleen sidottuja ihannekuvia, jotka saattoivat uskoakseni antaa suomalaisesta miehestä tai naisesta todellisuutta yksipuolisemman kuvan, kertoivat ne samalla myös ajan ihanteista ja arvoista, jotka ovat läsnä myös tämän tutkimuksen päähenkilöiden kerronnassa ja osana heidän identiteetinrakennusprosessiaan (ks. Kemppainen 2006b: 164).

Arjen kertomukset olivat yksi keskeinen jatkuvuudesta kertova osa sota-ajan kirjeitä. Arkisten asioiden lukeminen ja kirjoittaminen toivat sotilaan ulottuville ns. normaalin elämän ja olivat siten tärkeä tekijä sotilaiden mielialojen ylläpitämisessä. Kotirintamalle puolestaan kirjeitse kulkeva tieto miesten hyvinvoinnista lisäsi voimia jaksaa kodin moninaisissa työtehtävissä. Kirjeitä voikin pitää yhtenä tärkeänä selviytymiskeinona sodan luomassa poikkeustilassa. Niiden välityksellä niin tuettiin kuin kannustettiin sekä rintama- että kotijoukkoja, osoitettiin huolenpitoa ja välittämistä sekä välitettiin kuulumisia.

Kirjeillä oli myös erityisen tärkeä rooli Irjan ja Matin parisuhteen jatkuvuuden kannalta. Tapaamisten vähäisyyden vuoksi parisuhdetta oli ylläpidettävä kirjeitse, mikä toi esiin myös kirjeiden rajallisuuden kommunikointivälineenä. Tämä merkitsi esimerkiksi läheisyyden ja hellyyden tunteiden ilmaisemisen muuttumista varsin rajallisiksi, kun kaikki oli osoitettava sanoin. Etäisyydestä huolimatta Irja ja Matti pitivät yllä

parisuhdettaan ja alkoivat hiljalleen rakentaa myös yhteistä elämäänsä eteenpäin. Jatkuvuuden osoituksena he sekä kihlautuivat että avioituivat sodan aikana ja jakoivat aivan viimeisien kuukausien aikana lopulta myös yhteisen kodin. Elämän eläminen eteenpäin yhdessä tulevaisuuteen liittyvän kerronnan kanssa ovat kirjeiden selkeimpiä jatkuvuuden puolesta puhuvia esimerkkejä.

Tämä tutkielma on syntynyt kertoakseen kahden nuoren ihmisen omakohtaisista kokemuksista jatkosodan aikaisessa Suomessa. En voi väittää, että tutkimukseni sivuilta löytyisi täysin totuudenmukainen kuvaus Irjan ja Matin elämästä, mutta sieltä löytyvät heidän sota-ajan kokemuksensa sellaisina, kuin he ovat ne halunneet tosilleen välittää. Olennaista on siis ollut ymmärtää kirjeiden kertomukset kertojilleen tosina, johon käyttämäni narratiivinen tutkimusote on antanut mahdollisuuden. Siten tutkielmani kertoo tarinaa siitä sodasta, jonka kirjeiden kertojat kertomuksissaan elivät ja kokivat.

Tutkielman tekemisen myötä pala Suomen historiaa on auennut minulle aivan uudella tavalla. Samalla olen päässyt tekemään mitä mielenkiintoisimman matkan myös oman sukuni menneisyyteen. Monet asiat ja kiinnostavat kertomukset jäivät opinnäytetyön rajallisuuden vuoksi kuitenkin käsittelemättä. Tutkimusta olisi aineiston laajuuden ja monipuolisuuden vuoksi mahdollisuutta laajentaa varmasti useampaankin eri suuntaan, kuten esimerkiksi rintamaelämän syvällisempään tarkasteluun. Ylipäänsä sotilaita ja heidän elämäänsä ja kokemuksiaan sota-ajalta on etnologian alalla tutkittu vielä varsin vähän. Kirjeaineistot antavat mahdollisuuden päästä kosketuksiin sodan todellisuuden kanssa aikalaisten kertomana ja ovat siksi aineistona erinomaisia dokumentteja ajasta, jolloin ne on kirjoitettu. Koska jatkosodan aikana kirjeiden kirjoittaminen oli yksi tärkeimmistä yhteydenpidonmuodoista, löytynee monelta ullakolta varmasti vielä samanlaisia kirjekätköjä, kuin vanhempieni varaston ylähyllyllä oli odottanut, avaten yhä uusia näkökulmia koettuun sotaan.

Lopuksi haluan vielä antaa puheenvuoron tämän kertomuksen toiselle päähenkilölle, Matille. Hänen Irjalle kirjoittamastaan kirjeestä poimitussa katkelmassa kiteytyy jatkuvuuden ajatus sellaisena, kuin sen ymmärrän ja jonka osoittamiseksi tämä työ on syntynyt – sodasta huolimatta heidän yhteinen, onnellinen aikansa ei päättynyt, vaan se jatkui edelleen:

Katselin juuri kirjettäsi, muistelit sitä kaunista valoista yötä Puruveden rannoilla. Silloin oli mielikin niin valoisa, tästä sodasta ei ollut silloin

vielä tietoakaan. Pian se päättyi, ei kulunut pitkää aikaa, kun jo tykit lähettivät tulisi[a] tervehdyksiä ryssille. Silloin sodan ensimmäisenä päivänä ollessani tulenjohtopaikalla maalia tähystämässä, tuntui oudolta kun yht'äkkiä patterimme avasivat tulen ja seutu edessämme peittyi savuun ja räjähdysiin. Se lyhyt onnellinen aika tuntui nyt päättyvän siihen, mutta ei, sitä se on ollut koko tämän sota-ajan ja [on] varmasti edelleenkin. (Matti 24.10.1941.)

Lähdeluettelo

Kirjeaineisto

Kaikkiaan 615 kirjettä ja 19 korttia.

Irjan kirjeet Matille 21.6.1941 – 31.10.1944, yhteensä 312 kpl.

Matin kirjeet Irjalle 9.7.1941 – 16.11.1944, yhteensä 303 kpl.

Lisäaineistona Matti Aallon sotilaspassi, jossa merkintöjä vuosilta 1938–1944.

Aineisto Aallon suvun hallussa.

Painamattomat lähteet

Fingerroos, Outi 2003. Refleksiivinen paikantaminen kulttuurien tutkimuksessa.

Elore 2/2003. (URL: http://cc.joensuu.fi/~loristi/2_03/fin203c.html)

Haanpää, Riina 2005. Velisurmasta suvun muistoksi. Elore 1/2005.

(URL: http://cc.joensuu.fi/~loristi/1_05/haa1_05.pdf)

Hytönen, Kirsi-Maria 2007. Me kaikki täällä voimme hyvin. Perhettä ja sukupuolirooleja koskevia diskursseja nuoren avioparin jatkosodan aikaisissa kirjeissä. Julkaisematon suomenhistorian Pro gradu-tutkielma. Historian laitos. Turun yliopisto.

Kanniainen, Sari 2000. Paperille piirtyvä minä – yksilön päiväkirjamerkintöjen, kirjeiden ja omaelämäkerran intertekstuaalisuus. Elore 2/2000.

(URL: http://cc.joensuu.fi/~loristi/2_00/kan200.html)

Koski, Kaarina 2007. Mikä on kertomus? Tieteidenvälisyyden haasteita ”kertomusten” tarkastelussa. Elore 1/2007.

(URL: http://www.elore.fi/arkisto/1_07/kos_c_1_07.pdf)

Miettinen, Helena 2004. Menetetyt kodit, elämät, unelmat: Suomalaisuus paluumuuttajastatuksen oikeutettujen venäjänsuomalaisten narratiivisessa itsemäärittelyssä. Väitöskirja. Sosiaalipsykologian laitos. Helsingin yliopisto. (URL: <http://urn.fi/>)

Pekkarinen, Satu 1999. Kirjeet sodan perheyhteytenä. Perheen koossapitäminen sota-ajan kirjeenvaihdossa. Julkaisematon sosiologian Pro gradu – tutkielma. Sosiologian laitos. Jyväskylän yliopisto.

Painetut lähteet

Apo, Satu 1999. Myyttinen nainen. – Satu Apo et al. (toim.) Suomalainen nainen.
Helsinki: Otava, 9–23.

Arimo, Reino 1984. Rintamakirjeenvaihdon merkitys sotamoraalin kannalta.
– M. K. Suojanen (toim.) Sota-ajan kirjeet. Tampereen yliopiston
kansanperinteen laitoksen moniste 6, 33–40.

Bourke, Joanna 2006. ”Uusi sotahistoria”. – Tiina Kinnunen & Ville Kivimäki (toim.)
Ihminen sodassa. Suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodasta.
Helsinki: Minerva, 21–42.

Bruner, Jerome 1986. *Actual Minds, Possible Worlds*. Cambridge, MA: Harvard
University Press.

Eskola, Jari & Suoranta, Juha 2001. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Tampere:
Vastapaino.

Eskola, Katarina (toim.) 2002. Itään: Elsa Enäjärvi-Haavion ja Martti Haavion kirjeet
1941–1942. Helsinki: WSOY.

Eskola, Katarina (toim.) 2003. Autius lehtipuissa: Elsa Enäjärvi-Haavion ja Martti
Haavion päiväkirjat ja kirjeet 1942–1951: parielämäkerran päätösosa.
Helsinki: WSOY.

Erkkilä, Raija 2005. Narratiivisen kokemuksen tutkimus: Koettu paikka, tarina ja
kuvaus. – Juha Perttula & Timo Latomaa (toim.) Kokemuksen tutkimus.
Merkitys-tulkinta-ymmärtäminen. Helsinki: Dialogia, 195–226.

Favorin, Martti & Heinonen, Jouko 1972. *Kotirintama 1941–1944*. Helsinki: Tammi.

Fingerroos, Outi 2004. Sisällissodan arkistoidut muistot ja tulkinnan mahdollisuus.
– Tuulikki Kurki (toim.) Kansanrunousarkisto, lukijat ja tulkinnat.
Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1002. Helsinki:
Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 13–39.

Fingerroos, Outi, Haanpää, Riina, Heimo, Anne & Peltonen, Ulla-Maija (toim.) 2006.
Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä. Tietolipas 214. Helsinki:
Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Haavio-Mannila, Elina 1993. Miesten ja naisten väliset suhteet sodan aikana.
– Riikka Raitis & Elina Haavio-Mannila (toim.) Naisten aseet.
Suomalaisena naisena talvi- ja jatkosodassa. Helsinki: WSOY, 280–334.

Hagelstam, Sonja 2006a. Velvollisuus ja vastahakoisuus. Ambivalentti

- sotilasidentiteetti jatkosodan aikaisissa kirjeissä. – Laura-Kristiina Moilanen & Susanna Sulkunen (toim.) Aika ja identiteetti. Katsauksia yksilön ja yhteisön väliseen suhteeseen keskiajalta 2000-luvulle. Historiallinen arkisto 123. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 142–170.
- Hagelstam, Sonja 2006b. Lähellä ja kaukana. Parisuhteen ylläpitäminen rintaman ja kotirintaman välisessä kirjeenvaihdossa. – Tiina Kinnunen & Ville Kivimäki (toim.) Ihminen sodassa. Suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodasta. Helsinki: Minerva, 213–228.
- Hartley, Jenny 1999. ”Letters are *everything* these days”: mothers and letters in the Second World War. – Rebecca Earle (ed.) Epistolary Selves. Letters and Letter-Writers 1600–1945. Hants: Ashgate Publishing Limited, 183–195.
- Heikkinen, Hannu L. T. 2001. Narratiivinen tutkimus – todellisuus kertomuksena. – Juhani Aaltola & Raine Valli (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. Jyväskylä: PS-kustannus, 116–132.
- Helsti, Hilikka 2000. Kotisynnytysten aikaan. Etnologinen tutkimus äitiyden ja äitiysvalistuksen konflikteista. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 785. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Helsti, Hilikka 2006. ”Rakkaat omaiset” Heikkilän sisarusten kirjeet ja perhestrategiat 1901–1919. – Hilikka Helsti, Laura Stark & Saara Tuomaala (toim.) Modernisaatio ja kansan kokemus Suomessa 1860–1960. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1101. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 110–168.
- Hiltunen, Paavo 2005. Huomenna sinä saavut: rintamakirjeitä rakastetulle. Helsinki: WSOY.
- Hintikka, Onerva & Häppölä, Kirsti 2006. Tuntematon emäntä. Helsinki: Maahenki.
- Huuhtanen, Tanja 1984a. Talvisodan kirjeet. Helsinki: Otava.
- Huuhtanen, Tanja 1984b. Sota-ajan kirjeet ja historiantutkimus. – M. K. Suojanen (toim.) Sota-ajan kirjeet. Tampereen yliopiston kansanperinteen laitoksen moniste 6, 27–31.
- Huuhtanen, Tanja 1986. Jatkosodan kirjeet. Helsinki: Otava.
- Häggman, Kai 1994. Perheen vuosisata. Perheen ihanne ja sivistyneistön elämäntapa 1800-luvun Suomessa. Historiallisia tutkimuksia 179. Helsinki:

Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

- Julkunen, Raija 1989. Jokapäiväinen aikamme. – Pirkko Heiskanen (toim.) Aika ja sen ankaruus. Helsinki: Gaudeamus, 10–21.
- Junila, Marianne 2006. Isä: “Saksalainen sotilas”. – Tiina Kinnunen & Ville Kivimäki (toim.) Ihminen sodassa. Suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodasta. Helsinki: Minerva, 243–260.
- Jutikkala, Eino 1997. Valtion tiedotuslaitoksen salainen sotakronikka. Helsinki: WSOY.
- Juutilainen, Antti 2005. Turruttava asemasodan aika. – Jari Leskinen ja Antti Juutilainen (toim.) Jatkosodan pikkujättiläinen. Helsinki: WSOY, 341–349.
- Kallioniemi, Jouni 2003. Sotavuosien Suomi 1939–1945 naisten ja lasten silmin. Turku: Vähäheikkilän kustannus.
- Kankaanpää, Iris 2001. Rakkaus kirjeissä. – Tarja Kupiainen, Katja Laitinen & Sinikka Vakimo (toim.) Minä? Missä? Milloin? Kolmetoista tulkintaa identiteeteistä. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 64–81.
- Kemppainen, Ilona 2005. Sota-ajan naisten monet roolit. – Jari Leskinen ja Antti Juutilainen (toim.) Jatkosodan pikkujättiläinen. Helsinki: WSOY, 454–474.
- Kemppainen, Ilona 2006a. Isänmaan uhrit. Sankarikuolema Suomessa toisen maailmansodan aikana. *Bibliotheca historica* 102. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kemppainen, Ilona 2006b. Kuolema, isänmaa ja kansalainen toisen maailmansodan aikaisessa Suomessa. – Tiina Kinnunen & Ville Kivimäki (toim.) Ihminen sodassa. Suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodasta. Helsinki: Minerva, 229–242.
- Kemppainen, Ilona 2006c. Isät, äidit ja isänmaan toivot – käsityksiä lapsista ja vanhemmista sotavuosien Suomessa. *Historiallinen Aikakauskirja* 2/2006, 163–173.
- Kinnunen, Tiina & Kivimäki, Ville 2006. Ihminen sodassa. Suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodasta. Helsinki: Minerva.
- Kivimäki, Ville 2004. Mies, armeija ja vastarinta. Arndt Pekurisen kohtalo kriittisen mieshistorian valossa. *Historiallinen Aikakauskirja* 3/2004, 347–357.
- Kivimäki, Ville 2006a. Sodan kokemushistoria. Uusi saksalainen sotahistoria ja

- kokemushistorian sovellusmahdollisuudet Suomessa. – Tiina Kinnunen & Ville Kivimäki (toim.) Ihminen sodassa. Suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodasta. Helsinki: Minerva, 69–86.
- Kivimäki, Ville 2006b. Sotilaan työ, siviilin taakka. ”Vihollisen tuhoamisen” dynamiikasta, kokemuksesta ja muistoista. – Tiina Kinnunen & Ville Kivimäki (toim.) Ihminen sodassa. Suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodasta. Helsinki: Minerva, 191–208.
- Korkiakangas, Pirjo 1996. Muistoista rakentuva lapsuus. Agraarinen perintö lapsuuden työnteon ja leikkien muistelussa. Kansatieteellinen Arkisto 42. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys.
- Korkiakangas, Pirjo 2001. Esineiden nostalgisoituminen – ylevöityneen, arkisen ja kansanomaisuuden nostalgiaa. – Ilmari Vesterinen & Bo Lönnqvist (toim.) Pandoran lipas. Virvatulia esineiden maailmasta. Tietolipas 179. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 75–101.
- Korkiakangas, Pirjo 2005. Muistoista tulkintaan – muisti ja muisteluaineistot etnologian tutkimuksessa. – Pirjo Korkiakangas, Pia Olsson & Helena Ruotsala (toim.) Polkuja etnologian menetelmiin. Ethnos-toimite 11. Helsinki: Ethnos ry, 129–147.
- Korkiakangas, Pirjo 2006. Etnologisia näkökulmia muistiin ja muisteluun. – Outi Fingerroos, Riina Haanpää, Anne Heimo & Ulla-Maija Peltonen (toim.) Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä. Tietolipas 214. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 120–144.
- Lappalainen, Matti 1990. Sodan ratkaisu siirtyy – asemasodan armeija. – Silvo Hietanen (toim.) Kansakunta sodassa 2. Vyö kireällä. Helsinki: Valtion painatuskeskus, 22–45.
- Latva-Äijö, Annika 2004. Lotta Svärdin synty. Järjestö, armeija, naiseus 1918–1928. Helsinki: Otava.
- Lehtinen, Lasse 2006. Sodankäyntiä sanoin ja kuvin. Suomalainen sotapropaganda 1939–1944. Porvoo: WSOY.
- Lehtonen, Mikko 2000. Merkitysten maailma. Tampere: Vastapaino.
- Leskelä-Kärki, Maarit 2006. Kirjoittaen maailmassa. Krohnin sisaret ja kirjallinen elämä. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1085. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Leskinen, Jari & Juutilainen, Antti (toim.) 2006. Jatkosodan pikkujättiläinen. Helsinki:

WSOY.

- Lovio, Maisa 1993. Maatilojen naiset ja sota. – Riikka Raitis & Elina Haavio-Mannila (toim.) Naisten aseet. Suomalaisena naisena talvi- ja jatkosodassa. Helsinki: WSOY, 71–100.
- Ohanwe, Tiina 1993. Järjestönaiset huolenpitäjinä koti- ja sotarintamalla. – Riikka Raitis & Elina Haavio-Mannila (toim.) Naisten aseet. Suomalaisena naisena talvi- ja jatkosodassa. Helsinki: WSOY, 131–159.
- Ollila, Anne 1996. Mitä mikrohistoria on? – Katriina Mäkinen & Leena Rossi (toim.) Rakkautta, ihanteita ja todellisuutta. Retkiä suomalaiseen mikrohistoriaan. Turku: Turun yliopiston täydennyskoulutuskeskus, 7–23.
- Olsson, Pia 2005a. Myytti ja kokemus. Lotta Svärd sodassa. Helsinki: Otava.
- Olsson, Pia 2005b. Työtä kokonaisuuden hyväksi – Jatkosodan lottatoiminta. – Jari Leskinen ja Antti Juutilainen (toim.) Jatkosodan pikkujättiläinen. Helsinki: WSOY, 434–448.
- Peltonen, Eeva 1993. Miten kotirintama kesti – Miten siitä kerrotaan. – Riikka Raitis & Elina Haavio-Mannila (toim.) Naisten aseet. Suomalaisena naisena talvi- ja jatkosodassa. Helsinki: WSOY, 26–70.
- Peltonen, Eeva 1997. Muistojen sodat – muistien sodat. – Katarina Eskola & Eeva Peltonen (toim.) Aina uusi muisto. Jyväskylän yliopisto: Nykykulttuurin tutkimusyksikkö, 88–142.
- Pietiäinen, Jukka-Pekka 1998. Postia kaikille: Suomen postin tarina 1638–1998. Helsinki: Edita.
- Pihkala, Erkki 1990. Sotaan mobilisoitu talous. – Silvo Hietanen (toim.) Kansakunta sodassa 2. Vyö kireällä. Helsinki: Valtion painatuskeskus, 252–275.
- Pimiä, Tenho 2007. Sotasaalista Itä-Karjalasta. Suomalaistutkijat miehitetyillä alueilla 1941–1944. Helsinki: Ajatus kirjat.
- Pipping, Knut 1978 [1947]. Komppania pienoisysteiskuntana. Helsinki: Otava.
- Pipping, Knut 1947. Kompaniet som samhälle: iakttagelser i ett finskt frontförband 1941–1944. Åbo: Åbo Akademi.
- Polkinghorne, Donald E. 1995. Narrative Configuration in Qualitative Analysis. – J. Amos Hatch & Richard Wisniewski (toim.) Life History and Narrative. London: Falmer, 5–23.
- Portelli, Alessandro 2006 [1998]. Mikä tekee musititietotutkimuksesta erityisen? – Outi Fingerroos, Riina Haanpää, Anne Heimo & Ulla-Maija Peltonen

- (toim.) Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä. Tietolipas 214. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 49–64.
- Riessman, Cathrine Kohler 1993. Narrative analysis. Newbury Park: Sage.
- Ruotsala, Helena 2002. Muuttuvat palkiset. Elo, työ ja ympäristö Kittilän Kyrön paliskunnassa ja Kuolan Luujärven poronhoitokollektiiveissa vuosina 1930–1995. Kansatieteellinen Arkisto 49. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys.
- Rönkkönen, Teuvo 2005. Kenttäposti ja postisensuuri. – Jari Leskinen & Antti Juutilainen (toim.) Jatkosodan pikkujättiläinen. Helsinki: WSOY, 634–646.
- Saraste, Erja 1994a. Talonpitoa rintaman varjossa – työvoima ja työmarkkinat vuosina 1941–44. – Silvo Hietanen (toim.) Kansakunta sodassa 2. Vyö kireällä. Helsinki: Valtion painatuskeskus, 285–319.
- Saraste, Erja 1994b. Naisen paikka ja palkka. – Lauri Haataja (toim.) Ja kuitenkin me voitimme. Sodan muisto ja perintö. Helsinki: Kirjayhtymä, 85–102.
- Satka, Mirja 1993. Sota-aika perhekäsitysten ja sukupuolten suhteiden murroksena. – Pertti Haapala (toim.) Hyvinvointivaltio ja historian oikut. Väki voimakas 6. Tampere: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 57–73.
- Silvasti, Tiina 2004. Sukutila – kahle vai paalujuuri? – Juha Nirikko & Kari Mikko Vesala (toim.) Kirjoituksia maan sydämeltä. Tutkimusnäkökulmia maanviljelijöiden kilpakeruuaineistoon. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 931. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 79–108.
- Sinerma, Martti 2005. Korpisoturin korsusutkukset. – Jari Leskinen & Antti Juutilainen. Jatkosodan pikkujättiläinen. Helsinki: WSOY, 697–711.
- Sintonen, Teppo 1999. Etninen identiteetti ja narratiivisuus. Kanadan suomalaiset miehet elämänsä kertojina. Jyväskylän yliopisto: SoPhi.
- Soikkanen, Mauri 2005. Sotaa ja eränkäyntiä. – Jari Leskinen ja Antti Juutilainen (toim.) Jatkosodan pikkujättiläinen. Helsinki: WSOY, 576–590.
- Sulamaa, Kaarle 1999. Lotta Svärd – Uskonto ja isänmaa. Helsinki: Helsinki University Press.
- Suojanen, M. K. 1984. Rintamalta. Kirjeiden tutkimus ja Kansanperinteen laitoksen sota-ajan kirjekokoelma. – M. K. Suojanen (toim.) Sota-ajan kirjeet. Tampereen yliopiston kansanperinteen laitoksen moniste 6, 7–21.

- Suojanen, Päivikki 1984. Sota-ajan kirjeet perinteentutkijan silmin. – M. K. Suojanen (toim.) Sota-ajan kirjeet. Tampereen yliopiston kansanperinteen laitoksen moniste 6, 45–53.
- Suojanen, Päivikki 1997. Työkaluna tutkijan persoona. – Anna Maria Viljanen & Minna Lahti. Kaukaa haettua. Kirjoituksia antropologisesta kenttätyöstä. Helsinki: Suomen antropologinen seura, 149–157.
- Syrjö, Veli-Matti 2005. Propaganda jatkosodassa. – Jari Leskinen & Antti Juutilainen (toim.) Jatkosodan pikkujättiläinen. Helsinki: WSOY, 561–575.
- Tuomaala, Saara 2004. Isien jäljessä itsenäisessä Suomessa. Maamme kirjan maskuliininen narratiivi ja pohjalaispoikien kokemuskertomukset. Historiallinen Aikakauskirja 3/2004, 301–315.
- Ukkonen, Taina 2000. Menneisyyden tulkinta kertomalla. Muistelupuhe oman historian ja kokemuskertomusten tuottamisprosessissa. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 797. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Vasara, Erkki 2005. Urheilua täällä ja ”siellä jossakin”. – Jari Leskinen & Antti Juutilainen (toim.) Jatkosodan pikkujättiläinen. Helsinki: WSOY, 591–603.
- Vilkko, Anni 1997. Omaelämäkerta kohtaamispaikkana. Naisen elämän kerronta ja luenta. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 663. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Vilkuna, Kustaa 1962. Sanan valvontaa: sensuuri 1939–1944. Helsinki: Otava.
- Villa, Kyllikki 2006. Tyttö sodassa: kenttälötkän kirjeitä 1941–1944. Helsinki: Like.
- Östman, Ann-Catrin 2004. Samanarvoisuus ja hierarkia talonpoikaisessa työyhteisössä. Luokka ja sukupuoli miesten maataloustyön kuvauksissa. Historiallinen Aikakauskirja 3/2004, 315–326.